

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

DIPLOMSKO DELO

Miha Zobec

Maribor, 2011

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

PRIMORSKI SLOVENCIMED ITALIJO IN ARGENTINO
DIPLOMSKO DELO

Mentor:

prof. dr. Darko Friš

Kandidat:

Miha Zobec

Maribor, 2011

Lektorica: Tjaša Race, prof. slov. jezika

Prevajalka: Nina Ančić, prof. slov. in ang. jezika

ZAHVALA

Diplomska naloga nikoli ne bi mogla nastati brez ljudi, ki so mi pri delu pomagali z zbiranjem informacij, dokumentov, nasveti in pri tem odločilno pripomogli k izgradnji in izpopolnjenju končnega izdelka. Naj se na tem mestu zato zahvalim vsem, ki so mu nesebično odstopili dokumente svojih zasebnih zbirk, zlasti Ljubi Vrabc, ki je prepustila dokaj obsežno korespondenco svojih sorodnikov. Za nasvete pri nastajanju in izpopolnjevanju končnega izdelka sem dolžan zahvalo svojemu mentorju, prof. dr. Darku Frišu. Zahvala gre tudi doc. dr. Alekseju Kalcu, ki neposredno ni sodeloval pri nastajanju naloge, je pa s svojimi priporočili in nasveti tešil mojo radovednost. Nenazadnje gre zahvala vsem tistim prebivalcem Pliskovice, ki so mi s pripovedovanji o sorodnikih na drugi strani oceana pokazali kako pomembne so razsežnosti zgodovine ljudi, ki jih je zgodovina velikokrat prezrla. Posebno misel naj namenim Mariji Colja, ki mi je ta svet znala pričarati in Jožetu Vrabcu, ki je še pred nekaj leti hranil največ, kar je bilo o preteklosti njegovega domačega kraja sploh mogoče izvedeti. Veliko hvaležnost naj na tem mestu izrazim tudi Fernandu Leskovcu, ki mi je odprl vrata v življenje skupnosti v Argentini in Mariji Vrabc, ki še vedno trmasto dokazuje, da prva generacija izseljencev ni povedala še čisto vsega. Zahvalo sem dolžan tudi lektorici Tjaši Race, ki je delo pregledala.

IZJAVA

Podpisani Miha Zobec, rojen 8. 10. 1986, študent Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, smer zgodovina in sociologija, izjavljam da je diplomsko delo z naslovom Primorski Slovenci med Italijo in Argentino pri mentorju prof. dr. Darku Frišu, avtorsko delo.

V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

Miha Zobec

Kraj: Sežana
Datum: 25. 2. 2011

Primorski Slovenci med Italijo in Argentino: Pogled na izseljevanje slovenskih prebivalcev Julijske krajine v Argentino in razvoj primorske skupnosti v tej deželi

Delo obravnava problem izseljevanja primorskih Slovencev v Argentino v času med vojnama. Gre za obdobje, ko je Slovensko primorje z rapalsko pogodbo, sklenjeno med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevino Italijo, leta 1920 prešlo v okvir italijanske države. Fašistično nasilje, ki je izbruhnilo že kmalu po prvi svetovni vojni, je povzročilo selitve prebivalstva s tega območja. Po vzponu na oblast leta 1922 se je to spremenilo v uradno državno politiko zatiranja slovenske in hrvaške manjšine priključene Julijske krajine in prišlo je do še obsežnejših migracij. Najprej so bili prizadeti tisti, ki so imeli državne službe, kot so bili učitelji ali železničarji, ki jih je italijanska država razselila po notranjosti Apeninskega polotoka, zato da bi se izgubili med italijansko množico in da bi italijanizacija novo pridobljenega območja hitreje stekla. Podobna usoda je doletela pripadnike svobodnih poklicev (npr. večje trgovce, bankirje, odvetnike...) slovenskega in hrvaškega rodu. Temu odlivu prebivalstva se je kmalu po letu 1922 pridružilo množično izseljevanje, usmerjeno proti čezoceanskim (tu je močno izstopala Argentina) in kontinentalnim destinacijam (Francija in Belgija zaradi potreb po delovni sili, prednjačila pa je Kraljevina Jugoslavija). Množična migracija je imela dokaj enakomeren in kontinuiran tok od začetka dvajsetih pa do začetka tridesetih let, ko je prišlo do združevanja družin, vendar pa je vrhunec dosegla med letoma 1927 in 1929 (z viškom prav leta 1928), ko je fašistično zatiranje postalo najhujše. Fašistični pritisk pa ni bil edini vzrok za tako obsežna migracijska gibanja. Razloge gre iskati tudi v spremenjeni gospodarski podobi področja, ki je bilo po prvi svetovni vojni močno upehano, poleg tega pa je Trst, ki je od razglasitve svobodne luke (1719), še bolj pa od izgradnje Južne železnice (1857) dalje nase navezoval prebivalstvo zaledja in bil glavno pristanišče habsburške monarhije, postal le eno izmed obrobnih italijanskih pristanišč. Dovolj zanesljive ocene o izseljenih v tem času govorijo (s pomočjo primorskih migrantskih organizacij v Kraljevini Jugoslaviji jih je zbral že Lavo Čermelj, prav tako izseljenec, oziroma bolje rečeno izgnanec v Jugoslaviji) o 100.000 izseljenih slovenskega in hrvaškega izvora. Samo v Argentino je emigriralo 15.000 ljudi, potem pa se jim je na podlagi združevanja družin pridružilo še 7000, kar pomeni da se je skupno izselilo 23.000 ljudi. Prvi del naloge postavlja v ospredje problem izseljevanja v Argentino iz Julijske krajine, pri čemer obravnava tako vidik vzročnosti (zakaj so se selili v Argentini) kot kvantitativni pregled selitev. Pri tem se pomudi pri vprašanju v kolikšni meri selitve predstavljajo kontinuiteto z migracijami pred prvo svetovno vojno in kje se med njimi pojavi razkorak, podrobneje pa so izpostavljeni tudi posamezni vidiki izseljevanja, kot so denimo osebna ozadja izseljenih, analizirano pa je tudi pisanje slovenskih časnikov Julijske krajine na to temo. Drugi del pa se postavlja na argentinska tla in govori o prihodu primorskih Slovencev v Argentino proti koncu dvajsetih in v začetku tridesetih let, ko so v deželi zavladale avtoritarne oblike vladavine, podobne italijanskemu fašizmu, ki so ga izseljenci izkusili že doma. Problematika je podkrepljena z analizo pisanja društvenih publikacij in osebnimi izkušnjami izseljencev v obliki pisemske korespondence.

Ključne besede: izseljevanje, Julijska krajina, fašizem, korespondenca, skupnost, izseljenska društva, izseljenski tisk, Argentina, integracija.

The Littoral Slovenes between Italy and Argentina: A view of the exodus of the Slovenian population from Julian March to Argentina and the development of the Primorje community in this country

This paper work addresses the problem of emigration of the Slovenes from Primorska to Argentina in the interwar period. This is a period when the Slovenian coast was moved into the framework of the Italian State in 1920 with the Rapallo treaty, concluded between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the Kingdom of Italy. Fascist violence that erupted soon after the First World War led to the migrations from this region. After the rise to power in 1922 this turned into an official state policy of repression of the Slovenian and Croatian minorities of the Julian March which resulted in large-scale migration. First of all those who worked in public sector, like teachers or railwaymen, were affected; they were displaced in the interior of the Apennine peninsula by the Italian State in order to be intermingled with the Italian crowd so that italianisation of the newly acquired area would faster prevail. A similar fate has befallen the members of free professions (eg. major merchants, bankers, lawyers etc.) of the Slovenian and Croatian descent. Soon after, in 1922, the exodus joined this outflow of the population and headed towards the ocean-going (especially Argentina) and continental destinations (France and Belgium because of labor needs, the forefront was the Kingdom of Yugoslavia). Mass migration had a pretty smooth and continuous flow from the beginning of the twenties to the beginning of the thirties when it came to the reunification of the families, but it reached its peak between 1927 and 1929 (with the climax exactly in 1928), when the fascist repression became the worst. Fascist pressure was not the only cause for such large-scale migratory movements. The reasons lie also in the changed economic image of the area which was after the First World War greatly exhausted; in addition, Trieste, which, from the announcement of a free port (1719) and even more of the construction of the Southern Railway Building (1857) further drew on population of the hinterland and was the main port of the Habsburg monarchy, became only one of the marginal Italian ports. Sufficiently reliable estimates about the emigrants at the time tell (Lavo Čermelj, as well an emigrant, or rather an expatriate in Yugoslavia, has obtained the estimates with the help of Primorje migrant organizations in the Kingdom of Yugoslavia) about 100,000 expatriates of Slovenian and Croatian origins. Only to Argentina 15,000 people emigrated, but then 7000 families joined them on the bases of reunification of the families, which means that a total of 23,000 people emigrated. The first part of the thesis brings the problem of emigration to Argentina from Julian March into foreground, dealing respectively with both, aspects of causation (why they migrated to Argentina) as well as a quantitative review of migrations. By this we stay at the question to what extent the migrations represent the continuity of migrations before the First World War and where the gap between them appears; in detail certain aspects of emigration are exposed, such as personal backgrounds of the expatriates; the writings of the Slovenian newspapers of Julian March on this topic has also been analyzed. The second part is set on Argentinean ground and tells about the arrival of the Primorje Slovenes to Argentina in late twenties and early thirties when the authoritarian forms of government, similar to Italian fascism, which the expatriates experienced at home already, prevailed. The problem is reinforced by the analysis of writing of the association publications and personal experiences of the emigrants in the form of letter correspondence.

Key words: emigration, Julian March, fascism, correspondence, community, emigrants' associations, emigrant press, Argentina, integration.

KAZALO VSEBINE

UVOD	1
Socialno-gospodarske razmere na zahodnem predelu slovenskega etničnega ozemlja od 19. stoletja do prve svetovne vojne.....	8
Čas po prvi svetovni vojni – socialne razmere in razlogi za izseljevanje	18
Podrobneje o izseljevanju v časnikih	26
Tržaška Edinost.....	27
Goriška straža.....	33
Mali list	37
Na poti k številčni analizi pojava	40
Začetki priseljevanja v Argentino	46
Ozadje pisemskega gradiva – družina Vrabec doma in na tujem.....	52
Obdobje množičnega slovenskega priseljevanja ob prikazu posameznih izkušenj vključevanja v novo družbo.....	57
Politično ozadje kriznega obdobja in tridesetih let.....	67
Vključevanje v argentinsko družbo in ohranjanje stikov z domačimi.....	70
Vzpostavljanje društvene dejavnosti prvega množičnega vala slovenskih priseljencev	73
VZPOSTAVLJANJE SLOVENSKEGA TISKA V ARGENTINI.....	75
Gospodarstvo.....	75
Duhovno življenje	79
GLAVNA DRUŠTVA PREDVOJNE DOBE.....	90
Ljudski oder.....	90
Ivan Cankar	99
Prosveta	100
Gospodarsko podporno društvo Naš dom	106
ZAKLJUČNE BESEDE.....	109
VIRI IN LITERATURA	113

VIRI.....	113
ČASNIKI.....	113
REVIJE.....	114
ARHIVSKI VIRI.....	115
DOKUMENTI ZASEBNIH ZBIRK	115
VIRI SLIK.....	116
LITERATURA.....	117
PERIODIČNE PUBLIKACIJE.....	120

KAZALO SLIK

I Pliskovljanke pred odhodom v Argentino	7
II Družina Rebula v Argentini	25
III Popisna pola anketne komisije PNOO	43
IV Potni list Franca Štolfe	58
V Pismo Franca Vrabca iz Argentine, 1929	64
VI Mizarsko spričevalo Avgušтина Štolfe	66
VII Poroka v Argentini	70
VIII Zabava v društvu Triglav	108

UVOD

Namen pričujočega diplomskega dela je predstaviti problem izseljevanja s Slovenskega primorja v Argentino v času med obema vojnama.

Tematika primorske migracije v to deželo je pritegnila mojo pozornost že ob začetku študija, ko so v vasi, od koder izhajajo tudi moje korenine, začeli z ljubiteljskim zbiranjem dokumentov izseljenih. Kmalu so uspeli nabrati nekaj fotografij in pisem sorodnikov s te južnoameriške dežele, vendar ni bilo nikogar, ki bi se v ta problem poglobil. Že samo dejstvo, da se je iz vasi, ki je štela nekaj čez petsto prebivalcev v teh letih samo v Argentino odpravilo skoraj osemdeset posameznikov govori o znatnem odlivu prebivalstva. Slovensko primorje vse dotlej ni poznalo čezoceanskih migracij tako velikega obsega, zato sem želel ta izjemen in mnogoplasten pojav, ki je tako globoko zarezal v stvarnost, tudi bolje raziskati.

Tema sicer ni nobena posebna novost, pa tudi zgodovinopisju ne moremo očitati, da se s to problematiko ni soočilo. Problematika migracij, posebej tistih najživahnejših proti Kraljevini Jugoslaviji in Argentini, je bila deležna pozornosti in mnogi vidiki, o katerih so včasih le domnevali, so bili deležni primerne osvetlitve. Objavljene so bile statistične analize fenomena, raziskave so šle v smeri pojasnjevanja socialnega, gospodarskega in političnega ozadja razlogov za izseljevanje, opravljenega pa je bilo veliko dela tudi na področju analize priseljskega življenja v Argentini. Tako politična kot društvena dejavnost in poskusi organiziranja šolstva v Argentini so našli svoj prostor v raziskovalnem delu slovenskega zgodovinopisja in sorodnih ved.

Vseeno pa ne moremo zapisati, da je problem docela razjasnjen. Najprej zaradi tega, ker nobenega pojava ni mogoče tako temeljito obdelati, da ne bi kasnejša spoznanja zamajala predhodnih in problema zastavila v drugačni luči. V mojem primeru pa lahko še posebej zapišemo, da vse plati fenomena sploh še niso bile obdelane, predvsem ne z vidika novejšega razumevanja migracij. Slednji skuša pojasniti tudi druge aspekte selitev in poudarja tako individualne življenjske zgodbe kot raznovrstne tipologije migracij.¹ Vseh oblik selitev namreč ni mogoče vreči v en koš, zato novi pogledi ne želijo pojasnjevati migracij skozi oči togih družbenih in gospodarskih determinizmov, temveč obravnavajo tudi druge razloge, kot so posebna regionalna tipologija, kultura migracij na določenem območju, verižnost, družinske tradicije, že omenjeni subjektivni vzroki itn. Predvsem v tem pogledu je raziskovanje selitev z Julijske krajine še vedno »podhranjeno«² in nezadostno raziskano.

¹ O novih pogledih na migracije glej npr: Fernando Devoto, *Historia de la inmigración en la Argentina*, Sudamericana, Buenos Aires, 2001; v slovenskem jeziku pa: Mirjam Milharčič-Hladnik, Jure Mlekuž (ur.). *Krila migracij, po meri življenjskih zgodb*, Ljubljana, Založba ZRC, 2009; Aleksej Kalc *Poti in usode*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče RS Koper, Narodna in študijska knjižnica Trst, Koper-Trst, 2002.

² Prim. npr. Aleksej Kalc, *Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: teme in problemi*, *Annales*, 10/97, 193–214, str. 203, 205.

V svojem delu sem se skušal le dotakniti omenjenih razsežnosti kompleksnega fenomena, saj bi temeljita obdelava terjala večstranski pristop, ki bi zmožgel zarezati v globino. Razvejan pojav poleg socialno zgodovinskega pogleda namreč kliče tudi po sociološki in individualno psihološki obravnavi, ki pa se ju na tem mestu ne morem poslužiti. Zgodovinsko delo pa vseeno pripomore k boljšemu poznavanju dinamik tovrstnega dogajanja, posebej če je primerno in dosledno izvedeno. Socialno zgodovinski pristop je torej tisti, ki bolje razjasni zapleteno stvarnost večetničnega in družbeno diferenciranega prostora tedanje Julijske krajine, obenem pa na nam pomaga razumeti nikakor ne enostavnega življenja priseljencev in njihovega vključevanja v argentinsko družbo.

V svojem delu sem zato na začetku skušal predstaviti okolje, s katerega so se ljudje v času med vojnami izseljevali. Osvetlitvi prostora in časa, v katerem je prišlo do največjega odliva primorskega prebivalstva v čezoceanske dežele, sem posvetil nekoliko več prostora. Na samem pričetku naloge sem skušal podati nekakšno predzgodovino tega dogajanja, zato sem v krajšem sestavku opisal glavne poteze selitev pred prvo svetovno vojno. Prostor je bil skozi daljša obdobja zgodovine deležen velikih premikov prebivalstva in zdelo se mi je potrebno, da v krajšem prispevku pojasnim gibanja pred časom obsežnejših čezmorskih migracij. Nikakor se ne smemo slepiti, da prostor Slovenskega primorja, ki je s priključitvijo italijanski državi postal znan kot Julijska krajina³, pred prvo svetovno vojno ni poznal čezoceanskih selitev. Po celotnem prostoru je bila v tem času sicer bolj razširjena migracija proti mestom, kjer je Trst kot pomorsko središče monarhije nase vezal prebivalstvo v zaledju. Zrasla pa so tudi regionalna središča, kot sta bila Tržič in Gorica, ki sta prav tako igrala pomembno vlogo pri privlaku okoliškega prebivalstva. Kljub temu, da čezoceanske selitve niso tako odločno posegle med primorski živelj, pa jih ne moremo kar enostavno zanemariti. Tako selitve proti Združenim državam, kot proti južnoameriškim deželam, kot sta Brazilija ali Argentina, so imele precejšen odmev tudi v tem prostoru. Ob odhajanju ljudi v tako daljno tujino, časniki niso molčali in zato sem se odločil predstaviti tudi kratek izsek pisanja enega izmed osrednjih goriških glasil o tem pojavu. Pestra družbena in geografska sestava pokrajine je prinašala s seboj tudi raznovrstno migracijsko obnašanje, ki ga ni mogoče omejiti samo na odhode čez

³ Ozemlje, ki ga je Italija priključila po prvi svetovni vojni je že goriški jezikoslovec Graziado Ascoli leta 1863 poimenoval z izrazom Julijska krajina (it. Venezia Giulia). Ime pa ni ustrezalo nobeni natančno določeni geografski ali politično-upravni opredelitvi. Z njim so označevali novo »deželo« (regione), ki je pripadla italijanski državi. Šlo je torej za (nekdanje avstro-ogrske upravne enote) celotno Goriško-Gradiščansko, mesto Trst z okolico, Istro (brez občine Kastav in otoka Krk, ki sta pripadla Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma kasnejši Jugoslaviji), od Kranjske politični okraj Postojna ter od političnega okraja Logatec sodni okraj Idrija ter manjši deli občin Grčarevec, Planina in Logatec. Priključitev teh ozemelj je predvideval londonski pakt, ki ga je Italija sklenila z antantskimi zaveznicami v prvi svetovni vojni, s senžermensko mirovno pogodbo pa je dobila Kanalsko dolino, povečano z občino Bela Peč in del občine Rateče iz Radovljiškega okraja na Kranjskem. Italija je meje s Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev sklenila z rapalsko mirovno pogodbo, ki ji je prinesla še več ozemlja kot je obljubljal prej omenjeni londonski pakt. Julijska krajina je po nastopu fašističnega režima ostala brez večjega dela Goriško-Gradiščanske, ki so ga priključili Videmski pokrajini in s tem Benečiji (it. Veneto), po aneksiji Reke (1924) pa tudi to mesto in spet večji del prej odstopljenega ozemlja Goriško-Gradiščanske.

Glej: Milica Kacin - Wohinz, Jože Pirjevec: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, Nova revija, Ljubljana, 2000, str. 27;

Lavo Čermelj, *Slovenci in Hrvatje pod Italijo*, Slovenska matica, 1965, Ljubljana, str. 11–12.

ocean ali selitve v bližnja urbana središča. Hribovitejši predeli na Tolminskem in Bovškem so denimo poznali tradicionalne sezonske selitve drvarjev in gozdarjev proti Bosni in Romuniji. Pred prvo svetovno vojno se je zaradi vse bolj množičnega izseljevanja iz Evrope za vprašanja izseljevanja začela zanimati tudi Cerkev. V ta namen je tudi pripravila obsežen vprašalnik o izseljevanju, na katerega so duhovniki morali odgovoriti, tako da so v svojih prispevkih skušali podati kar najbolj jasno sliko o pojavu. V svojem delu sem poskusil predstaviti tudi ta vidik pogleda na problematiko. Vprašalnik in odgovori duhovnikov nanj predstavljajo namreč dragocen vir, ko gre za preučevanje izseljevanja v letih pred prvo svetovno vojno. Vprašanja namreč niso segala samo na konfesionalno področje izseljenih, ampak so poizvedovala tudi o njihovih splošnih družbenih in življenjskih značilnostih (npr. navesti so morali razlog za selitev, pojasniti ali so izseljenci v tujini uspeli itn.). Za konec tega dela sem pripravil še statistični pregled goriškega nadškofa nad izseljevanjem z območja nadškofije. Predel, ki govori o izseljevanju v času pred prvo svetovno vojno je namenoma krajši, saj želi služiti zgolj kot uvod v problematiko, katere jedro predstavlja emigracija v Argentino v medvojnem času.

V prvi polovici naloge je tako zajeta predstavitev ozadja migracij na območju Julijske krajine, kjer sem pojav poskusil umestiti v širši družbeni in politični preplet dogajanja, od katerega so bile odvisne. Okoliščine, ki so vplivale na migracijski val, sem si prizadeval pojasniti tako, da sem se osredotočil na spremembe, ki jih je prinesel fašizem s svojo zatiralsko politiko do manjšin ter na pred drugačen gospodarski značaj regije, ki je v okviru italijanske države trpela precejšnjo ekonomsko prizadetost. Konec prve svetovne vojne namreč ni prinesel samo velike gmotne škode in humanitarne katastrofe, ampak je za pokrajino pomenil tudi vključitev v sistem, ki ni bil le politično drugačen. Spremenjena ekonomska podoba, kjer Trst ni igral več pomembne vloge stičišča države z zunanjim svetom in magnet za okoliško ozemlje, ampak je postal zgolj eno od pristanišč, predstavlja eno izmed pomembnejših premen obdobja po prvi svetovni vojni v Slovenskem primorju. Podrobneje se ji bomo posvetili v nadaljevanju, ko bo predstavljeno ozadje izseljevanja in iskanje razlogov zanj.

Problematike nisem želel zajeti samo na površini, temveč sem si z uporabo časniških člankov prizadeval natančneje spregovoriti o različnih razsežnostih pojava. Pomudil sem se pri vprašanju prikazovanja kompleksne družbene stvarnosti, iskanju vezi med mestom in podeželjem, vprašanju propagiranja izseljevanja in splošnemu upodabljanju izseljenkega vprašanja v tedanjih časnikih. Središče tega dela sestavljajo osrednji slovenski časniki, ki so bili v tem času razširjeni na območju Julijske krajine in so tudi dokaj obširno pisali o migracijah, predvsem čezoceanskih. Razčlenil sem posamezne članke in tako približal pogled k pisanju glavnega tiska, ki je večinoma svarilo pred neželenimi posledicami selitev in negodovalo nad ljudmi, ki naj se ne bi bili več pripravljene preživljati na domačih tleh. Z vsebino prispevkov se bomo seznanili v nadaljevanju, ko bomo spoznali tudi težave s številčnimi analizami pojava. Ugotavljanju obsega dotičnega fenomena sem namenil pozornost zlasti zato, da postane jasno razvidna zapletenost in problematična količinska opredelitev pojava, s katerim se soočamo. Kot bomo videli, sta tako italijanska kot argentinska statistika pomanjkljivi, pri podrobnejšem ugotavljanju števila izseljenih iz

posamezne vasi pa nam je v precejšnjo pomoč lahko cerkvena knjiga status animarum.⁴ Poblje sem namreč želel spoznati število in značilnosti izseljenih z vasi Pliskovica na Krasu, zato sem podatke o tem skušal izbrskati v uradnih popisih. Zabeležke o izseljenih je prva izvedla Anketna komisija pri Pokrajinskem narodno osvobodilnem odboru za Slovensko Primorje in Trst, podatke, ki sem jih na ta način dobil pa sem skušal primerjati z zapisi iz cerkvene knjige status animarum in zapisi o izseljevanju, ki so jih po spominu izdelali starejši vaščani.

Prišel sem do ugotovitve, da so cerkvena »statistika« in zapisi vaščanov beležili približno enako število migrantov, medtem ko je Pokrajinski narodno osvobodilni odbor preštel za spoznanje manj izseljenih. V nalogi sem zato skušal razložiti kateri od seštevkov se mi zdi ustreznejši, pojasniti pa sem želel tudi zakaj je prišlo do takega razkoraka. V drugem delu naloge sem v ospredje postavil Argentino kot deželo, ki je predstavljala novi dom mnogih migrantov, v dvajsetih in tridesetih letih tudi slovenskih. Začel sem s splošno predstavitvijo priseljevanja v ta del južnoameriškega kontinenta, nadaljeval pa z opisom slovenske imigracije in njenega vključevanja v argentinsko družbo. Precej prostora sem namenil predstavitvi težavnih razmer ob prihodu na nova tla, iskanju služb, vklapljanju v novo družbeno tkivo in premagovanju mučnih let kriznega obdobja v začetku tridesetih. Argentina najbrž ni bila tista obljubljen Amerika, ki so jo priseljenci pričakovali, zato sem želel prva leta v tej ogromni južnoameriški deželi prikazati dovolj plastično, da bi ponazoril njihove vsakodnevne stiske. Vseeno sem si prizadeval, da ne bi pretirano izpostavil samo ene plati življenja, zato sem skušal predstaviti raznovrstne odtenke vzpostavljanja skupnosti v Argentini. Prikaza priseljevanja in vključevanja v argentinski vsakdan sem se lotil z uporabo

⁴ **Libri de statu animarum** ali status animarum je predpisal Rimski obrednik v letu 1614 (Rituale Romanum, tit. 12, c. 3; akt, ki ga je izdal papež Pavel V. (pontifikat 1605–1621) in je predpisal vodenje birmanskih in mrliških knjig) a je bilo njegovo vodenje od 1917 dalje samo priporočeno (Zakonik cerkvenega prava 1917, kan. 470, par. 1). Na našem področju so v večjem številu začeli pisati status animarum sredi 18. stol., nekako po letu 1750, ko postanejo vse pogostejši. Seveda pa so že ob samem začetku vanje vključevali starejše podatke, ki so jih imeli na voljo. Začetek vodenja torej sodi v čas, ko so državne oblasti uvedle enotno poimenovanje naselij in so, predvsem iz vojaških razlogov, oštevilčile gospodinjstva. V tem obdobju se je uporabljala deskriptivna oblika statusov, to je brez formularjev, čeprav so iz povsem praktičnih razlogov že uporabljali tabele; narediti jih je moral vsak dušni pastir sam. Statuse so vodili po župnijah ali po podružnicah ter v njihovem okviru po vaseh. Jezik vodenja je bil latinski, ne le pri rubrikah, temveč tudi pri vpisih. Vsaki hišni številki je bila določena ena stran. Običajno je zato tak vpis v knjigi večjega formata obsegal čas treh generacij oz. ok. 100 let. Statusi so običajno imeli obliko obsežnejših knjig, ustrezno vezanih in podobnih matičnim knjigam. Elementi vpisa pri posameznem gospodinjstvu so bili zelo sumarni:

- kraj in številka,
- dominium (kateremu gospodstvu je bil gospodar podložen),
- domače ime (vulgare nomen),
- ime in priimek gospodarja,
- žena in drugi družinski člani, tudi služinčad.

Za vsakega posameznika je nato vpis obsegal podatke:

- aetas (vpisali so rojstno leto ali samo starost),
- velikonočno izpraševanje (ocene o znanju verouka po letih),
- značaj (mores) (rubrika je ostala velikokrat prazna).

Natančnost in obseg statusa je bil zelo odvisen od zavzetosti župnika. Status omogoča vpogled v številčnost družin, na enem mestu so zbrani podatki o družinskih članih, selitvah in predvsem o navzočnosti župljanov v župniji po posameznih letih. Obširneje glej:

Vasja Butina, *Moj rodovnik – priročnik za raziskovanje rodu*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1998, str. 80–82.

gradiva, ki je dovolj povedno, da lahko predoči raznolike življenjske izkušnje izseljencev. Poleg sestavkov, ki so jih izseljenci sami napisali za Slovenski izseljenski koledar, sem uporabil tudi pisma zasebne zbirke, ki neposredno govorijo o vsakodnevnih tegobah, s katerimi so se soočali. Žal se je v popolnejši obliki ohranila korespondenca samo ene družine (oziroma dveh posameznikov, ki sta si dopisovala z domačimi), zato ne moremo govoriti o mozaiku zgodb, ki bi ga lahko sestavili v primeru, da bi imeli na voljo več zbirk. Prepričljivost dokumentov je tako lahko vprašljiva, saj jih ne moremo primerjati s pismi drugih izseljencev. S pomočjo literature, zapisov samih migrantov v že prej omenjenem Koledarju, publikacij izseljenskih društev in poznavanjem globljega ozadja pisemskega gradiva, pa lahko prepoznamo verodostojnost materiala, ki je na voljo. Spominski zapisi brata izseljenih in intervju z njim so se tako izkazali za neprecenljive pri pojasnjevanju vsebine korespondence. Da bi lahko bolje razumeli ozadje gradiva in življenjsko pot izseljenih, sem se odločil predstaviti kratko biografijo bratov, ki sta sicer zapustila domačo vas, a vselej ohranjala stik s svojimi sorodniki.

Poleg obravnave pisemskega gradiva, sem se v nalogi posvetil tudi publikacijam, ki so povezovale primorsko skupnost v Argentini. Prva je začela izhajati že v času prve svetovne vojne, drugo glasilo pa so vzpostavili prav v času množičnega vala med vojnama. Ena izmed pomembnejših revij, ki se je v glavnem posvečala verskim vprašanjem, je izhajala iz okrilja slovenskih duhovnikov, ki so delovali v izseljenski skupnosti. Religiozne vsebine pa niso bile edino, kar je bilo zastopano v reviji, saj je ta poskrbela tudi za kulturne strani in se veliko ukvarjala tudi s predstavljanjem značilnosti argentinske družbe in vključevanja slovenskih priseljencev v novi svet. Z delom enega izmed uglednejših novinarjev predvojne migracije se je lahko ponašala kot ena izmed revij, ki so resnično nazorno prikazovale tudi nevidne plati dežele, v katero se je priselilo toliko Slovencev. Kljub temu, da publikacija ni bila povezana z nobenim izmed ustanovljenih primorskih društev, je vseskozi skušala ohranjati stik z izseljensko skupnostjo. Druga glasila, ki so v večini izhajala kot časniki, so bila del društvenega delovanja primorskih priseljencev. Nekatera se niso posebej dobro ohranila, ker je bil tisk slabe kvalitete, tista ki pa so se, zgovorno dokumentirajo tako dogajanje v nekdanji domovini kot razmere v deželi priselitve. Polemika z drugimi združenji in njihovimi glasili je bila velikokrat na dnevnem redu, ravno tako kot pisanje nasvetov za izseljence in opisovanje društvenih prireditev. Z vzpostavitvijo društev in njim pripadajočih glasil je prišla tudi do izraza politična in ideološka diferenciacija primorskih izseljencev. Vsako društvo je s svojim glasilom namreč sledilo svojim nazorskim opredelitvam in bilo velikokrat nespravljivo z drugimi. Zanimivo je tudi, da domovina, ki so jo zapustili, nikoli ni potonila v pozabo, ampak so se prav v vseh publikacijah društev nenehno spuščali v komentiranje dogodkov v deželi, kjer so nekoč živeli – in tisti, ki so se ji nekateri kot slovenski prebivalci čutili privrženi – Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma kasnejši Kraljevini Jugoslaviji (in še poznejši socialistični Jugoslaviji, vendar njeni časovni okviri že presegajo kronološke meje pisanja obravnavanih glasil). Omeniti velja tudi odnos veleposlaništva Kraljevine SHS in Jugoslavije do kolonije primorskih priseljencev, ki se večkrat ni ujema z njihovim uradnim statusom italijanskih državljanov. Vsemu temu bo seveda več pozornosti namenjeno v drugem delu naloge, posvečenem prikazu vzpostavljanja primorske skupnosti v Argentini.

Velja pa poudariti, da so prav društvene publikacije tiste, ki nam omogočajo boljše spoznati institucionalno organiziranost skupnosti in njeno umeščenost v argentinsko družbo.

Društva so predstavljala enega izmed stebrov izseljenskega življenja, saj v težavnih letih po priselitvi in ob začetku gospodarske krize niso pomagala le z lažjim vključevanjem v novo družbo, ampak so ob odsotnosti delovnopravne zakonodaje priseljencem omogočila tudi ustrezno zaščito. Njihova vloga je ostala pomembna tudi kasneje, ko so začeli odločneje razvijati kulturne, prosvetne in druge dejavnosti, ki so po eni strani pomagale ohranjati identiteto, po drugi pa so pripeljale do čedalje večjega idejnega razkoraka v skupnosti. Raven, ki so jo dosegala na kulturnih prireditvah, se seveda ni mogla meriti s profesionalnimi ustanovami v nekdanji domovini, zato ne čudi, da se je eden izmed uglednejših jugoslovanskih veleposlanikov v argentinski prestolnici pritoževal nad primitivnim kulturnim utripom.⁵ Priseljenci tega obdobja se niso mogli ponašati z akademsko izobrazbo, zato njihovo udejstvovanje na področju izobraževanja in kulture ni doseglo izjemne ravni, a kljub temu so bile nekatere publikacije plod vestnega uredniškega dela in ni bilo malo člankov, ki bi se zlahka uvrstili med boljše primere novinarskega poročanja. Društva sklenejo začetek primorske skupnosti z iskanjem položaja v deželi priselitve, njen vrhunec z raznovrstno dejavnostjo na kulturno-prosvetnem, športnem in organizacijskem področju in postopno usihanje z odmiranjem prve generacije priseljencev. Medtem ko bo v nalogi predstavljena predvsem prva faza življenja izseljencev – torej njihovo priseljevanje in vključevanje v novo stvarnost, vzpostavljanje prvih društev, bo drugi odmerjen le skromen del, tretja pa ne bo deležna obravnave, saj presega namene pričujočega dela. Tako časovna kot vsebinska omejitev sta namreč neizbežni, kajti v nasprotnem primeru bi bilo potrebno celoten koncept naloge razširiti, ob uporabi arhivskega gradiva ali tiskanih virov pa bi to pomenilo preobsežno zastavljen načrt.

⁵ Glej: Andrej Rahten, *Izidor Cankar – diplomat dveh Jugoslavij*, ZRC Sazu in Center za evropsko prihodnost, Ljubljana, 2009, str. 88.

V svoji nalogi sem skušal prikazati raznotere vidike primorskega izseljenišтва v Argentini, vendar ob tem seveda nisem mogel zajeti vseh razsežnosti fenomena. V diplomski nalogi to preprosto ni mogoče, poleg tega pa bi, kot sem že zapisal, to zahtevalo daljnosežno in celovito obdelavo problema. Vse to namreč še čaka raziskovalce, ki se bodo najbrž morali bolj poglobljeno soočiti z novimi prijemi raziskovanja, ki v ospredje postavljajo tudi osebno oziroma »subjektivno« gradivo in ne le tistega, zbranega v obliki časniških člankov in uradnega arhivskega gradiva državnega značaja. Posvetiti se bo zato potrebno tudi osebnemu gradivu v obliki korespondenc in drugim, tradicionalno manj uporabljenim virom, kot so pričevanja v obliki ustne zgodovine.

I Pliskovljanke pred odhodom v Argentino

Socialno-gospodarske razmere na zahodnem predelu slovenskega etničnega ozemlja od 19. stoletja do prve svetovne vojne

Množično izseljevanje v Argentino se je na zahodnem delu slovenskega etničnega prostora razširilo v času fašistične okupacije Julijske krajine, oziroma natančneje med letoma 1922 in 1930, v smislu združevanja družin pa je zajemalo še celotna trideseta leta. Selitveni procesi pa v geografsko in etnično zelo raznolikem prostoru niso bili nikakršna novost.⁶

Pogled skozi perspektivo dolgega trajanja razkrije veliko gibljivost prebivalstva, ki se je v času in prostoru spreminjala. Omejimo se le na Kras, ki je s svojo obmejno lego na obronkih Mediterana⁷ že od konca srednjega veka predstavljal zaledje severovzhodnega Jadrana. Udeležba kmetov v trgovini na dolge razdalje in povezanost z lokalnimi, tako mestnimi kot podeželskimi trgi se kaže kot stalnica, ki se je z drobljenjem posesti skozi čas zarisala kot vzrok in posledica za udejstvovanje v neagrarnih panogah. V 18. stoletju je rast svobodnega pristanišča Trst že močno vplivala na kmečko zaledje. Mesto ni delovalo samo kot »magnet« za priseljevanje, ampak je s povečanjem prebivalstva vplivalo tudi na povpraševanje po hrani in s tem po kmetijskih pridelkih.⁸

Odvisnost torej ni bila enostranska in enoznačna, marveč bi prej mogli trditi, da je šlo za procese medsebojnega prežemanja, ki jih ni mogoče zamejiti in poenostaviti s preprostimi modeli. Z diferenciacijo in razslojevanjem podeželja, ki sta doživela zagon z rastjo kapitalistične produkcije, ter reformami razsvetljene absolutistične države se je število prebivalstva, ki ni moglo najti zadovoljivega načina preživetja v okviru družinske ekonomije, povečalo, s tem pa so se okrepili tudi tokovi proti tržaškemu emporiju. Splošni determinizmi sicer opišejo delovanje selitvenih tokov, vendar ne zmorejo pojasniti kateri so bili tisti objektivni in subjektivni vzroki, ki so ljudi pripravili do odločitve za selitev. Družbene spremembe, povezane z industrializacijo in prevlado urbanega načina življenja, so vplivale na odmiranje starih vzorcev mišljenja in večjo privlačnost novih, netradicionalnih življenjskih poti. V tem smislu se velja vprašati ali so imele migracije v mesto »konservativni« (da so bile torej namenjene ohranjanju in vzdrževanju domače ekonomije) ali »inovativni« značaj s stalno presaditvijo v novo stvarnost. Poleg tega je potrebno pozornost posvetiti tudi samemu poteku gibanja, ki pogosto ni bilo zaznamovano s hipno in takojšnjo odločitvijo, temveč se je pričelo s »tipanjem prostora«, iskanjem ugodnih možnosti, vzpostavljanjem delovnega razmerja in kasnejšim naseljevanjem, izdelavo selitvenega načrta itn.⁹

⁶ Glej: Kalc, *Selitvena gibanja ...*, str. 193.

⁷ Predrag Matvejević v svoji hvalnici Sredozemlju takole opisuje Kras: »Kraški svet je svet zase. Preveč je izpostavljen soncu, da bi bil običajen, premalo je zaščiten, da ne bi bil ranljiv. Ob obalah Sredozemlja se razkriva zelo raznovrstno – v pokrajini, prizorih, običajih.«

Predrag Matvejević, *Mediteranski brevir*, V.B.Z., Ljubljana, 2008, str. 75.

⁸ Aleksander Panjek, *Človek, zemlja, kamen in burja*, Založba Annales, Koper, 2006, str. 73.

⁹ Aleksej Kalc, *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju*, Založba Annales, Koper, 2008, str. 245.

Nadaljnje razslojevanje podeželja po zemljiški odvezi je z vztrajnejšimi procesi družbenih sprememb¹⁰ in propadanjem kmečkih neagrarnih in prevoznih dejavnosti zaradi gradnje Južne železnice popeljalo vse več prebivalstva proti tržaškemu pristanišču. Drobljenju posesti se je pridružil tudi prodor pridelkov svetovnega tržišča na lokalne trge, kar je še bolj ošibilo kmečko ekonomijo in ob vse višji demografski rasti »odvečne ljudi« pognalo proti mestu.¹¹

Ob izgradnji Bohinjske proge leta 1906 in razvoju drugih bližnjih industrijskih središč, zlasti Tržiča in Gorice je prebivalstvo, ki ni moglo preživeti v okviru tradicionalne ruralne ekonomije in ni uspelo preseči stiske in se vključiti v novo stvarnost. Izjemne razsežnosti čezoceanskega izseljevanja, ki so Kranjsko napravile za eno izmed področij največjega odliva prebivalstva v Avstro-Ogrski monarhiji, so bile v Slovenskem primorju skorajda neznatne. Goriška in Gradiška sta sicer prispevali svoj delež, zlasti proti deželam južnoameriškega kontinenta, a izseljenska mrzlica proti Združenim državam v tem prostoru ni naletela na pravi odziv. V liberalnem obdobju množičnega izseljevanja iz Evrope do prve svetovne vojne je bilo torej odhajanje s tega področja proti Združenim državam le zanemarljivo. Kljub temu pa so se take selitvene tendence pojavljale in potrebno bi bilo preučiti v kolikšni meri sta Trst in Amerika del istih selitvenih strategij in vzgibov, v kolikšni meri pa predstavljata drugačne iztočnice odločitev.¹²

Kljub temu, da izseljevanje ni doseglo velikega obsega, pojav v tisku ni ostal povsem nezaznamovan. Že konec sedemdesetih let je goriški časnik Soča¹³ poročal o velikem zanimanju za selitev čez ocean. V članku, ki je bil objavljen pod naslovom *V Ameriko* so v treh nadaljevanjih poročali o dejavnosti agentov in svarili pred lahkomiselnim odhodom: »Ni nam sedaj čuditi, ko beremo o velikih delavskih uporih (strike) in tudi ne, ko slišimo, da se cele trume revnih družin in skoro da cele vasi vzdigujejo iz blažene Italije na daljno pot – v Ameriko. [...] Taki agentje rovejo zdaj po Furlaniji in raztezajo svoje nevarno, sleparsko delovanje uže čez avstrijsko mejo. Vsled tega zapazujemo že dalje časa neko nenavadno

¹⁰ Ne želim se posluževati izraza »modernizacija«, saj je pojem nejasen (ni enotne opredelitve, kaj naj bi ta proces zajemal in kdaj naj bi se začel ter kdaj končal) in izhaja iz evolucionističnih predpostavk, ki poudarjajo univerzalnost in faznost razvoja vseh družb. Pojem tako postane etnocentričen, implicira, da smo »mi«, tisti, ki smo razviti, in morajo »oni« to fazo šele doseči. Seveda pa bomo potem »mi« že v naslednji fazi, ki jo bodo »oni« zopet skušali ujeti.

Glej npr.: Jack Goody, *Evropska družina*, Založba /*cf, Ljubljana, 2003, str. 214.

¹¹ Marco Breschi, Aleksej Kalc, Elisabeta Navarra, *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste, secc. XVIII - XIX*, v: *Storia economica e sociale di Trieste – vol.1, La città dei gruppi*, Edizioni Lint, Trst, 2003, 69–185. Str. 160.

¹² Aleksej Kalc, *Selitvena gibanja ob zahodnih mejah ...*, str. 200–201.

¹³ Soča (1871–1915) je bilo glasilo leta 1869 ustanovljenega političnega društva v Gorici. Sprva je izhajala dvakrat na mesec, od leta 1872 tedensko, od 1898 pa dvakrat na teden, od 1907 trikrat. Izdajatelj in prvi odgovorni urednik je bil V. Dolenc. Delu članstva se je Soča zdela preveč liberalno usmerjena, zato je njen bolj katoliško usmerjeni del že naslednje leto osnoval *Glas* (1872–1875). Zaradi nasprotij med starslovinci in mladoslovinci je bilo 1873 ustanovljeno novo politično društvo Gorica, in *Glas* je postal njegovo glasilo. Društvi sta se spravili leta 1876, ko je Soča postala glasilo *Sloge*, enotnega društva goriških Slovencev. Soča je dobila med ljudmi veliko podporo, njeno politiko je oblikoval A. Gregorčič, urednik je postal A. Gabršček. Po koncu slogaštva sta Gregorčič in Gabršček ustanovila Novo Sočo (1889–1892), Sočo pa je do 1891 prevzel J. Tonkli. Ob koncu 1892 je Gabršček prevzel Sočo kot izdajatelj in odgovorni urednik. Leta 1900 je postala glasilo Narodno napredne stranke za Goriško.

Milan Pahor, geslo: *Soča*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1998, str. 133.

vznemirjenje med revnejšimi prebivalci in posebno med gosposkimi kmeti ali koloni po naših Brdih in pozvedeli smo, da se jih tudi uže mnogo prav resno pripravlja na preselitev.« Kot razloge za porast zanimanja je avtor navedel neugodne letine sadnih pridelkov, po katerih so bili Brici znani po svetu.¹⁴

Slabe razmere v kmetijstvu pa po avtorjevem mnenju niso bile poglavitni vzrok za izseljevanje. Močnejše so po njegovem vplivale osebnostne lastnosti, kot so pohlep, lenoba, trma in zavist, saj naj bi bil interes za selitev največji prav med tovrstnimi ljudmi. »Kdor se najbolj za Ameriko zanima, je kmet, katerega vidiš doma večkrat v krčmi nego na polji, večkrat pri poliču in kvartah nego pri delu; nevednež in lenuh, kateri verjame, da je na svetu kaka taka dežela, kder vse rase in rodi, tudi če se ne seje, ne sadi in kder se tudi brez dela v obilnosti plava«, je menil.¹⁵

Prispevek sicer odraža avtorjevo osebno videnje fenomena, vendar nas napotuje k sklepanju, da kompleksnosti selitvenih gibanj ni mogoče razlagati samo skozi toge shematske okvirje, ki predpostavljajo, da se ljudje enoznačno odzovejo na širše družbeno-ekonomske silnice. Odločitve za migracijo ni mogoče opredeliti zgolj z enostavnimi modeli, ampak je potrebno upoštevati mnogotere dejavnike, tudi »subjektivne« narave, povezane s človekovo osebnostjo. Selitev proti urbanim središčem prav tako ni mogoče razumeti skozi poenostavljeno shemo samostojnega mestnega privlaka in mehaničnega odziva podeželja. Kmečkega sveta ne smemo razumeti kot neko brezoblično in negibno tvorbo, ki se je samo nemo odzivala na zahteve širšega sveta, ne da bi sama uspela izražati svoje težnje. V vmesnem prostoru med globalnimi determinizmi in možnostmi vsakdana so posamezniki in skupnosti preizkušali različne strategije preživetja, podlegali zunanjim pritiskom in jih obenem poskušali preseči, upoštevali pravila in »tradicijo«, a jih istočasno skušali preslepiti, poiskati drugačne poti in prevetriti metode upora.¹⁶

Izjemen gospodarski vzpon Trsta in dvig bližnjih industrijskih središč nam lahko pojasni navezavo okoliškega podeželskega prebivalstva na te urbane centre. Prenekateri prebivalci kraškega podeželja pa se niso udejstvovali v teh migracijskih okvirjih, temveč so se, kot je bilo že zapisano, odločili za pot na tuje.¹⁷

Kljub temu, da v Primorju čezoceansko izseljevanje v letih pred prvo svetovno vojno ni doseglo znatnejših razsežnosti, velja pojavu vseeno nameniti nekaj pozornosti. Za pojav so se, kot smo lahko videli, začeli zanimati tudi v cerkvenih ustanovah. Izseljensko vprašanje je bilo deležno velike pozornosti tedanjega papeža Pija X. (pontifikat 1903–1914),¹⁸ ki se je zavedal,

¹⁴ V Ameriko I., Soča, št. 39, 28. septembra 1877, str. 1.

¹⁵ V Ameriko II., Soča, št. 40, 5.10.1877, str. 1–2.

¹⁶ Giovanni Levi, *Nematerialna dediščina*, ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1995, str. 9–11.

¹⁷ Kalc, *Selitvena gibanja*, str. 199.

¹⁸ Pij X. (pravo ime Giuseppe Melchiorre Sarto), (1835–1914), 257. papež. Rodil se je v kraju Riese v Benečiji v kmečki družini. Študiral je v Castelfrancu in Padovi ter bil 1858 posvečen za duhovnika. Od 1884 je služboval kot škof v Mantovi, od 1893 pa kot ben. nadškof in kardinal. Kot naslednik Leona XIII. je bil 1903 izvoljen za novega papeža. Bil je izrazit cerkveni in politični konservativec, nasprotnik modernizma in intelektualizma. Leta 1907 je v okrožnici *Pascendi Dominici* obsodil več t. i. modernističnih zmot. Na indeks je uvrstil precej del,

da razsežnosti pojava postavljajo Cerkev pred nove izzive. Uvedel je določene strukturalne ukrepe, med katerimi velja omeniti spodbujanje ustanavljanja odborov in bratovščin (pod vodstvom krajevnih škofov), ki bi pomagale izseljencem. Uredil je vprašanje sklepanja zakonskih zvez in vodenja matičnih knjig izseljencev. Za posamezne skupnosti izseljencev je ustanovil posebne administrativne enote. Deželam, ki jih je zajelo najobsežnejše izseljevanje, je namenil posebna navodila. Ključnega pomena pri njegovih ukrepih pa je bila ustanovitev posebnega urada konzistorialne kongregacije¹⁹, ki je imela nalogo, da je skrbel za vse izseljence latinskega obreda. Kongregacija je morala, da bi lahko primerno poskrbela za uresničitev zamisli, urediti pregled nad izseljevanjem z evropskih dežel. Vsem ordinarijem²⁰ je tako poslala vprašalno polo z vprašanji, ki so od duhovnikov terjala predstavitev izseljevanja s širšega vidika, ne le s strogo verskega konteksta. Na vprašanja naj bi župniki s podatki, ki jih je bilo mogoče zbrati v matičnih knjigah, knjigah župljanov ali iz pričevanj sorodnikov izseljencev, odgovorili v dveh tednih. Razlikovati so morali med tistimi, ki so odšli v Nemčijo, Združene države Amerike, v Egipt, Trst, na Reko ali drugam. Pri navajanju so morali razlikovati med tistimi izseljenci, ki še niso dopolnili dvajset let in odraslimi.²¹

Nekateri duhovniki so na zastavljena vprašanja odgovarjali natančneje, drugi pa so bili pri odgovorih bolj skopi. Poglejmo si nekaj primerov, ki dodatno pojasnjujejo izseljevanje pred prvo svetovno vojno. Vzemimo pod drobnogled tedanjo grofijo Goriško-Gradiško,²² kjer je

spodbudil je novo kodifikacijo cerkvenega prava, predpisal novi katekizem in brevir, 1909 je začel izdajati uradni list s papeškimi dokumenti. Ustanovil je Biblični inštitut v Rimu. Podpiral je poglobljeno versko dejavnost med mladimi, skrbel za duhovniški naraščaj, opozarjal škofo na intenzivno pastirsko delo in spodbujal soc. delo laikov pod nadzorom Cerkve. V mednarodnih odnosih je bil v sporu s Francijo in Portugalsko. Papež Pij XII. ga je razglasil za svetnika, goduje 21. avgusta.

Igor Antič, *Veliki svetovni biografski leksikon*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2002, str. 861–862.

¹⁹ Konzistorij je zborovanje kardinalov pod predsedstvom papeža, pri katerem se rešuje pomembne cerkvene zadeve: »Kardinali z zbornim delovanjem pomagajo vrhovnemu pastirju Cerkve predvsem v konzistorijih, na katere se zbirajo po naročilu rimskega papeža in pod njegovim predsedstvom; konzistoriji so redni ali izredni.« (kan. 353/1)

»Na redni konzistorij naj se skličejo vsaj vsi tisti kardinali, ki se zadržujejo v mestu Rimu, k posvetovanju o kakšnih tehnih zadevah bolj splošnega značaja, ali kadar je treba opraviti kakšna zelo slovesna dejanja.« (kan. 353/2)

Zakonik cerkvenega prava – Codex iuris canonici, Družina, Ljubljana, 1999, str. 169–171.

²⁰ »Pravo z imenom ordinarij označuje, poleg rimskega papeža, krajevne škofo in tudi druge, ki so, četudi le začasno, postavljeni za vodstvo kaki delni Cerkvi ali po kan. 368 njej izenačeni skupnosti, in tudi tiste, ki imajo v njih splošno redno izvršno oblast, zlasti generalne in škofove vikarje; enako za njihove člane tudi višje predstojnike kleriških papeškopravnih redovnih ustanov in kleriških papeškopravnih družb apostolskega življenja, ki imajo vsaj redno izvršno oblast.« (kan. 134/1)

Prav tam, str. 87.

²¹ Podrobneje o razmerju Cerkve do izseljenstva v letih pred prvo svetovno vojno in vprašalniki glej: Bogdan Kolar: *Cerkev in izseljenstvo v letih pred prvo svetovno vojno*, Viri št. 3, Arhivsko društvo Slovenije, str. 92–98.

²² Goriška je od začetka 16. stoletja do propada Beneške republike konec 18. stoletja (1797 po miru v Campoformiu) obsegala ozemlje med reko Idrijo na zahodu in Trnovskim gozdom na vzhodu, Brda, Gorico z okolico, spodnjo in srednjo Vipavsko dolino (zgornja je bila od srede 14. stol. pod Kranjsko), predele Krasa (devinsko gospostvo je spadalo h Kranjski); v spodnji soški ravnini med Sočo in Tilmentom so bila habsburška in beneška ozemlja. Leta 1647 je bila ustanovljena posebna gradiščanska grofija (znana tudi kot Gradiška), ki se je nato združila z Goriško (1754); novonastala upravna enota se je imenovala Goriško-gradiščanska poknežena grofija. Po padcu Napoleona je Goriška dosegla meje, ki jih je ohranila do 1918, na severu je dobila Breginjski kot, na Krasu devinsko gospostvo, urejena je bila tudi razmejitev v spodnjem Posočju. Kot okrožje je bila sestavni del Avstrijskega primorja, od 1848 je bila avstrijska dežela in je dobila z reformami 1860–61 svojo deželno avtonomijo. Razdeljena je bila na 5 okrajnih glavarstev (Tržič od 1911). Od 1866 je mejila na Italijo. Po

goriška nadškofija²³ pod vodstvom nadškofa Frančiška Borgie Sedeja²⁴ obsegala tako slovenske, kot tudi furlanske in italijanske župnije. Regija je bila po svojih geografskih in družbeno-gospodarskih specifikah razdeljena na furlanski, pretežno nižinski del in bolj razgiban slovenski del. Po vsem ozemlju dežele so prihajale do izraza raznolike vrste izseljevanja, ki so bile odvisne od lokalnih posebnosti. Hriboviti predeli, predvsem Bovško in Tolminsko, so poznali že tradicijo izseljevanja gozdnih in drugih delavcev, povezanega s krajevno agrarno in pašniško ekonomijo. Dopolnitev domačemu gospodarstvu se je izrazila tudi v sezonskih odhajanjih na začasno delo v Bosno v okviru tedanje avstro-ogrske kolonizacijske politike. Pojavilo pa se je tudi čezoceansko izseljevanje.²⁵

Primer Gorenje Trebuše²⁶ nam pokaže naslednjo sliko: duhovnik je zapisal, da se začasno izseljujejo možje in mladeniči, tako da se pozimi vrnejo domov. Emigrirali so v različne nemške kraje, kjer so, po zapisu župnika, delali pri raznih javnih delih ali pa so se udinjali kot drvarji. Kot razlog za sezonsko selitev je navedel zaslužek, saj naj bi domače gospodarstvo ponujalo preskromne možnosti za življenje. Duhovnik na vprašanja ni odgovarjal obširno, zato pri poizvedovanju ali so ob vrnitvi obdržali vero ali pa so se v kraju selitve spreobrnili, naletimo zgolj na suhoparen odgovor »ostanejo verni«. ²⁷ Gorenjo Trebušo lahko torej

rapalski pogodbi so bili goriški deželi priključeni predeli nekdanje Kranjske in Koroške. Z letom 1923 je bila ukinjena, njena ozemlja so bila vključena v videmsko in tržaško pokrajino.

Branko Marušič, geslo: *Goriška*. V: Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1989, str. 285.

²³ Goriška nadškofija je narodnostno mešana (Italijani, Slovenci, Furlani) nadškofija ob italijansko-slovenski meji. Ustanovil jo je papež Benedikt XIV. na habsburškem ozemlju oglejskega patriarhata. Nadškofija je z izjemo župnij ljubljanske škofije obsegala celotno slovensko ozemlje južno od Drave. Prvi nadškof Karl Attems je bil metropolit škofijam v Trstu, Pičnu in Comu. Njegov naslednik Rudolf Edling je nasprotoval jožefinski preureditvi škofijskih mej v notranjeavstrijskih deželah in se je zato na pritisk Jožefa II. moral nadškofiji odpovedati, papež Pij VI. pa je 1787 nadškofijo ukinil. Ustanovljena je bila nova gradiščanska škofija (iz ukinjenih škofij Trst, Pičan in dela goriške), nadškofijski naslov je do leta 1807 imela Ljubljana. Po smrti Jožefa II. je papež Pij VI. sedež gradiščanske škofije prenesel v Gorico. Papež Pij VIII. je 1830 ustanovil v Gorici nadškofijo, nadškofu, Slovincu J. Balantu so bile podrejene škofije v Ljubljani, Trstu, Poreču in na otoku Krku, vipavski dekanat pa je bil priključen ljubljanski škofiji. Zadnjega slovenskega nadškofa F. Sedeja so fašisti 1931 prisilili k odstopu.

France Martin Dolinar, geslo: *Goriška nadškofija*. V: Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, str. 287.

²⁴ Sedej, Frančišek Borgia (Cerkno, 10. 10. 1854 – Gorica, 28. 11. 1931). Študij teologije je končal v Gorici in 1877 prejel posvečenje. Bil je kaplan v Cerknem (1877–78), nato je na Dunaju študiral bibličistiko (1878–82) in 1884 doktoriral. Od 1883 je deloval v Gorici, 1889–98 pa je bil znova na Dunaju, kot dvorni kaplan, knjižničar in ekonom v Avguštinaju. Leta 1899 ga je nadškof Jakob Missia imenoval za goriškega stolnega župnika, šolskega nadzornika slovenskih in nemških šol in profesorja za staro in novo zavezo na goriškem bogoslovju. Leta 1906 je postal goriški nadškof in metropolit. Med prvo svetovno vojno se je s teologi umaknil v Stično (1915–1918), po njej pa je prišel spet v Gorico. Bil je narodno zaveden, a se je držal katoliškega univerzalizma in ni rad posegal na politična vprašanja. V času fašističnega zatiranja se je upiral nastavljanju italijanskih duhovnikov v slovenske kraje, zahteval slovensko oznanjevanje nauka in podpiral Zbor svečnikov sv. Pavla, Zadružno zvezo, Katoliško tiskovno društvo in goriško Mohorjevo družbo. Zaradi pritiska Italije na Sveti sedež, naj Sedeja umakne, se je bil prisiljen leta 1931 odpovedati goriški nadškofiji.

France Martin Dolinar, geslo: *Sedej, Frančišek Borgia*, Enciklopedija Slovenije, 11. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1997, str. 27.

²⁵ Kalc, *Selitvena gibanja ...*, str. 199.

²⁶ Gorenja Trebuša je naselje samotnih kmetij v dolini Trebuščice in nad njo, med Vojkarsko planoto in strmim robom Govca v občini Tolmin, ima 195 prebivalcev.

Ana Štucin, geslo: *Gorenja Trebuša*, Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, str. 266.

²⁷ Nadškofijski arhiv Gorica (dalje NŠAG), fond Emigrazione 1871–1929, Cuestionario sull' emigrazione, škatla (dalje š.) 106, Responsa ad quaesita ordinariis locorum emigrationis proposita, Gorenja Trebuša, 19. 3. 1913.

označimo kot kraj, kjer je izseljevanje sezonskega značaja pripomoglo k vzdrževanju lokalne ekonomije, podobno kot drugod po alpskem svetu.²⁸

Zelo natančno je na zastavljena vprašanja odgovoril duhovnik v Cerknem. Na poizvedbo o izseljenih je zapisal, da je v Ameriki (nanaša se na Združene države Amerike, ker so južnoameriške dežele običajno poimenovali posebej ali pa kar s skupnim imenom Južna Amerika, op. M.Z.) bila ena družina, ki je doma obdržala posestvo in ga dala v najem. Poleg tega je po njegovih navedbah tja odšlo tudi osem gospodarjev, ki so doma imeli posestvo in družino. Eden gospodar pa je bil tak, ki je imel doma družino brez posesti. Tja se je odselilo tudi petnajst mladeničev in pet mladenk, pri čemer je opomnil, da njihovi sorodniki sporočajo o porokah le-teh v Ameriki, vendar te poroke niso bile uradno sporočene domačemu župnijskemu uradu. Tri mlade ženske so se odpravile v Egipt, dve pa v Trst. Med zapisanimi destinacijami je bila tudi Galicija, kjer naj bi se »udomačili« trije moški. Nekaj moških se je odpravilo v druge avstrijske kronovine, nekaj v Nemčijo, vendar pa »ne bivajo ondi tako, da bi se domačiji odpovedali«, je še zapisal duhovnik. V času od aprila do novembra pa »gre vsak moški, ki le more od doma, v bližnje kronovine ali tudi v Rumanijo kot drvarji, nekateri pa kot zidarji«, je o izseljenih na koncu poročal. Na vprašanje, zakaj se izseljujejo, je odgovoril, da jih v to žene potreba po preživetju. Geografska lega z razgibanim, hribovitim terenom in hladno podnebje sta predstavljala oviro za ugodnejši izkoristek zemljišč. »Sveta je malo za njive obdelanega in še ta malo rodi«, je ugotavljal duhovnik. Na koncu poizvedovanja o razlogih, je poudarjeno zapisal: »Ljudstvo tare – revščina«. Na vprašanje, ali so se potencialni izseljenci pred odhodom spovedali, je odgovoril, da drvarji in zidarji odidejo po opravljeni velikonočni spovedi. Vse izseljence je pred odhodom povabil k spovedi, vendar na njegovo vabilo niso vsi odgovorili, je zapisal. Na poizvedovanje o tem, kako izvajajo katoliške religiozne prakse po vrnitvi, je odgovoril takole: »Amerika slabo še slabše vrne. Drvarji pa postanejo indiferentni zlasti za službo božjo.«²⁹

Pomik proti Krasu pokaže na zelo drugačne selitvene vzorce. Sezonskih selitev, ki so bile razširjene v hribovitih predelih, na Krasu praktično niso poznali. Tudi čezoceanska migracija je bila v času pred prvo svetovno vojno zelo redka. Najbolj izrazit je bil privlak Trsta, ki je nase navezoval tako prebivalstvo z zaledja kot tudi posameznike z notranjosti države. Bližnja okoliška središča, kot sta bila Tržič ali Gorica, so tudi doživela znaten priliv prebivalstva kraške planote, posebej po izgradnji Bohinjske železnice. Pogled na enega izmed kraških naselij nam tako razkrije naslednjo sliko. »Število izseljencev je neznatno; kakih 10 mladeničev in 10 deklet«, je zapisal zgoniški duhovnik. Na vprašanje, kam se izseljujejo, je kot destinacijo navedel Trst, za dva je veljala Amerika, trije pa so se odpravili učiti rokodelstva v Gradec. »Ena zakonska dvojica je odšla na Nemško«, je še dodal. Kot razlog za selitev je duhovnik skopo zapisal samo željo po zaslužku. Domov so se vrnili ravno tako verni kot so odšli na pot, je menil. Tisti, ki so bili doma primerno versko vzgojeni, so se tudi vrnili religiozno neomadeževani, le z redkimi izjemami, je zapisal. »Zgodi se tudi, da živijo (v Trstu) dekleta v konkubinatu – pa pozneje sklenejo zakon«, se je duhovniku še zdelo vredno

²⁸ Kalc, *Selitvena gibanja ...*, prav tam.

²⁹ NŠAG, isti fond, Cerčno, 2. 3. 1913.

omembe. Njegovo poročilo je bilo v primerjavi z nekaterimi z goriškega, idrijsko-cerkljanskega ali tolminskega področja precej skopo, vendar tudi drugi kraški duhovniki goriške nadškofije niso pripravili posebej izčrpnega izkaza.³⁰

Izseljevanje je bilo živahnejše na območju dekanije³¹ Kanal, kjer je duhovnik izdelal tudi natančno poročilo. Pred vojno je bilo v Kanalu, Gorenjem Polju, Ročinju in Srednjem razširjeno izseljevanje v Združene države Amerike. Selili so se le začasno, tja odšli prek znanstev, zaslužili nekaj denarja in se potem vrnil domov, je zapisal. Tisti, ki so živeli v hribovitejših predelih, so odhajali v rudnike ali na železnico v Nemčijo. Nekateri so se vrnil domov vsako leto, drugi pa so ostali po več let v tujini, je napisal. Da so bile začasne selitve v Nemčijo v goratih območjih že ustaljene, priča tudi njegov zapis: »*Ta navada iti v Nemčijo je že od pamtiveka, stara nad 50 let.*« (kot je bilo omenjeno, so se selitve pojavljale vzporedno z industrializacijskimi procesi in širšim tokom družbenih sprememb, op. M.Z.) Z razočaranjem je nato ugotavljal, da se nekateri sploh ne vrnejo več nazaj ali pa v tujini propadejo ter se vrnejo šele v starosti ter so tako domačim v breme. Dekleta so odhajala služiti v mesta, kjer se jih je po poročanju duhovnika veliko poročilo z možmi drugih narodnosti. Opomnil je, da so pomembno vlogo pri skrbi za vero in obnašanje igrale Marijine družbe v Trstu in Gorici, kamor so starši vpisali dekleta preden so se odpravile služiti. Opozoril je, da bi bilo tovrstne ustanove potrebno vzpostaviti tudi na Reki in v Pulju, ker so kanalska dekleta odhajala tudi tja. Mladenci so tudi iskali zaslužek v mestih, bodisi v puljskem arzenalu ali kot redarji ali pa so se preizkusili v drugih (nenavedenih) poklicih, je še pisal duhovnik. Njihova selitev je bila trajnega značaja, župniku pa se je zdelo vredno omeniti tudi, da so v mestih mladeniči zahajali v vrste socialnih demokratov. V nadaljevanju je še zapisal, da se družine ne izseljujejo, razen ko je šlo za primere, da so izgubili premoženje in so zato morali iz domačega kraja. Take družine so se odpravile v Gorico ali Trst, je dodal. Poročilo je ugotavljalo, da v obravnavanih krajih ni bilo tujih priseljencev, le uradniki pri železnici naj bi prihajali od drugod. Pripomnil je, da tujci niso izpolnjevali verskih dolžnosti in da so bili domačinom »*v veliko spotiko*«. Poročilo, eno izmed najobširnejših v goriški nadškofiji, je s tem zaključil in tako zapustil poveden dokument za preučevanje izseljevanja v času pred prvo svetovno vojno.³²

Odgovori na vprašanja konzistorialne kongregacije predstavljajo pomemben vir, ko govorimo o izseljevanju v času pred prvo svetovno vojno. Pri pregledovanju tovrstnega gradiva pa raziskovalec naleti na prepreko omejenosti dokumenta, ki so ga nekateri duhovniki izpolnjevali z večjim, drugi z manjšim trudom. Zgoraj navedeni primeri spadajo med boljše dokumentirane, nekateri duhovniki, posebej v krajih kjer izseljevanje ni beležilo takega obsega, so bili pri izpolnjevanju bolj skopi in so na vprašanja odgovarjali z le nekaj besedami.

³⁰ NŠAG, isti fond, Zgonik, 10. 3. 1913.

³¹ Dekanija je posebna zveza župnij, glej: »*Zaradi pospeševanja pastoralne skrbi s skupno dejavnostjo je mogoče več sosednjih župnij združiti v posebne zveze, kot so dekanije.*« (kan. 374/2)

Opredeletev župnije: »*Župnija je določena, trajno ustanovljena skupnost vernikov v delni Cerkvi, katere pastoralna skrb je pod oblastjo krajevnega škofa zaupana župniku kot njenemu lastnemu pastirju.*« (kan. 515) *Zakonik cerkvenega prava – Codex iuris canonici*, Družina, Ljubljana, 1999, str. 181 (prvi citat), str. 239 (drugi citat).

³² NŠAG, isti fond kot zgoraj omenjeni, Kanal, 28. 3. 1913.

Poleg vprašalnih pol se je za goriško nadškofijo ohranila tudi poizvedba, ki jo je nadškof Frančišek Borgia Sedej leta 1913 naslovil na sežansko okrajno glavarstvo³³ in je prav tako spadala v okvir cerkvenega beleženja migracijskega pojava pred prvo svetovno vojno. V spisu je nadškof spraševal po podatkih o izseljenih iz tistih vasi, ki so v tej upravni enoti pripadale omenjeni nadškofiji.³⁴

V pismu je nadškof takole zapisal: »V svrhu statistike o izseljencih cele goriške nadškofije potrebuje podpisani tudi podatke iz onega dela sežanskega glavarstva, ki spada pod to nadškofijo. Zato se obračam do Slavno-Istega s prošnjo, naj bi blagoslovido podati mi splošne podatke o številu, spolu, kraju (bivališču) izseljencev ter o deželi, v katero so se izseljenci tamkajšnjega glavarstva, spadajoči pod goriško nadškofijo, v teku zadnjih treh let izselili. Knez nadškofijski ordinarijat v Gorici, dne 18. aprila 1913.«³⁵ Tako kot odgovori na vprašanja kongregacije, je tudi statistična poizvedba datirana z letom 1913, popisuje pa izseljevanje od leta 1910 pa do tedaj.

Statistika, ki jo je sežansko okrajno glavarstvo pripravilo za goriškega nadškofa nam pokaže povečini zanemarljivo izseljevanje, ki pa je bilo kljub vsemu glede na dežele odhoda izjemno pestro. Med ciljnim destinacijami je bil najbolj zaželen ameriški kontinent (pri čemer ni navedeno, ali gre za severni ali južni del celine), nekaj se jih je odpravilo v Egipt, Avstralijo, Italijo, Turčijo in Nemčijo. Na seznamu se pojavi tudi »eksotična« destinacija, kot je na primer Japonska, ki so jo v letu 1911 navedle tri osebe moškega spola iz Gorjanskega pri Komnu.³⁶

³³ Po cesarski uredbi z dne 8. julija 1868 je bila poknežena grofija Goriško-gradiščanska razdeljena na štiri okrajna glavarstva: goriško, tolminsko, gradiščansko in sežansko. Okrajni glavarji so bili podrejeni cesarskemu namestniku v Trstu, tako da jim je ta poveljeval v upravnih in vladnih zadevah. Vsako glavarstvo je bilo razdeljeno na več sodnih okrajev, ki jih je bilo skupaj dvanajst; sežansko glavarstvo se je delilo na dva, in sicer na Sežano in Komen. Nadalje so se sodni okraji delili na več županij, te pa na davkarske občine, ki so bile sestavljene iz več vasi in zaselkov. Sežansko okrajno glavarstvo je merilo 47.418,22 hektarjev in po popisu leta 1890 štelo 28.298 prebivalcev.

Glej: Simon Rutar, *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*, Založba Branko, Nova Gorica, 1997, str. 49–50.

³⁴ Vasi, ki so pripadale sežanskemu sodnemu okraju, so spadale pod tržaško škofijo – razen Repniča, Zgonika, Koludrovice, Saleža, Samatorce in Brišč, medtem ko so tiste, ki so bile v komenskem okraju, spadale pod goriško nadškofijo – gre za t.i. gornji Kras severno od Komna.

Prav tam, str. 50.

³⁵ Pokrajinski arhiv Koper, KP 633, š. 358, Dopis goriškega nadškofa Frančiška Borgie Sedeja c.kr. okrajnemu glavarstvu v Sežani, 18. 4. 1913.

³⁶ Dopis goriškega nadškofa Frančiška Borgie Sedeja c.kr. okrajnemu glavarstvu v Sežani ... (omenjen zgoraj)

Prikaz izseljevanja z vasi sežanskega okraja, ki so pripadale goriški nadškofiji ³⁷																			
	izseljenci		Amerika		Nemčija		Egipt		Turčija (Osmansko cesarstvo)		Italija		Avstralija		Japonska		Švica		Izkaz izseljenih po letih
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	
Brestovica																			1910
	1		1																1911
	2	3	2	1				2											1912
Gabrovica																			1910
																			1911
	3	1	3	1															1912
Gorjansko																			1910
	6		1										1		3				1911
	3		3																1912
Komen	7	5	5	2			1	3	1										1910
	8	1	4	1			1				1		2						1911
	18	4	7	1			1	2				1	9				1		1912
Nabrežina																			1910
	2		1				1												1911
	1		1																1912
Pliskovica		2		2															1910
		1		1															1911
	2		2																1912
Štanjel	2	1	2									1							1910
	1			1															1911
	2		1										1						1912
Zgonik	2		2																1910
																			1911
	6	2	6	2															1912

Glede na to, da se bom v nalogi ukvarjali z izseljevanjem v času med vojnoma, naj služi to le za kratko predstavitev izseljevanja pred vojno in za ponazoritev kompleksnosti migracijskega procesa, ki ga ne moremo razumeti samo skozi toge selitvene modele.

³⁷ Prikaz je neposredno povzet po zgoraj omenjenem dokumentu in temelji na statistiki, ki jo je pripravilo okrajno glavarstvo v Sežani. V moji tabeli so zajete samo večje vasi, sicer bi bila razpredelnica preobsežna.

Natančnejše ugotavljanje posameznikovih motivacij bi terjalo preučevanje družinske zgodovine, posestne strukture, nasledstvenih izbir, kakšne možnosti je pri dedovanju imelo potomstvo, selitvenih strategij in tradicij migracije, raziskavo različnih obstranskih preživetvenih dejavnosti prebivalstva, ki ni bilo več vezano na zemljo, ter tudi analizo subjektivnih plati odločitev s pomočjo osebne korespondence ter metode ustne zgodovine. Vsako podrobno preučevanje selitev pa je kajpak zapleteno in dolgotrajno, saj ne zahteva le temeljitega študija odločitev izseljenih, temveč tudi poznavanje ozadja tistih, ki so ostali doma.³⁸

³⁸ Glej npr. delo argentinskega zgodovinarja Fernanda Devota *Historia de la inmigración en la Argentina*, ki poudarja pomen poznavanja nasledstvenih sistemov, sorodstvenih mrež, družinskih strategij selitev, načinov delovanja družinskih jeder (kdo sprejema odločitve, kako so sprejete), načinov izkoriščanja poljedelstva itd. Trdi, da migranti niso preprosto posamezniki, ki se nekega dne samostojno odločijo za selitev, ampak so vedno povezani z drugimi osebami, ki vplivajo na sprejemanje njihovih odločitev. Devoto na regionalnih primerih izseljevanja s španskih provinc Pontevedra, Vizcaya in Salamanca izpostavi nujnost tovrstne mikroanalize. Raziskava temelji na študiji primera 616 izseljencev, ki so iz pristanišč med Bilbaom in Vigojem na severu Španije odpluli proti Buenos Airesu. Različne selitvene strategije so ob vpetosti v kompleks družinskih in sorodstvenih odnosov proizvedle povsem značilne in pokrajinsko specifične »kulture migracij«. Medtem, ko so se iz Pontevedre izseljevali zlasti samski moški, je bilo v Vizcayi in Salamanci več kot polovica takih, ki so se na pot odpravili z družinami. Razlikovanje pa se tu ne ustavi, saj so se prebivalci Salamance izseljevali skupaj s svojimi družinami, medtem ko je bil v Vizcayi razširjen sistem odloženih selitev, kar je pomenilo, da so se nekateri člani družine izselili prvi, drugi pa so jim kasneje sledili. Devoto pri razlagi razlik ne uporablja poenostavljenega modela, ki bi razglašal, da je šlo zgolj za različne faze enakega gibanja družin, temveč poudarja drugačne družinske strategije, ki so jih ubrali prebivalci različnih pokrajin. V Pontevedri je bila tako zakoreninjena dolga migracijska tradicija »moških, ki so migrirali in žensk, ki so ostale doma«, Salamanca ni poznala zgodovine čezoceanskih selitev, a je bila v času pred vojno ukleščena v agrarno krizo, ki je močno prispevala k migraciji celotnih družin, Vizcaya pa predstavlja klasičen primer selitvenih verig z dolgo preteklostjo in dobrim poznavanjem razmer v kraju prihoda. Devoto, *Historia de la inmigración en la Argentina*, str. 105–112.

Čas po prvi svetovni vojni – socialne razmere in razlogi za izseljevanje

Prva svetovna vojna vsekakor pomeni odločen rez z značilnostmi predvojnega gibanja prebivalstva in vključuje prostor v novo stvarnost, ki prinaša spremembe tudi v migracijskem obnašanju. Z rapalsko pogodbo,³⁹ podpisano novembra 1920 pristane pod okriljem italijanske države, ki se kmalu znajde v krempljih fašistične oblasti. Tržaška fašistična stranka je bila organizirana skorajda hip po ustanovitvi v Milanu in ni bilo potrebno čakati prav dolgo, da je pokazala zobe terorja, ki se je na državnem vrhu ustoličil 1922. leta. Akcije so se pričele že takoj po koncu vojne, med najbolj zloveščimi pa izstopa požig osrednje slovenske kulturne institucije, tržaškega narodnega doma. Fašizem v Julijski krajini je potrebno razumeti v kontekstu italijanske zunanje politike z apetiti po širjenju proti podonavskemu prostoru in Balkanu. Oblikoval se je t.i. »fascismo di confine« ali obmejni fašizem, ki je zahteval »reintegracijo« te pokrajine z matično državo in zanimal obstoj neitalijanskega prebivalstva v tem prostoru. Zahteva po reintegraciji naj bi bila uresničena z italijanizacijo domnevno nerazvitih »drugorodnih« skupin. Vsa vprašanja, povezana s tem območjem, so dobila značaj »obmejnega« (*guardia di confine, scuola di confine, politica di confine* itd.) in kot rešitev zagate varovanja vzhodne meje se je kazala etnična preobrazba teritorija.⁴⁰

³⁹ Pogodba, ki sta jo Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevina Italija podpisali 12. novembra 1920 v kraju Rapallo. Zmagovite antantne zaveznice (poleg Velike Britanije, Francije in ZDA tudi Italija) na pariški mirovni konferenci niso našle rešitve za razmejitve med Italijo in novo nastalo Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Stališče jugoslovanske diplomacije glede avstro-ogrškega ozemlja na Jadranu, ki ga je Italija zahtevala zase je bilo naslednje: Italija naj dobi Furlanijo do črte Krmin–Gradiška–Tržič, Trst in zahodno obalo Istre se prepusti v arbitražo ameriškemu predsedniku Wilsonu, ozemlje vzhodno od te črte in vso jadransko obalo z otoki pa se prepusti Jugoslaviji. Italijanska diplomacija je bila neomajna – vztrajala je pri načelih londonskega pakta (sporazum, ki so ga Italiji ponudile antantne sile, da je v vojno stopila na njihovi strani: obljubljen je bilo avstro-ogrsko ozemlje Tridentina, južnega Tirola, Goriško-Gradiščanska, Trst, Istra, osrednji del Dalmacije z otoki), poleg tega pa je zase zahtevala tudi Reko. Kompromisni predlog, ki sta ga predlagala britanska in francoska premiera, je Italija odbila, nato je prišlo do krvavih incidentov v Splitu in posledičnih požigov narodnih domov v Trstu, Puli in Pazinu, izgube južne Koroške in pritiska na Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev zaradi londonskega pakta. Nazadnje je bila med državama podpisana rapalska pogodba, ki je Italiji prinesla še več ozemlja, kot ga je obljubljal omenjeni pakt. Meja je potekala: na severu po razvodju med Črnim in Jadranskim morjem, na Postojnskem je segala čez prelaz do Planine in Rakeka in prečkala na vzhodu tekočo reko Pivko. Italija je torej s tem dobila tudi širok pas Notranjske iz dežele Kranjske, Reka pa je postala samostojna država.

Milica Kacin - Wohinz, Jože Pirjevec: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, Nova revija, Ljubljana, 2000, str. 32–35.

⁴⁰ Milica Kacin - Wohinz, *Dvajsetletni primorski upor*, V: *Primorski upor fašizmu 1920–1941*, Slovenska matica, Ljubljana, 2008, str. 35.

Pomembna dejavnika, ki ju velja omeniti ob preučevanju primorskega prostora po prvi svetovni vojni, sta tudi opustošenje območja v času prvega svetovnega spopada⁴¹ in njegova spremenjena vloga v okviru italijanske države. Vključitev Julijske krajine v prostor kraljevine Italije je prinesel popolnoma novo vlogo področju, ki je s Trstom včasih predstavljalo okno v svet Habsburške monarhije. Razumevanja novega položaja zato ni mogoče skržiti samo na zatiralsko naravo fašističnega režima in kriminalne akcije milic še pred uvedbo totalitarizma na državnem nivoju. Dobršen del območja Julijske krajine, predvsem pa goriški prostor je bil zaradi pustošenja prve svetovne vojne popolnoma razdejan. Svojo vlogo so izgubila nekoč pomembna pristanišča, kot sta bila Pulj, ki je prenehal biti vojaško pristanišče in Reka, ki je utonila v pozabo. Nekdaj cvetoče mesto Trst je s priklučitvijo k Italiji izgubilo tako svoje širše zaledje kot tudi velika srednjeevropska tržišča. Avstrijsko okno v svet je postalo le provincialno italijansko pristanišče brez razvojnih perspektiv. Podeželsko prebivalstvo tržaškega zaledja se je znašlo v neugodnem položaju, saj mesto ki je začelo stagnirati, ni več potrebovalo nove delovne sile.⁴²

Poleg tega je italijansko nacionalistično sovraštvo, ki je v Trstu začelo razsajati po prvi svetovni vojni, močno prestrašilo slovensko prebivalstvo. Požig narodnega doma so spremljala pustošenja pisarn slovenskih politikov, razbijanje prostorov Ljubljanske kreditne banke, Hrvaške centralne hranilnice ter slovenskih knjigarn in gostiln.⁴³

⁴¹ Eden izmed zanimivih virov, ki nam omogoča razumevanje vsakdanjega življenja za okoli prve svetovne vojne, so zapisi kasnejšega izseljenskega duhovnika v Argentini in Urugvaju, Davida Doktoriča. V nadškofijskem arhivu v Gorici so se s tega obdobja ohranila tri pisma, ki jih je poslal nadškofu Frančišku Borgii Sedeju. V enem izmed njih je zapisal takole: »Pri nas imamo polno vina – a nič kruha! Kako bodo ljudje to zimo prestali, ve le Bog. Tudi moje zdravje peša vsled pomanjkanja hrane. Upam, da prestanem te hipne slabosti in vztrajam do konca.« (Gaberje, 6. 10. 1916). Posebej ga je motilo obnašanje mladih in tako v enem izmed pisem zasledimo naslednje pripombe: »Starejši ljudje so večinoma dobri, ti mi ne delajo skrbi. Ali mladina?! Vzrastli so brez vsakega verskega in šolskega poduka – domačega pri nas sploh ni, ker manjka podlaga pravemu družinskemu življenju! To je rak-rana moje fare. Pri revnih družinah sta oče in mati navadno na cesti v Pivko, otroci pa doma brez varstva, ko pa otrok doraste, hodi tudi po kupčijah. [...] Res, da je to sedaj radi vojne ustavljeno – ali žanjemo, kar smo v mirnih časih sejali! Še veliko slabše je, ker matere niso matere – in očetov pa ni!« (Gaberje, 25. 8. 1917) V drugem pismu je poročal o nesreči, ki se je pripetila dvema mladeničema: »Drugi dan popoldne ob 2 1/2 se je zgodila grozna nesreča. Dečki so igrali kakih 5 min. od župnišča z najdeno ročno granato: eden je ostal na mestu mrtev, druga dva starejša sem našel še pri polni zavesti. [...] Naposled smo ju spravili z avtomobilom v Štanjel, v vojno bolnišnico. [...] Drugo jutro sta oba umrla.« Svoje malodušje nad delom s farani je nadškofu takole izpovedal: »Mučim se s svojo faro že tretje leto pod najtežavnejšimi okolnostmi; a uspeh? Ljudstvo je otopelo; prvo leto sem jih še pripravil k obilnejšemu prejetanju sv. zakramentov, a sedaj? Dekleta sploh ne pridejo k meni k spovedi, otroci so pač pridni, pridejo vsaj vsaki mesec. Možje? Vsako leto enkrat; žene trikrat, ker nimajo časa, morajo varovati doma. Bojim se, da otopim še jaz in izgubim potrebno navdušenje ter živahnost. Nesreča bi bila zame in za ljudstvo. Obenem pa vidim, kaj nas čaka po vojski in pri tej misli me prevzema strah v zavesti svoje nezmožnosti.« (Gaberje, 29. 3. 1917)

NŠAG, David Doktorič, Akti.

⁴² Kalc, *Poti in usode*, str. 39–41.

⁴³ Strahoviti dogodki v Trstu, Goriška straža, 15. julija 1920, str. 1.

Fašistična oblast je z intenzivnim zatiranjem slovanskega elementa na območju Julijske krajine začela kazati svoj pravi obraz. Po priključitvi ozemlja je Italija Slovincem in Hrvatom obljubila, da bo bolje poskrbela za šolstvo kot Avstrija. Izkazalo pa se je, da je oblast kljub svojim obljubam že prve dni po okupaciji začela odpravljati šole v Istri. Na slovenskih in hrvaških šolah, ki so se obdržale, pa je uveljavila italijanščino kot obvezen učni predmet. Sovražna politika je svoj vrhunec doživela s tako imenovano Gentilejevo šolsko reformo, ki jo je razglasila fašistična oblast leta 1923. Odlok so proslavili kot znak italijanske civilizacijske superiornosti in z njim zahtevali obvezno učenje italijanskega jezika v vseh osnovnih šolah – kot prvega in ne kot drugega, tujega jezika. Zagotovljeno je bilo tudi učenje maternega jezika, vendar le v sklopu dodatnih ur. Izkazalo pa se je, da je tudi ta obljuba tako kot mnoge druge ostala v veliki meri neizpolnjena, saj so morali starši za ta pouk vložiti posebno prošnjo, ki pa je oblasti največkrat sploh niso upoštevale.⁴⁴

Napadi na slovensko časopisje fašizma so se vrstili že pred nastopom, med letoma 1918 in 1921 je bila tiskarna časnika *Edinost*⁴⁵ kar sedemkrat napadena. S prihodom fašistične oblasti so se začele grožnje proti slovenskemu tisku še stopnjevati, svoj vrhunec pa so dosegle leta 1927, ko so ga obsodile na smrt. Leta 1928 so že popolnoma prepovedali pomembne slovenske časnike, kot sta bila tržaška *Edinost* in Goriška straža,⁴⁶ z letom 1929 pa so ugasnili še vsi preostali slovenski in hrvaški časniki.⁴⁷

⁴⁴ Lavo Čermelj, *Slovinci in Hrvatje pod Italijo*, Slovenska matica, 1965, Ljubljana, str. 50–52; Kacin - Wohinz, Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, str. 53–56.

⁴⁵ *Edinost* je bilo politično glasilo tržaških Slovencev. Izhajati je začelo kot štirinajstdnevnik, 1880 je postalo tednik, od 2. polovice 1882 je izhajala dvakrat, od začetka 1894 pa trikrat na teden v jutranji in večerni izdaji. Od aprila 1898 je izhajala dvakrat na dan, od 1900 pa enkrat. *Edinost* je izhajala kot glasilo društva *Edinost*, potem ko se tržaški in goriški mladoslovinci niso dogovorili za izdajanje skupnega glasila. Že od začetka je list razglasil, da bo svobodoljuben, miroljuben in naroden ter da se z verskimi problemi ne bo ukvarjal. *Edinost* je do konca ohranila svojo »edinjaško« smer, zato si je nakopala nasprotnike ne le v socialističnem in katoliškem, temveč tudi v liberalnem taboru. Tudi po priključitvi ozemlja Italiji je izhajala kot dnevnik s pomembno informativno vlogo za širše ozemlje. Zaradi sistematičnega pritiska na tisk in slovensko prebivalstvo nasploh je dnevnik prenehal izhajati. Fašisti so večkrat napadli tiskarno, posamezne številke večkrat zaplenili in list končno septembra 1928 prepovedali.

Branko Marušič, geslo: *Edinost (1876–1928)*, Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1988, str. 415.

⁴⁶ Goriška straža (dalje G.s.) je bila pokrajinsko glasilo goriških Slovencev. Kot tednik je začela v Gorici izhajati še pred razpadom Avstro-Ogrske. G.s. je začela izdajati združena goriška SLS, da bi pripomogla k priključitvi Goriške k jugoslovanski državi. List je bil tudi glasilo goriškega odseka narodnega sveta, ki je 1. 11. 1918 razglasil, da prevzema oblast v imenu Države SHS nad slovenskim delom Goriške in Gorico. Oktobra 1919 je začel znova izhajati in v novih razmerah je zagovarjal ideje krščanskega socializma, zlasti pod vplivom Virgila Ščeka, Josipa Bitežnika in Engelberta Besednjaka. Od 1923 je izhajala dvakrat tedensko, proti urednikom lista pa so začeli kazenske postopke. Po več zaplembah je novembra 1928 prenehal izhajati.

Branko Marušič, geslo: *Goriška straža (1918–1928)*, Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1989, str. 287.

⁴⁷ Čermelj, *Slovinci in Hrvatje ...*, str. 126–128.

Bogata društvena dejavnost, ki je pred prvo svetovno vojno dobesedno cvetela, je s prihodom italijanske oblasti začela usihati. Omeniti velja tržaško društvo Ljudski oder, ki se je ponašalo z izjemno knjižnico in je delovalo v smeri socializma. Kot bomo videli kasneje, so primorski izseljenci ustanovili društvo z istim imenom na oni strani oceana, v Buenos Airesu. Med pomembna društva lahko prištevamo tudi Dramatično društvo z bogato igralsko dejavnostjo, društvo Sokol, ki je skrbelo za telesno aktivnost, ter Glasbeno matico s svojo glasbeno dejavnostjo. Društva pa niso delovala zgolj v mestih, ampak so bila prisotna skoraj v vseh vaseh. Posebej razširjeni so bili čitalništvo in pevski zbori. Velika grožnja društveni dejavnosti se je pojavila leta 1920, ko so fašisti požgali narodni dom v Trstu in s tem tudi največjo slovensko knjižnico in gledališko dvorano. V naslednjih letih so sledili napadi na druga slovenska društva, med drugim tudi na Ljudski oder. Sčasoma je sledil razpust vseh slovenskih društev zaradi domnevne neusklajenosti s fašističnimi zakoni. Mnoga društva so morala prenehati z delovanjem, ker naj ne bi ustrezala obstoječim zakonom ali pa zato ker naj bi širila protitalijansko in protifašistično propagando. Po zatrtju društvene dejavnosti si je fašistična oblast prizadevala, da bi ljudi vključila v organizacije Dopolavoro, kjer naj bi vzpodbudila njihovo telesno in duševno aktivnost, dejansko pa so bile te organizacije namenjene fašistični indoktrinaciji. Cilj oblasti je bil tudi iztrgati mlade iz rok starševske vzgoje in jih podrediti državi z vključevanjem v oddelke fašistične mladine imenovane Balilla.⁴⁸

Selitve prebivalstva so se začele že takoj po koncu konflikta, ko je prišlo do zamenjave državne oblasti in s tem birokratskega aparata, kar je privedlo do izpraznitve mnogih uradniških delovnih mest. Vojni begunci in delavci propadlih industrijskih obratov so sestavljali drugo plast migracij povojnega obdobja, ki so odločnejše razsežnosti dosegle prav s fašistično politiko raznarodovanja. Pojav je najprej posegel med državne uslužbence, ki so izgubili delo zaradi namišljenih določil o nezadostnem poznavanju italijanskega jezika, nelojalnosti državi, nezadovoljivi izobrazbi; ob službo pa so bili tudi številni zasebni podjetniki in pripadniki svobodnih poklicev. Umakniti so se morali tudi kulturni in prosvetni delavci, dijakom, študentom in drugim aktivistom pa je bil prepovedan приход iz Jugoslavije. Ob emigraciji zaradi političnih razlogov se je pojavila tudi ekonomska, povezana z depresivnim gospodarskim položajem Julijske krajine, težavnim vključevanjem ekonomije v okvir italijanske države in nedvomno tudi s fašistično represijo, ki pa je že sama po sebi merila na pešanje »drugorodnega« prebivalstva. Propadle gospodarske zavode s predvojnimi sistemom hranilnic in posojilnic so nadomestili z ustanavljanjem italijanskih kreditnih zavodov, ki so poskrbeli za prodajo zadolženih in propadlih kmetij italijanskim lastnikom po izjemno nizkih cenah in uresničevanje načrta t.i. »etnične bonifikacije« z naseljevanjem italijanskega življa.⁴⁹

⁴⁸ Čermelj, *Slovinci in Hrvatje pod Italijo*, str. 105–120.

Kacin - Wohinz, Pirjavec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, str. 56–59.

⁴⁹ Kalc, *Poti in usode*, str. 32–41.

Z načrtno demografsko politiko je Mussolinijev režim skušal, kolikor je bilo le mogoče, zajeziti izseljevanje z apeninskega škornja, vendar določila niso veljala za območje Julijske krajine.⁵⁰

Prav narobe, poteze ministrstva za zunanje zadeve so zahtevale odstranitev kakršnih koli ovir glede izseljevanja »drugorodnega« prebivalstva. Njihovega odhajanja nikakor ne bi smeli omejevati, temveč bi ga morali še spodbujati, so menili v vrhovih italijanske politike.⁵¹

Medtem ko je v preostalih predelih italijanske države emigracija v letu 1928 močno upadla, se je v Julijski krajini izjemno povečala, celo podvojila v primerjavi s prejšnjim letom. Zaradi pomanjkanja ustrezne statistične dokumentacije je pojav izseljevanja v teh letih zelo težko kvantificirati, verjetno pa je številka o sto tisoč izseljencih dovolj blizu realnemu stanju.⁵²

Številka govori o skupnem številu izseljenih, tako tistih, ki so se odločili za celinsko, kot onih, ki so izbrali čezoceansko pot. Večina »kopenskih« migrantov se je odpravilo v tedanjo Kraljevino Jugoslavijo, večina čezmorskih pa v Argentino. Število Slovencev, ki so emigrirali v Argentino v 20. letih 20. stoletja, se v literaturi običajno giblje okrog številke petnajst tisoč, število vseh primorskih predvojnih izseljencev pa okoli številke triindvajset tisoč. Preostalih sedem tisoč pa ni prišlo s tem migracijskim valom, ampak šele v času po drugi svetovni vojni.⁵³

Velika večina izseljencev je bilo podeželskega izvora, zato je potrebno nekaj več besed nameniti položaju slovenskega podeželja na območju tedanje upravne enote Julijske krajine. Fašisti so izdelali premišljen načrt, po katerem naj bi izselili slovensko prebivalstvo, na njegovo mesto pa naj bi se naselili italijanski priseljenci. Želeli so ustanoviti poseben zavod, ki bi s tesnim sodelovanjem z upravnimi in gospodarskimi oblastmi Julijske krajine poskrbel za politično in etnično kolonizacijo območja. Naloga omenjenega zavoda naj bi bila nakupiti čimveč zemljišč slovenskih prebivalcev in jih prepustiti italijanskim kolonistom za nizko odškodnino, plačljivo v obrokih. Poskrbeli bi, da bi obmejna mesta – Idrija, Tolmin, Trbiž, Postojna, Ilirska Bistrica – dobila italijanski značaj in tako postala žarišče italijanstva v slovenskem okolju. Hkrati pa bi pričeli s preseljevanjem slovenskega in hrvaškega življa v osrčje Italije, kjer se bi priseljenci utopili v morju italijanskega prebivalstva. Tovrsten premik prebivalstva naj bi pripeljal do etnične bonifikacije obmejnega ozemlja. Izračunali so, da bi v

⁵⁰ Izseljevanje je za Italijo pomenilo nacionalno sramoto, kazalo naj bi namreč na neuspešnost in gospodarsko zaostalost dežele. Namesto čezoceanskega izseljevanja je fašistični režim spodbujal politiko izseljevanja v italijanske kolonije. Po letu 1927 je bila omejevalna politika čedalje strožja, potni list so lahko dobili samo visoko kvalificirani kadri (z namenom izkazovanja moči italijanske znanosti), začasni migranti ali tisti, ki so se priključevali svojim družinskim članom. K.J. Bade, *Evropa v gibanju*, Založba /*cf, ..., str. 288; Aleksej Kalc, *L'emigrazione Slovena e Croata dalla Venezia Giulia ed il suo ruolo politico*, *Annales* 8/96, 23–60; Piero Purini: *Analisi dei dati statistici ufficiali Italiani riguardanti l'emigrazione dalla Venezia Giulia nel periodo 1921–1928*, *Annales*, 2000, 1/20, 171–190.

⁵¹ M. Kacin-Wohinz, *Raznarodovanje primorskih Slovencev – dejavnik za izseljevanje*. V: Zbornik Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki, Ljubljana, str. 23–31.

⁵² Za statistično analizo gibanja in težave pri kvantifikaciji pojava glej zgoraj omenjeno: P.Purini: *Analisi dei dati statistici ...*

⁵³ Marko Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, Fit media, Celje 2004, str. 80–81.

desetih letih tako uspeli naseliti dvajset tisoč italijanskih družin oziroma sto tisoč Italijanov in s tem bi se nacionalni značaj Julijske krajine povsem spremenil.⁵⁴

O težavah z zadolževanjem majhnih posesti so pisali v Goriški straži, kjer so poudarili prav porast kmečkih dolgov po prvi svetovni vojni. Zadolženost naj bi kmeta prizadela mnogo huje kot trgovca ali tovarnarja, saj mora odplačevati dolgove tudi s pridelki in fizičnim delom na poljih upnikov.⁵⁵

O nezavidljivem položaju agrarnega prebivalstva je v omenjenem časniku pisal tudi duhovnik in poslanec Virgil Šček,⁵⁶ ki je posebej izpostavil težave z vinogradništvom. V člankih so se kar vrstila tarnanja nad težavami pri prodaji vina. Leta 1921 je Šček na primer pisal, koliko težje je prodajati vino v Italiji, ki je bogata z vinom, kot v Avstriji, ki je imela vina precej manj (po informacijah časopisa je Italija imela 40 milijonov hektolitrov vina, Avstro-Ogrska pa le 9 milijonov). Avstrijska država naj bi vinogradništvo podpirala tudi z brezobrestnimi posojili, nagradami za najlepše urejene vinograde in predvsem z zaščitnimi carinami za tuja vina. Slovenski vinarji so imeli možnost izvažanja vina na tuje trge – na Češko, Poljsko, v avstrijska mesta itn. S priključitvijo ozemlja Italiji so ti trgi za slovenske kmete izginili, poleg tega pa je Italija pridelala tolikšne količine vina, da je z njim lahko zalagala tudi območje današnje Primorske. Italijanski vinarji so deželo dobredno poplavili z vinom, krčmarjem so dostavljali vino pred klet, tako da primorski Slovenci niso imeli nikakršnih možnosti za zaslužek. Še posebej je Šček nergal nad slabim položajem terana, ki so ga pili le na Krasu in na Tržaškem. Tržačani pa so se po vojni znašli v primežu gospodarskega zaostajanja, tako da niso želeli pretirano zapravljati za vino.⁵⁷

⁵⁴ Čermelj, *Slovenci in Hrvatje pod Italijo*, str. 176.

⁵⁵ Dolg, Goriška straža, 9. novembra 1928, str. 1.

⁵⁶ Virgil Šček (1889–1948) se je rodil leta 1889 v rojanski župniji v Trstu. Leta 1905 se je njegova družina preselila v Gorico, kjer je obiskoval nemško realko. V dijaški dobi se je že približal krščansko-socialnemu gibanju in začel predavati po podeželju. Po maturi leta 1909 se je vpisal na trgovsko šolo v Gradec, vendar se je kasneje odločil za teološki študij v Gorici. V duhovniški stan je bil posvečen leta 1914, nato je opravljal duhovniško delo po različnih župnijah na Krasu in v Trstu. Leta 1921 je bil izvoljen v italijanski parlament na listi Jugoslovanske narodne stranke. Poslansko delo je opravljal do konca zakonodajne dobe v letu 1923, ko je tudi ustanovil časnik krščansko-socialne usmeritve, namenjen podeželju, Mali list. Postal je tajnik Katoliškega tiskovnega društva v Gorici, bil je pobudnik Mohorjeve družbe, vodja Zadružne tiskarne in vodilna osebnost v krščansko-socialnem taboru. Za krajši čas se je vrnil v Trst, že leta 1927 pa ga je tržaški škof msgr. Fogar poslal v Avber. Tam se je lotil obnavljanja župnišča, ob tem pa je vzdrževal tesne odnose z vodstvom krščanskih socialcev v Gorici in Trstu ter izseljenim dr. Engelbertom Besednjakom na Dunaju. Zaradi vse hujših fašističnih groženj se je 1940 umaknil v Trst, a se je v času vojne zopet vrnil v Avber, ki ga je s pomočjo vaščanov skušal zaščititi pred nemškimi napadi. Leta 1948 je umrl za posledicami težke operacije v Ljubljani, pokopan pa je v Avberju.

Marko Tavčar, Kratek življenjepisa Virgila Ščeka. V: *Življenje in delo primorskega krščanskega socialca Virgila Ščeka*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Koper, 2000, Sežana, str. 9–10.

⁵⁷ O problemih z vinogradništvom, Goriška straža, 22. junij 1921, str. 2.

Leta 1924 so se zopet pojavila negotovanja nad slabim položajem trgovine z vinom. Poročali so o padanju cen, štirje litri vina naj bi bili vredni toliko kot prej eden. Tudi proizvodnja vina je zaradi zmanjšanega povpraševanja začela upadati – leta 1922 so na Krasu pridelali 21.000 hektolitrov, leta 1923 pa le še 17.000, kar priča o težavah v kmetijstvu in posledično nezavidljivem gospodarskem položaju prebivalstva, živečega na podeželju.⁵⁸

Kmetijstvo se je znašlo v velikih težavah tudi zaradi naravnih nezgod, ki so se po prvi svetovni vojni kar vrstile. Mali list,⁵⁹ časnik konservativnejše usmeritve, razširjen predvsem na podeželju, je poročal o sušah, ki so leta 1928 pustošile po Krasu. V članku, ki ga je pod naslovom »S Krasa« očitno prispeval neki bralec pod psevdonimom »Žuljava roka«, je zapisal: *»Suša tako pritiska, da kmet obupuje. Žita je malo, fižol je popolnoma uničen, krompir prav tako. Koruza deloma še živi, a tudi z njo je malo upanja. Grozdje je vsled velike oparice v cvetju tudi jako trpelo, posebno refošk, kar celi grozdi se suše in odpadajo. Otroci zaman čakajo na fižol in krompir, ko ga že od lanske slabe letine pogrešajo. Poznam družine, ki že lansko leto niso pridelale vsega vkup niti za davke, letos pa bo še manj. Večina ljudi misli, da ne bo druge pomoči kakor izselitev. Dobro bi bilo, ko bi naši poslanci posredovali pri vladi za pomoč. Najhuje smo prizadeti v komenski okolici.«*⁶⁰

Že teden dni kasneje se v istem časniku zopet pojavijo tarnanja nad vročino in sušo. Slednja naj bi najbolj prizadela Kobjeglavo, Štanjel, Gabrovico, Pliskovico, Skopo, Koprivo, Avber, Repen in druge vasi.⁶¹

Negotovanje nad neugodnimi razmerami se je v člankih kar vrstilo. Avgusta istega leta so poročali o suši, ki naj bi pustošila po Krasu že tri leta zapored (od leta 1925, op. M.Z.). Sadnega pridelka praktično ni bilo, podobne težave so bile tudi z drugimi kulturami. Kras je po podatkih Malega lista pridelal 30.000 hektolitrov terana na leto, torej le en liter na osebo. Količina naj bi bila tako skromna, da je v vsaki vasi s prodajo terana zaslužilo samo nekaj družin. Večina ni pridelala dovolj niti za davke. Trgovina z vinom je zašla v take težave, da so trgovci odkupovali vino od vinarjev na upanje. Splošno pomanjkanje je ljudi pripravilo do tega, da so se odpravili na sejem v Sežano, kjer naj bi prodali svojo živino. Pisec članka je zahteval posredovanje države, ki naj bi lahko edinole z brezplačnim razdeljevanjem živeža ali preskrbitvijo dela rešila podeželsko prebivalstvo. Poleg tega se je pritoževal nad pisanjem tržaškega časnika Il Piccolo, ki naj bi poudarjal kako je bila letina na Krasu prav zadovoljiva.⁶²

⁵⁸ Padajo cene vina, Mali list, 6. marec 1924, str. 3.

⁵⁹ Časnik je izhajal od 1923 do 1929 kot tednik v Trstu. Posebno razširjen je bil po podeželju in bil sprva zelo oster do levičarskega tiska. Polemičen je bil tudi do liberalnih narodnjakov, ki so leta 1924 začeli izdajati Novice. Januarja 1929 ga je fašistična oblast ukinila.

Marijan Brecelj, geslo: *Mali list (1923–1929)*, Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992, str. 385.

⁶⁰ S Krasa, Mali list, 20. julij 1928, str. 2.

⁶¹ Spet o vročicah in sušah, Mali list, 27. julij 1928, str. 3.

⁶² Strahovita suša na Krasu, Mali list, 3. avgust 1928, str. 2.

II Družina Rebula v Argentini

Podrobneje o izseljevanju v časnikih

V domala vseh časnikih, ki jih je prebiral slovensko prebivalstvo tedanje Julijske krajine, je bilo izseljevanje obravnavano večinoma z negativnim tonom. Le v nekaterih člankih tržaškega glasila *Edinost* so se pojavljali pozitivno naravnani zapisi o izseljevanju v čezoceansko Argentino. Časniki so tako opozarjali na prepreke, ki so čakale emigrante v deželi naselitve, svarili so pred nepremišljenim množičnim izseljevanjem in tarnali nad posledicami, do katerih bi utegnilo pripeljati tako številno izseljevanje. Včasih so se pisci lotili tudi analize pojava in poskušali ugotoviti, kateri razlogi so botrovali tako množičnemu zanimanju za selitev. Zgodilo se je tudi, da je časnik objavil kako pismo izseljenca o razmerah v Argentini. Vsak časnik je v skladu s svojo usmerjenostjo izražal stališča, ki so odsevala politično razcepljenost slovenskih prebivalcev Julijske krajine – medtem ko je *Edinost* zagovarjala liberalnejše nazore, sta *Mali list* in *Goriška straža* stala na strani krščanskega socializma in podeželskega prebivalstva. Pisanje časnikov vselej odslikuje določeno razumevanje realnosti in ga zato nikoli ne moremo jemati brez zadržkov kot nečesa nevtralnega in objektivnega. Poleg tega pa moramo vedeti tudi, da so pisali v času fašistične oblasti, ki je pisanje časnikov cenzurirala, tako da velikokrat niso mogli objaviti nečesa, kar bi v normalnih razmerah lahko. S stopnjevanjem zatiranja je tudi pritisk na tisk postal vse trši, dokler niso leta 1928 povsem prepovedali pisane besede v slovenskem jeziku.

Pregled časnikov nam prinaša dodatno dimenzijo poznavanja migracijskih procesov, ker lahko ugotovimo, kako so tedanja občila spremljala pojav, ki je zaznamoval družbeno stvarnost Julijske krajine. *Edinost*, *Goriška straža* in *Mali list* so bili najbolj razširjeni časniki med slovenskim prebivalstvom te italijanske pokrajine in veliko svojega prostora so namenili prav izseljenski problematiki. Analize pisanja sem se lotil s časnikom *Edinost*, ki je imel med vsemi najdaljšo tradicijo, čeprav med podeželskim prebivalstvom ni bil tako razširjen kot sta bila *Goriška straža* ali *Mali list*.

Tržaška Edinost

Tržaška Edinost je bila na novem območju Julijske krajine edini časnik, ki se je obdržal iz časov pred prvo svetovno vojno. V tem časniku slovenskega meščanstva na Tržaškem so se članki o izseljevanju pojavljali dokaj pogosto. V nalogi sem skušal obravnavati članke, ki so obširneje poročali o izseljevanju ali pa so se bodisi lotevali analize problema bodisi izražali stališča o pojavu. Največ člankov na to temo se je pojavilo leta 1928, ko je bilo izseljevanje najbolj intenzivno. Edinost pri tem ni bila nobena izjemna, tudi pri Goriški straži in Malem listu je bilo največ člankov o tej temi objavljenih prav 1928. leta. Prispevke sem razvrstil po kronološkem vrstnem redu.

V enem izmed njih je pisec izseljevanje imenoval rak – rana slovenskega naroda in ga primerjal z boleznijo, ki se širi kot epidemija. Spraševal se je, kaj ljudi tako žene, da zapustijo svoj rodni kraj in se odpravijo daleč v tujino. V svojem pisanju je navedel štiri dejavnike, ki naj bi po njegovem mnenju najbolj vplivali na množično izseljevanje. V članku je omenil pohlep po bogastvu, mržnjo do dela in lahkoživost, zapravljivost in zadolževanje ter prvo svetovno vojno. Zapisal je, da si je tedanja mladina želela živeti razkošno in imeti veliko denarja. Širile naj bi se govorice, da se v Ameriki v enem dnevu zasluži toliko kot doma v enem mesecu. Še posebej mladi naj bi nergali nad domačim življenjem, ki je zahtevalo veliko odrekovanja in dela. Avtor je zapisal, da so govorice o bogastvu zapeljale marsikoga, a le redko kdo je resnično obogatel. Napisal je, da je vsakogar, ki je želel v Ameriki kaj doseči, čakalo zelo trdo delo. Na koncu sestavka je dodal komentar, v katerem je poudaril, da če ljudje ne bi imeli v mislih samo denarja, jih tujina ne bi tako mikala.⁶³

K izseljevanju naj bi po mnenju pisca pripomogel tudi življenjski slog mladih, ki se je še posebej kazal v odkritem nasprotovanju delu na kmetiji. Nekaterim se je zdelo kmečko delo prenaporno, drugim premalo dobičkonosno, mnoge pa je bilo sram kopati in opravljati druga opravila povezana s kmetovanjem. Med mladimi, sinovi kmetskih staršev, naj bi bila splošno razširjena lahkoživost povezana z mržnjo do kakršnega koli trdega dela in nagnjenost do uživanja. Cilj tovrstnih ljudi naj bi bila tujina – Amerika, v kateri bi opravili zgolj predpisanih osem ur, nato pa bi lahko delali, kar bi se jim zljubilo. Zapravljivost in zadolževanje, ki naj bi šla z roko v roki, naj bi se v tedanjem času močno razširila med prebivalci in pripomogla k odločitvi za odhod. Kot glavnega krivca za zadolževanje avtor članka navaja alkohol, ki naj bi ga uživali v neizmernih količinah. Pogosto naj bi se slišalo, da se je vsa družina odpravila v Ameriko, ker so ji na dražbi prodali vse. Pisec trdi, da je do zadolžitve prišlo, ker je bil gospodar alkoholik in je tako vse zapravil za pijačo. Avtor je ocenil, da tako življenje ne vodi nikamor v časih, ki zahtevajo varčnost in preračunljivost. Razmere prve svetovne vojne so marsikoga pognale na tuje, v kraje, ki naj bi v ljudeh vzbujali poželenje. Po koncu vojne naj bi se mnogi odločili, da se bodo spet vrnil v tujino in tako naj bi začeli begati iz kraja v kraj

⁶³ Izseljevanje, Edinost, 29. 3. 1928, str. 1.

brez postanka. Po mnenju pisca je to tudi eden izmed dejavnikov, ki je pomnožil izseljevanje po prvi svetovni vojni.⁶⁴

Pisec članka v *Edinosti* je navedel nekatere razloge, ki so dejansko vplivali na množičnost izseljevanja. Čeprav je izražal svoja osebna stališča v čustveno zaznamovanem tonu in je probleme potenciral, je nekatere dejavnike pravilno opisal. Spremembe, ki jih je doživljalo podeželje, vključno s povečano željo po zaslužku in izogibanjem kmečkemu delu, so v članku razmeroma dobro opisane. Zaradi pritiska fašističnega režima pa avtor verjetno ni pisal o gospodarskem, narodnem in političnem zatiranju, ki ga je doživljalo slovensko prebivalstvo. Odsotnost navedenih tematik je mogoče pripisati tudi njegovi indiferentnosti do pojavov, vendar je zaradi sistematičnega pomanjkanja teh vsebin ter dejstva, da praktično vsa literatura govori o zatiralski politiki režima, bolj verjetno sklepati v prid cenzuri, ki je preprečevala tovrstno pisanje. V drugem delu naloge, ko bo pozornost posvečena tudi izseljenskim publikacijam v Argentini, bomo videli, s kakšno zavzetostjo so glasila »na drugi strani oceana« pisala o fašističnem zatiranju slovenskega prebivalstva.

V časniku *Edinost* so včasih objavili pismo kakega izseljenca, ki je skušal natančno pojasniti, kaj smejo pričakovati tisti, ki se zanimajo za selitev. V članku, objavljenem 17. 4. 1928, se je avtor posvetil tudi splošnemu opisu argentinskega življenja in gospodarskih razmer. V začetku sestavka je opeval Argentino in tako med drugim zapisal, da rodovitna in industrijsko razvita dežela čaka pridnega delavca od koder koli. V nadaljevanju svojega pisanja je pojasnil, da so taki opisi marsikaterega naivneža zavedli. Krasni opisi dežele naj bi v ljudeh vzbudili sanje o razkošnem življenju čez lužo in jih pognali v nepremišljeno selitev. Avtor je zapisal, da so taki naivneži drago plačali svojo lahkomišelnost, pogosto tudi z zdravjem in življenjem. Poudaril je, da je uspeh izseljencev strogo individualen in je odvisen od njihove energije, zdravja, prizadevanja in iznajdljivosti.⁶⁵

Večina slovenskih izseljencev naj ne bi preseglo stopnje fizičnih delavcev, kot je pisec zatrdil. Navadni, nekvalificirani delavci so po avtorjevem mnenju po vsem svetu slabo živeli in prav nič drugače ni bilo v Argentini. Pisec je v besedah, namenjenih delavcem, poudaril: *»Delo si boš našel prav hitro in tudi zaslužil boš boljše kot v Evropi, toda zato se boš moral dosti več truditi in krvavo poplačati tistih par pesov (1 peso znaša približno 8 lir),⁶⁶ ki tako*

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Svarilen glas izkušenega izseljenca, *Edinost*, 17. 4. 1928, str. 1.

⁶⁶ Da bi znali oceniti vrednost tedanje lire navajam cene življenjskih potrebščin leta 1928: »Tržne cene 4. oktobra 1928: Češnik kg L. (oznaka za denarno enoto lira, op. M.Z.) 0.7–0.8, sveže zelje 0.8–0.9, kumare 0.6–0.8, rdeča pesa 1–1.2, neoluščen fižol 2–2.4, solata 1.4–1.8, krompir 0.7–0.8, paradižniki 1.4–1.6, radič 1.6–2.8, špinača 1–1.2, fižol stročnik 2.4–2.6, ohrovt (vrzote) 1.2–1.4, bučice 2.2–2.4, jabolka kg 1.2–2, namizno grozdje 1.6–2, sveže maslo 15–16, presno maslo 17–18, mleko liter 1–1.1, skuta kg 4, jajca kos 0.6–0.7« Objavljeno v: *Goriška straža*, 3. 10. 1928, str. 4.

Ostale cene: cena ladijske vozovnice (3. razred) za Argentino je znašala od 1800 do 2500 lir. (Izgledi za izseljence v Argentini, *Edinost*, 5. 7. 1928, str. 1)

Cena hektolitra domačega vina (terana) je znašala med 320 in 340 lirami, (Iz tržaške pokrajine, *Edinost*, 22. 3. 1928) liter v osmici pa so točili po 4.4 lire (Še je vina, *Edinost*, 5. 7. 1928)

Naročnina na časnik *Edinost* je za en mesec znašala 8 lir, za 3 mesece 22, za vse leto pa 75 (*Edinost*, 29. 3. 1928, str. 1); za Goriško stražo pa je letna naročnina veljala 15 lir, za pol leta je bila 8, za četrt leta 4, za tujino je bila letna naročnina 40 lir (*Goriška straža*, 29. 8. 1928)

redko pridejo v tvojo žuljavo roko, kakor bi se tam ne počutili prav posebno dobro. Ako imaš doma ped lastne zemlje, pa naj bo še tako nehvaležna in v hribovitem kraju, ne puščaj je drugim in ne hodi sem. Ljubi jo, obdeluj jo marljivo in videl boš, da te bo še zavidala večina tvojih prijateljev, ki so šli po svetu iskat sreče, ki so prodali svoje skromne, toda tople domove in se vkrcali v trdni veri, da si bodo zgradili v Novem svetu gradove. Da bi jih ti videl, kje živijo in kako živijo ti ubogi »cigani«, bi se zjokal nad njih duševno bedo, segel bi v žep in jim ponudil svojih slabih pet centesimov.«⁶⁷

Avtor je nadaljeval v podobno pesimističnem tonu in zapisal, da se je v Argentini potrebno odpovedati vaškemu življenju, plesom, društvenemu življenju, skratka vsem oblikam zabave. Delavca naj bi stalno spremljala zgolj kramp in lopata, njegovemu delu pa naj bi zvesto sledil gospodarjev pogled. Tistim, ki so imeli doma kos obdelovalne zemlje, je avtor odsvetoval selitev. Nasprotno pa je onim, ki so doma ostali brez zemlje in dela, priporočil trezen premislek in morebiten odhod v Argentino. Dežela naj bi ljudem, ki bi bili pripravljene veliko delati in se odrekati mnogim potrebam, omogočila dostojno življenje. Delavske mezde so znašale od 3 do 8 pesov⁶⁸ dnevno, najslabše naj bi bili plačani delavci, ki so gradili železnico, najboljše pa kmetovalci, ki so delali pogodbeno – ti naj bi zaslužili tudi od 8 do 10 pesov dnevno za časa žetve.⁶⁹

Cena čevljev, izdelanih v tovarni, se je leta 1923 vrtela med 42 in 50 lirami, ročno izdelanih pa med 55 in 75 (Oglas »Trgovina čevljev Moderno«, Goriška Straža, 1. 3. 1923, str. 8). Cena knjige »Slovenska kuharica« je leta 1924 znašala 55 lir (Oglas »Katoliškega tiskovnega društva«, Goriška straža, 12. 9. 1928, str. 3)

⁶⁷ Svarilen glas izkušnega izseljenca, Edinost, 17. 4. 1928, str. 1.

⁶⁸ O praktični vrednosti argentinskega pesa v času priseljevanja primorske skupnosti in njenega vključevanja v argentinsko družbo težje sodimo, saj tudi v publikacijah izseljenskih društev niso objavljene cene življenjskih potrebščin. Vseeno pa imamo nekaj podatkov o cenah določenih izdelkov in plačah posameznih poklicev. Letna naročnina na časnik (glasila bodo podrobneje obravnavana v delu naloge, ki se posveča argentinski stvarnosti) Slovenski tednik je znašala 8 pesov (Slovenski tednik, 13. 4. 1929, str. 1), polletna polovico tega zneska; časnik Gospodarstvo je naročnike stal 5 pesov na leto (Gospodarstvo, 10. 9. 1930, str. 1), versko-kulturna revija Duhovno življenje je veljala 5 pesov letno (Duhovno življenje, št. 59, 23. 8. 1934, str. 2). Vstopnica na prireditve društva Ljudski oder je za moške veljala 1 peso in 50 centov, za ženske pol pesa, moški člani društva so morali plačati (D.K.D. Ljudski oder in Ivan Cankar vabita na veliko prireditev, katera se vrši v soboto dne 29. junija t.l. ob 21 uri zvečer v dvorani »Garibaldi« - ulica Sarmiento, nr. 2419, Njiva, leto IV, št. 1, junij 1940, str. 2). Večina oglaševalcev v publikacije, kjer so oglaševali, ni predložila cen svojih izdelkov ali storitev, ampak so samo zapisali »po zmerni ceni«, »po ugodni ceni«, »točna postrežba ob zmernih cenah« in podobne besedne zveze. Nekaj oglaševalcev je vseeno napisalo tudi ceno. Radio je na primer veljal 60 pesov (Oglas »Garantirani radioaparati, ki dosežejo vse svetovne postaje, APARAT SUPER s 5 žarnicami \$ 60; objavljen v: Njiva, leto I, št. 1, junij 1937, str. 1). Nekaj cen, kot so jih zabeležili pisci: običajen pogreb je stal 180 pesov (pisec je komentiral: »Smrt v Argentini je precej drag špas. Navaden pogreb: oder, krsta, mrliški voz z dvema konji in dve kočiji, stane danes 150–180 pesov«, obj. v: Franc Dalibor, III. film – smrt v Argentini, Duhovno življenje, letnik I, št. 31, 23. 12. 1933), najem sobe v skupnih domovih delavcev – conventillih se je vrtel med 30 in 40 pesi (isti avtor in glasilo, XI. film – Brezposelni, letnik II, 15. 9. 1934, št. 62, str. 88), striženje ali britje sta prišla med 70 in 80 centi (prav tam, str. 92). Plače pa so bile po navedbah piscev naslednje: služkinje so zaslužile 60 pesov mesečno, vendar so imele prenočišče in hrano pri družinah brezplačno (Slovenski ženski dom, Duhovno življenje, letnik II, št. 65, 17. 11. 1934, str. 100), učiteljska plača je po njegovih informacijah znašala najmanj 200 pesov (Franc Dalibor, IV. film – Ufa, que calor! – Joj, kako je vroče!, letnik II, št. 45, 7. 4. 1934, str. 55), cestni pometači naj bi zaslužili 160 mesečno (prav tam), vlakovodje celo 450 (prav tam), bančni uradnik je kot začetnik zaslužil 175 (prav tam), nekdo z istim delom in več kot dvajsetimi leti delovne dobe pa 350 (kar naj bi bilo po piščevem mnenju tudi več kot dovolj za preživljanje štiričlanske družine; prav tam).

⁶⁹ Svarilen glas izkušnega izseljenca, Edinost, 17. 4. 1928, str. 1.

Potencialnim izseljencem je svetoval, naj se pozanimajo za delo že doma, tako da bi ob prihodu takoj dobili zaposlitev. Izjemno pomembne naj bi bile tudi prijateljske zveze, ki bi samotnega izseljenca rešile pred nepričakovanimi težavami. Najhuje naj bi se godilo prav samotnemu revežu, ki se ne bi zmozel zaščititi pred samovoljnostjo gospodarjev in drugih malopridnežev, ki so prežali na nevedne prišleke. Specializirani delavci, med katere je avtor uvrstil mizarje, čevljarje, krojače, kuharje, kovače, fotografe in šoferje, naj bi se v Argentini mnogo bolje znašli. Spočetka naj se sicer ne bi vsakomur posrečilo najti dela, a ko so zaposlitev dobili, jim dober zaslužek ni ušel. Delali so po 8 ur, zaslužili pa najmanj 9 pesov dnevno. Najlaže naj bi delo dobile ženske, ki naj bi se znašle v poklicih služkinj, sobaric in kuharic. Plačane naj bi bile približno toliko kot bančni uradniki v Julijski krajini. Zaslužile naj bi od 60 do 90 pesov mesečno, kuharice tudi kakšen peso več. Vsem emigrantom je pisec svetoval, naj se ob prihodu obrnejo na pisarno Rudolfa Lebana,⁷⁰ ki naj bi vsakemu priseljencu pomagal pri začetnih težavah, ne da bi pri tem iskal kakršne koli osebne koristi (*besede o Lebanovi osebi in pisarni so sprva držale, dokler se niso razkrile nekatere nečednosti, povezane z njegovim delom v banki. Temu se bom podrobneje posvetil kasneje, v delu o življenju medvojne slovenske skupnosti v Argentini, op. M. Z.*). Če verjamemo avtorju, je bilo slovenskim priseljencem najtežje dobiti pisarniške službe, saj so domačini poskrbeli, da nihče od prišlekov ni prišel blizu. V Argentini so slovenski imigranti morali začeti kot fizični delavci, četudi so v Evropi dosegli visoko izobrazbo. Le tehnično izobraženi kadri in inženirji, ki so se poleg svoje stroke izučili še osnov španskega jezika, naj bi se v novi deželi nekoliko bolje znašli. Znanje jezika je bilo torej za prodor med bolj plačana državna in pisarniška dela nujno potrebno. Avtor je svoje pisanje zaključil z mislijo, v kateri Argentino predstavi kot mlado deželo priložnosti, ki pričakuje delavce, polne svežih idej, vztrajnosti ter pripravljenosti za trdo delo. Delavci s tovrstnimi vrtilinami naj bi v desetih letih v Argentini zaslužili toliko, kot v Evropi ne bi mogli v celem življenju.⁷¹

V želji, da bi bralce bolj informirali o razmerah in možnostih, ki jih imajo slovenski priseljenci v Argentini, so v časniku *Edinost* objavili poročilo argentinskega zunanjega ministra Don Angela Gallarda. Poročilo ministra so povzeli po argentinskem konzulu, ki je imel predstavništvo v Trstu. V svoji poslanici je minister izpostavil pojav množičnega izseljevanja iz Evrope v Južno Ameriko. Medtem ko naj bi Evropo pestila prenaseljenost, je Južna Amerika čakala priseljence z velikimi neposeljenimi površinami. V članku omenja, da je Argentina priseljencem nudila zgolj petdnevno bivanje v Hotelu imigrantov v Buenos Airesu ter prevoz z železnico do posestva kolonista, pri katerem je priseljenec dobil delo (če je delal na podeželju). Minister je zapisal, da je bilo priseljencem najlaže dobiti delo v kmetijstvu, saj je bilo povpraševanje po kmečkih delavcih veliko, plačilo pa naj ob resnično trdem delu tudi ne bi bilo skromno. Industrija naj bi bila skromneje razvita kot v Evropi ali ZDA in zato naj bi nudila tudi manj delovnih mest. V nadaljevanju minister omenja, da

⁷⁰ Rudolf Leban je bil zaposlen v banki, ki je financirala nastanek slovenske kolonije La Llave. Zaradi vsesplošnega izkoriščanja priseljencev je pri banki prišlo do škandala, zaradi katerega jo je moral Leban zapustiti. Leta 1924 je začel izdajati časopis *Primorje*, leta 1926 pa je skupaj z Jekovcem ustanovil časopis *Gospodarstvo in Slovensko pevsko društvo Primorje*.

Glej: Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 96.

⁷¹ Svarilen glas izkušeneza izseljenca, *Edinost*, 17. 4. 1928, str. 1.

Argentina v tedanjem času ni poznala delavskih sporov ali stavk, to pa zato ker naj bi delavce plačala prav spodobno, tako da naj bi jim bil zagotovljen dostojen življenjski standard. Kljub vsemu pa je minister nasprotoval nepremišljenemu množičnemu izseljevanju, saj je na koncu članka poudaril, da le kvalificirani delavci lahko računajo na zaposlitev takoj po pristanku v pristanišču.⁷²

Kot bomo videli kasneje, v delu o argentinski preteklosti, kjer bosta tudi opisana evropsko in slovensko priseljevanje, ministri opisi razmer v Argentini niso bili najbolj točni. Deželo je prikazoval v lepši luči, poudaril je priložnosti, ki so čakale priseljence in so bile do neke mere resnične (industrija je bila slabo razvita, lažje je bilo dobiti delo na podeželju), pozabil pa je omeniti nekatere čeri, ki so prežale na prišleke. Že nekaj dni po objavi poročila argentinskega zunanjega ministra se je časnik *Edinost* obrnil neposredno na argentinski konzulat v Trstu z željo po pridobitvi dodatnih informacij o razmerah v deželi, ki je čakala slovenske priseljence.

Konzul je v poročilu zapisal, da sta v tedanjem času obstajali dve možnosti takojšnje zaposlitve za izseljence. Prvo je ponujala železniška družba »*Compagnia Ferroviaria del Oeste*« na svoji koloniji. Omenjena tvrdka je želela ozemlje naseliti s kakimi dvajsetimi družinami s po 6–7 za delo sposobnimi člani. Vsaki družini naj bi prodala po eno kmetijo, ki bi merila 200 hektarjev. Na vsaki naj bi bila tudi hiša z dvema stanovanjema in vodnjak. Družba je zemljo prodajala po 80 pesov oziroma 640 lir za hektar, hišo pa po 4.850 pesov. Glede na pravila podjetja bi moral vsak interesent plačati deset odstotkov vrednosti zemlje in hiše. S tem bi dobil na razpolago kmetijo, ostali znesek pa bi moral odplačati v roku 33 let. Po navedbah konzula bi morale družine, ki bi se želele naseliti na prostorih omenjene družbe, v Argentino odpotovati v času od julija do septembra 1928.⁷³

Drugo možnost zaslužka so ponujale argentinske državne železnice. Državna železniška uprava naj bi prav v tedanjem času gradila železnice v severnem delu Argentine, za to delo pa naj bi potrebovala tisoč petsto fizičnih delavcev. Naslednja železniška proga naj bi začela svojo pot v Buenos Airesu, za gradnjo pa bi potrebovali štiri tisoč delavcev. V nadaljevanju je konzul omenil, da je Argentina priseljencem nudila brezplačno stanovanje v izseljeniškem domu in plačilo žepnine v znesku 3.6–4 pese na dan, poleg tega pa jim omogoča tudi brezplačen prevoz na mesto, kjer jih je čakalo delo. Zaslužek akordnega dela naj bi znašal okrog 6–7 pesov na dan. Konzul je zapisal, da Argentina potrebuje te delavce nemudoma in poudaril, da argentinski državi ni v interesu, da bi priseljence vodila za nos in jih izkoriščala.⁷⁴

⁷² Preobljudenost Evrope in vloga južne Amerike, *Edinost*, 30. 6. 1928, str. 1.

⁷³ Izgledi za izseljence v Argentini, *Edinost*, 5. 7. 1928, str. 1.

⁷⁴ Prav tam.

Kot bomo videli kasneje, večji del slovenskih priseljencev ni sprejel dela na polju, ampak se je raje udeleževal v mestnih industrijskih obratih. Prav tako se v času množičnega izseljevanja v Argentino niso selile celotne družine, ampak samo posamezni člani. Kakšen vpliv sta imela članka zunanjega ministra in konzula na slovensko izseljevanje, je tvegano reči, sploh če upoštevamo dejstvo, da sta oba izšla leta 1928, ko je bilo izseljevanje že zelo množično. Obe poročili skozi navidez nevtralnno informiranje prikazujeta zgolj lepšo plat argentinskega življenja, polnega priložnosti. Podrobnejšemu opisovanju razmer v Argentini v tem času, se bom posvetil kasneje; sedaj naj zadostuje zgolj nekaj pripomb o ministrovih poslanici v časniku Edinost. Poročilo zunanjega ministra je sicer svarilo pred nepremišljenim izseljevanjem neizkušenih delavcev, a ni izpostavilo tegob, s katerimi so se bili priseljenci prisiljeni srečevati v vsakdanjem življenju. Oba članka sta plod uradne argentinske zunanje politike, ki je privabljala priseljence in govorila zgolj o možnostih, ničesar pa o izkoriščanju delavcev, bodisi tistih, ki so svoje mesto našli v industriji, bodisi onih, ki so srečo iskali na podeželju. V industriji je med delodajalci in delavci prevladoval odnos, ki je bil na meji suženjstva. Pogosto je prihajalo do uporov, ki so jih zatrli v kali, delavce pa nemalokrat zaprli zaradi suma sodelovanja z revolucionarnimi strankami anarhistične in socialistične usmeritve. O idiličnih odnosih med delavci in njihovimi nadrejenimi, kot jih prikazuje poročilo zunanjega ministra, tako ni bilo ne duha ne sluha. Opisa argentinskih razmer, ki sta jih ponudila konzul in zunanji minister, še vedno ne moremo prištevati med oglaševanje priseljevanja, vendar moramo poudariti, da sta oba slikala Argentino v pretirano lepem tonu. Četudi časnik Edinost ni bil ravno razširjen med prebivalstvom slovenskega podeželja, je določen vpliv gotovo imel, kakšen je bil ta vpliv, pa bi bilo potrebno še raziskati, bodisi tako da bi pregledali vse številke časnika in skušali ugotoviti, katero bralstvo in kako ga je nagovarjal bodisi prek gradiva državnega značaja, predvsem represivnih organov, ki so nadzorovali (in preganjali) slovenski tisk.

Goriška straža

Goriška straža je bil časnik razširjen predvsem na Goriškem in Vipavskem, čeprav so ga brali tudi na Krasu. Izhajati je začel 19. septembra 1918 in je sprva izhajal do 9. novembra 1918, nato pa je sledil enoletni molk. Drugega oktobra 1919 je ponovno prišel na plano in se obdržal vse do konca leta 1928, ko so morali s pisanjem prenehati vsi slovenski časniki.

Tudi v Goriški straži so dokaj pogosto pisali o izseljevanju, največkrat z nenaklonjenostjo. Tudi tukaj sem prispevke razvrstil v kronološkem vrstnem redu. Pisci so običajno opozarjali pred lahkomišelnim izseljevanjem, ki naj bi mnoge vodilo v pogubo. Za razliko od časnika Edinost pa so v Goriški straži bolj poudarjali skrb za ohranitev doma in rodnih krajev ter vztrajanje v delu na domačem polju kljub vsem težavam, s katerimi so se ljudje soočali. Strah jih je bilo slovenskega nacionalnega obstoja, zato so v sleherni številki bralce opozarjali na skrb za narodno identiteto, vendar tako da nikoli niso zašli v razpravljanje o političnih vprašanjih, kjer je veljala stroga cenzura. Ljudi so zato nenehno opozarjali, naj se ne izseljujejo, saj bi s tem škodovali slovenskemu narodnemu tkivu.

Leta 1923 so v enem izmed člankov zapisali, da se je med prebivalstvom zaradi propadanja domačih krajev pojavila želja po izselitvi. Avtor je pozival ljudi k vztrajnosti in jih nagovarjal, naj ne klonijo pred pritiski fašističnega režima. Če je slovenski živelj preživel že toliko oblastnikov, je zmožen preživeti tudi fašističnega, je zapisal avtor. Četudi je bil gospodarski položaj zelo slab, je pisec odsvetoval selitev v Ameriko, saj naj bi tam le redkokdo našel tisto bogastvo, ki si ga je predstavljal, ko je šel od doma. Tistim, ki pa jim sreča resnično ni bila mila in so se doma le stežka preživljali, je svetoval pogovor s poznanimi izseljenci, ki bi mu vedeli priporočiti najboljšo možnost. Pisec je želel opozoriti ljudi, naj ne nasedejo propagandi agentov paroplovnih družb, ki so se s svojimi zgodbami na ljudi prisesali kot pijavke in z besedami o magični Ameriki marsikomu povzročili gorje. Na koncu je v besedah, posvečenih agitatorjem ladjarskih podjetij, zapisal: *»Zapodite te lumpe in pohajače od hiše. Posvetujte se pa pri resnih, domačih ljudeh, do katerih imate vse zaupanje.«*⁷⁵

Videli smo lahko, da se avtor v članku na določenih mestih obregne tudi ob krutost fašističnega režima, ki je zatiral slovensko in hrvaško prebivalstvo Julijske krajine. Poleg tega velja poudariti, da pisec poziva k ohranitvi slovenstva kljub različnim pritiskom in nevšečnostim. V nadaljevanju bomo lahko opazili, kako so se opisi izseljevanja, bržkone zaradi fašističnih pritiskov, spremenili.

Članki o tem pojavu so se začeli v večji meri spet pojavljati leta 1927, ko se je izseljevanje vsaj podvojilo. V enem od člankov so na začetku sestavka poudarili, da so ljudi že večkrat opozorili pred nepremišljeno selitvijo, a so njihova svarila naletela na gluha ušesa. Pisec je ugotavljal, da pojava ni mogoče zaježiti, zato bi morali premisliti, kako bi izseljencem pomagali, da bi se v novi deželi kar najbolje znašli. Največja težava naj bi bila po avtorjevem mnenju, da so Slovenci odhajali na tuje neizučeni in so se zato največkrat znašli na področju

⁷⁵ Izseljevanje, Goriška straža, 1. 3. 1923, str. 1.

nekvalificiranega fizičnega dela. Priučitev katere od obrti naj bi jim močno pomagala pri iskanju dela v inozemstvu. Pisec je zato predlagal staršem slovenskih prebivalcev, naj otroke pošljejo za vajence h kakemu obrtniku, ki bi jih izučil stroke. S tem bi se slovenski izseljenci ognili bremenu izkoriščanja, ki so ga nosili fizični delavci.⁷⁶

Le nekaj mesecev kasneje so v časopisu objavili članek o kvarnih navadah, ki naj bi se v tedanjem času razširile med slovensko mladino. Povzetek dela tega članka sem že skušal razložiti, sedaj pa bom zapisal le nekaj besed o delu, ki govori o izseljevanju. Avtor članka je ugotavljal: »[...] Povrh vsega se je ugnezdila v naše vasi še izseljeniška bolezen. Vse hoče v Ameriko, vse je omamljeno od hrepenenja po zlatem novem svetu.[...]« V nadaljevanju je omenil, da sta jih čez lužo gnali želja po hitrem obogatenu in lakomnost. Pisec je zaničeval te ljudi, zatrdil je, da že v domačem kraju niso poprijeli za nobeno resno delo, ampak so se zanimali zgolj za plese in druge zabave. Čeprav je iz Argentine prihajalo mnogo pisem skesanih izseljencev, ki so končali v obupu in so se želeli vrniti, naj bi med ljudmi še vedno cvetela ideja o obljubljeni Ameriki.⁷⁷

Leta 1928, ko je postalo izseljevanje najbolj množično, so začeli članki o migraciji dobesedno deževati. Časnik je jadikoval nad posledicami, ki naj bi jih sprožalo izseljevanje mladih in krepkih ljudi, sposobnih za delo. Gospodarstvo naj bi zaradi tega utrpelo veliko škodo, prav tako pa naj bi bil prizadet slovenski narod, ki bi ostal brez najbolj vitalnega dela svojega prebivalstva. Avtor članka je pozval italijansko vlado, naj vzpostavi sistem javnih del, saj naj bi to pomagalo preprečiti tako množično izseljevanje.⁷⁸

Že naslednji teden so objavili članek s podobno vsebino. Zopet so pisali o potrebi po ohranitvi doma in rodne kraja. Zgolj tisti, katerih obstoj je bil dejansko ogrožen, naj bi se lahko izselili, a bi se morali pred tem posvetovati z znanci in premisliti, kakšno škodo bi s tem utrpele njihove domačije in rodne vasi. Dobro bi morali pretehtati tudi razmere v državi, v katero so se namenili, premisliti, če imajo ustrezno poklicno izobrazbo, če so izučeni v kakšni obrti itn. V članku so poudarili tudi, kako se je med ljudmi z veliko naglico širilo prepričanje o dobrem življenju v Ameriki. Zapisali so: »Če jih gre iz kake vasi deset v svet, navadno komaj eden pride do primernega kruha. Ta potem bahavo piše o dobrotah, ki jih vživa. Ostali ne pišejo nič ali redko, in da svojce nekoliko potolažijo, slikajo svoj položaj boljše kakor je. Vsi domačini pa nič ne vidijo nesreče devetih, ampak samo srečo desetega ter tuhtajo kako bi čimprej zbežali za njim. Da silijo v nesrečo, nočejo uvideti.«⁷⁹

V pojasnjevanju izseljevanja pisci za razliko od prejšnjih let vedno večjo pozornost namenjajo opisovanju neugodnih gospodarskih razmer, ki naj bi bolj kot kar koli drugega pripomogle k izseljevanju. O zatiranju fašističnega režima zaradi cenzure ni več ne duha ne sluha. Konec avgusta 1928. leta so v članku omenili, da naj bi v mesecu septembru zapustilo deželo šest tisoč mladih, za delo sposobnih ljudi. Številčnost interesentov naj bi bila prevelika, da bi jo lahko pripisali lahkomiselnosti, trenutnemu razpoloženju ali agitaciji katerega od agentov

⁷⁶ Važna naloga, Goriška straža, 8. 7. 1927, str. 1.

⁷⁷ Nevšečni pojavi, Goriška straža, 25. 11. 1927, str. 1.

⁷⁸ Beg z doma, Goriška straža, 6. 6. 1928, str. 1.

⁷⁹ Še enkrat: beg z doma, Goriška straža, 13. 6. 1928, str. 1.

paroplovnih družb. Posledice izseljevanja bi bile, po mnenju pisca, strahotne, saj naj bi celotna dežela z neobdelanimi polji popolnoma obubožala. Časnik se je zato obrnil na prefekta italijanske države s prošnjo za pomoč deželi, ki jo je suša močno gospodarsko prizadela.⁸⁰

Italijanska država seveda ni poskrbela za dobrobit slovenskega življa, ampak je, ravno nasprotno, prebivalstvo prepustila na milost in nemilost. Izseljevanja »odvečnega«, slovenskega prebivalstva, ni ovirala, temveč ga je celo spodbujala, saj je bil njen glavni cilj, kot smo že ugotovili, italijanizacija ozemlja nove upravne enote Julijske krajine.

V naslednjih številkah časopisa so nadaljevali s članki, v katerih so večinoma tarnali nad velikim odlivom prebivalstva v Južno Ameriko, zlasti v Argentino. V enem izmed člankov so obupano zapisali, da so v časopisu že velikokrat odsvetovali izseljevanje v Južno Ameriko, a opozorila niso zalegla. Le malo slovenskih izseljencev je obogatelo, večina je životarila, so zapisali. Mnogi bi se želeli vrniti, a niso imeli možnosti. S praznim žepom naj se tudi ne bi želeli vrniti domov, saj bi jih vsi domači vprašali, kje so zapravili najboljša leta življenja. Potovanje s parnikom je stalo približno 2.500 lir, kar je skoraj za vsako slovensko družino, ki je izseljenim pomagala plačati pot, predstavljalo velik finančni zalogaj. S to vsoto denarja bi lahko doma marsikaj postorili, je komentiral avtor.⁸¹

Kot so v časniku pravilno ugotovili, nobeno opozorilo pred izseljevanjem ni doseglo svojega pravega odmeva. Kljub vsem svarilom pred nepremišljeno selitvijo, ki so jih objavljali v časnikih, se je odliv prebivalstva le še povečeval. Zaključili bi lahko da pisanje časnikov ni imelo prav velikega vpliva na odločitve posameznikov, ki so bile običajno sprejete v krogu družine, vrstnikov in sorodstva. Med dejavniki, ki jih ne gre popolnoma zanemarjati (seveda poleg ekonomske brezperspektivnosti in zatiralske politike fašizma), velja omeniti tudi kolektivno predstavo o deželi neomejenih priložnosti, mitični »Ameriki«, kot je bila zasidrana v mentaliteti kmečkega prebivalstva.⁸² Poleg tega je potrebno v mislih imeti tudi verižni oziroma množični značaj izseljevanja. Mnogo se jih je izselilo prav zato, ker so tako storili

⁸⁰ Pomoč je nujna, Goriška straža, 24. 8. 1928, str. 1.

⁸¹ Izseljevanje, Goriška straža, 29. 8. 1928, str. 1.

⁸² Podobe so se naslanjale na predstavo o mitičnem in sanjskem svetu kmečkega človeka. (Ugotovitve italijanskega zgodovinarja Emilia Franzina se nanašajo na furlanske kolone ob prelomu 19. v 20. stoletje) Občasna požrešnost, ki so jo grajali posestniki, se je spremenila v priložnost enkratne osvoboditve od potreb, ki naj bi se uresničila v sanjski deželi Indiji Koromandiji. Franzina sklepa, da je morda samo Amerika lahko pritegnila v zavest podobe o maščevanju proti gospodarjem, o tem da bo kmet lahko končno materialno potešen in da mu bo celo »gastronomsko« zadoščeno, da v Ameriki ne bo več jedilnika, ki bi ga ločeval od gospodarja in da sploh ne bo več razlik med njima. V pismih, ki jih komentira Franzina, je materialni aspekt nekdanjih furlanskih kolonov, ki so se naselili na brazilskih in argentinskih veleposestvih, močno poudarjen: »*Če mi bo Bog dopustil živeti, upam, da se bom vrnil v domovino, ampak moja družina se sedaj ne bo odpravila tja mučit. Tukaj vse dni jemo meso, mineštro in kruh v takih količinah kot v naši deželi gospodje [...]* (prev. iz it. M.Z.)« Poleg tega se v njihovem pisanju pojavi tudi motiv osvoboditve od mučnega poljedelskega dela, od zimskega mraza itn.

Franzinove ugotovitve se sicer nanašajo na furlanske kolone, ki so se ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja izselili v Brazilijo in Argentino, lahko pa bi jih posplošili tudi na generalne predstave kmečkega človeka v obdobju itenzivnih družbenih sprememb, povezanih z industrializacijo in modernizacijo, o novem svetu.

Emilio Franzina, *Merica! Merica! Emigrazione e colonizzazione nelle lettere dei contadini veneti e friulani in America Latina*, Cierre edizioni, Verona, 1994, str. 211–212.

drugi in pri tem niso imeli v mislih posledic svojega, najbrž lahkomiselnega dejanja – kar kajpak ne pomeni, da so se enostavno podali v revščino, temveč le to, da so ubrali korak, kot so ga tudi drugi (njihovi sorodniki, vrstniki, znanci), brez natančnejšega preračunavanja. Argentina seveda tudi ni bila edina destinacija, kamor so bile usmerjene selitvene poti Slovencev Julijske krajine. Kraljevina SHS in zahodnoevropske države, zlasti Francija in Belgija, so tudi pritegnili znaten del prebivalstva.⁸³ Ekonomski dejavniki so torej močno pripomogli k izseljevanju, a verjetno niso bili edini in jih nikakor ne moremo skrčiti na goli ekonomski determinizem o selitvi ubožnih zaradi njihove nezmožnosti uspešne vključitve v gospodarski sistem. Prav najrevnejši del prebivalstva, ki je zaradi gospodarske prizadetosti tudi najbolj trpel, naj se ne bi izseljeval zaradi finančnega zalogaja, ki ga je predstavljalo potovanje.⁸⁴

Zopet pa moramo upoštevati dejstvo, da so potencialni izseljenci razmere doma izkustveno poznali, medtem ko so jim bile razmere v ciljni državi znane samo prek pripovedovanj, časopisnih člankov, pisem vaščanov in sorodnikov ipd.

V enem izmed naslednjih člankov so spet poudarili, da je izselitev nesmiselna in da slabi gospodarski položaj Slovencev v Julijski krajini. Ljudje pa naj bi bili naivni, verjeli naj bi različnim govoricam, ki naj jih sploh ne bi preverjali. Iz srednje Vipavske doline se je pred izidom časnika v Argentino odpravilo večje število izseljencev. Že ko so prišli v Argentino in še niso uspeli pisati domov, kako so se znašli, so se že drugi pripravljali na pot, so zapisali v časniku. Na vprašanje, zakaj so prvi odšli, je avtor odgovoril, da so jih zvale sladke besede agenta paroplovne družbe. Slednjih pa ni zanimala usoda ljudi na tujem, ampak zgolj zaslužek, ki so ga pridobile tvrdke s prodajo vozovnic za pot.⁸⁵

V eni izmed oktobrskih števil 1928. leta so zapisali, da je izseljevanje začelo nekoliko pojemati, saj naj bi precej ljudi spregledalo tragičnost usod prvotnih priseljencev. Na uredništvo časnika so prinašali pisma izseljenih sorodnikov, v katerih so se pojavljale žalostne zgodbe o življenju na oni strani oceana. Še vedno pa je v mnogih cvetelo hrepenenje po izselitvi, ki so ga po avtorjevem mnenju podžigali agenti paroplovnih podjetij. V članku so objavili poročilo argentinskega generalnega konzula, ki je poudaril, da Argentina ne potrebuje običajnih fizičnih delavcev, ki bi delali v industriji ali gradili železnice, ampak samo rokodelce – mizarje, kovače, sedlarje, mehanike in peke. Poleg potnega lista pa bi morali interesenti podati dokaz, da jim je v Argentini zagotovljeno delo.⁸⁶

⁸³ Kalc, Poti in usode, str. 41.

⁸⁴ Glej npr. delo *Historia de la inmigración en la Argentina*, kjer Devoto ugotavlja, da je selitev predstavljala določene vrste investicije, ki si je niso mogli vsi privoščiti. Navaja primere študij, ki so bile opravljene za področje španske Galicije in Salamance, kjer so natančne raziskave (primerjave prebivalstva, ki se je izselilo, s tistim, ki je ostalo doma) pokazale, da je dninarjev brez posesti med izseljenimi znatno manj kot najemnikov ali majhnih posestnikov.

Devoto, *Historia de la inmigración*, str. 83–84.

⁸⁵ Za naše izseljence, Goriška straža, 12. 9. 1928, str. 3.

⁸⁶ Ali je dobro v Ameriki? Goriška straža, 24. 10. 1928, str. 1.

Mali list

Mali list je začel izhajati na pobudo Virgila Ščeka kot tednik krščanskosocialne⁸⁷ usmeritve. Močno razširjen je bil na podeželju, saj je zastopal jasna stališča in pogosto pisal o položaju kmečkega prebivalstva. Znan je bil tudi po napadih na časnik liberalnejše usmeritve, Edinost. Večina člankov, namenjenih izseljenski problematiki je bila tako kot drugod namenjena opozarjanju ljudi pred nepremišljeno migracijo. Za razliko od drugih časnikov pa so v Malem listu dokaj pogosto objavili pismo kakega bralca, ki je, kot bomo videli v nadaljevanju, želel preveriti informacije, ki so jih širili agenti paroplovnih družb.⁸⁸

Poleg fašistične zatiralske politike in gospodarske zapostavljenosti je namreč potrebno opozoriti še na en dejavnik, ki ni bil popolnoma brez vpliva na izseljevanje, to pa je prav propaganda. Poročila o propagandni dejavnosti agentov paroplovnih družb zasledimo predvsem v časniku Mali list. Bralec Malega lista iz Tomaja je na časnik naslovil vest o aktivnosti agentov v njegovi vasi. Zapisal je, da so po vasi hodili agenti dveh paroplovnih družb in pozivali ljudi k odhodu v Južno Ameriko. Govorili naj bi, da sta Argentina in Italija sklenili pogodbo, na podlagi katere bi morala Italija priskrbeti Argentini šest tisoč delavcev za delo na argentinskih železnicah, delavci pa bi morali biti doma iz Julijske krajine. Kdor tedaj ni imel dela, je po besedah agentov dobil lepo priložnost. Potni list naj bi po zagotovilih agenta uredila paroplovna družba, tako da prosilci ne bi imeli zaradi tega nič težav. Delavci na železnicah bi, po besedah agenta, zaslužili od 45 do 56 lir dnevno za sedemurno delo. Neki nepodpisani pisec iz Tomaja je na časnik Mali list naslovil prošnjo za pojasnitev resnice o stvareh, ki so jih navajali agenti. V časniku so v odgovoru najprej posvarili pred odhodom v Ameriko. Nato so zatrdili, da je vest o pogodbi med Italijo in Argentino izmišljena. Problematiko agentov naj bi po besedah časnika preučevala vlada, ki naj bi tudi naznanila

⁸⁷ Krščanskosocialno gibanje je evropski pojav, ki je temeljil na katoliški socialni doktrini – nauku, ki se je razvijal v drugi polovici 19. stoletja in je med drugim črpal tudi iz enciklike papeža Leona XIII. z naslovom *Rerum novarum* in tako dobil obliko cerkvenega nauka. Predstavniki krščanskosocialnega gibanja so se sprva imenovali krščanski socialisti, potem pa so zaradi socialističnih načel tedanjih socialdemokratov sebe začeli imenovati krščanski socialci. Simpatizirali so z idejami harmoničnega razvoja družbe na podlagi solidarnosti, vendar so odklanjali socialistična načela razrednega boja. Na Slovenskem so se razvili pod vplivom dogajanja v Avstriji, njihov najbolj znan predstavnik pa je bil dr. Janez Evangelist Krek, znan predvsem po organiziranju združništva na podeželju in željami po organiziranju delavstva, ki so se uresničile l. 1897 z ustanovitvijo Slovenske krščansko socialne delavske zveze. Krščanski socialci so v katoliški stranki SLS predstavljali posebno organizacijo. Na Goriškem se je konec 19. stoletja kot odgovor na slogaško politiko pojavil razkorak v krščanskosocialnem gibanju. Po prvem slovenskem katoliškem shodu (1892) so začeli gibanje pretresati spori med starejšo in mlajšo duhovščino. Korenine novostrujarstva tičijo prav tu, svojo pravo podobo pa je organizacija dobila šele v prvem desetletju dvajsetega stoletja, ko so se pridružili katoliški laični intelektualci in je cerkev našla več posluha za njihove ideje. Idejni vodja novostrujarjev je po odhodu dr. Mahničiča na Krk postal dr. Josip Pavlica, ki pa je že leta 1902 umrl. Novostrujarji so prevzemali vodenje Krščanskosocialne zveze za Goriško, združenje pa je podpiral tudi nadškof dr. Sedej. Po prvi svetovni vojni so začeli usmerjati politiko in javno življenje na Goriškem, a jim je to zaradi vzpona fašizma uspelo le za nekaj let. Branko Marušič, Goriški novostrujarji pred prvo svetovno vojno: V: *Življenje in delo primorskega krščanskega socialca Virgila Ščeka*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Koper, 2000, Sežana, str. 31–41.

⁸⁸ Glej npr.: Opozorilo izseljencem, Mali list, 31. 8. 1928, str. 4; Pisemce, Mali list, 17. 8. 1928, str. 1.

ukrep, ki bi omejeval delovanje teh ljudi. Država naj bi tudi odpravila olajšave glede izdajanja potnih listin prav zato, da bi omejila izseljevanje.⁸⁹

Agenti paroplovnih družb so govorili o dobrem življenju čez lužo, pogosto so pri tem omenjali tudi zaslužke, ki so se tedaj – vsaj večini slovenskega prebivalstva Julijske krajine – zdeli nenavadno visoki. Nek prebivalec Tomaja je zato poizvedel pri časniku Mali list, ali drži, da naj bi izseljenci, ki bi gradili železnico v Južni Ameriki ob 8 urnem delavniku, zaslužili po 60 lir na dan. Mali list je na to odgovoril, da je izsledil pogodbo, ki naj bi jo moral izseljenec podpisati v hrvaškem jeziku. Po pisanju Malega lista sodeč, je izseljenec v izseljenskem domu v Buenos Airesu dobil stanovanje in hrano, vse brezplačno. Iz Buenos Airesa do mesta, kjer naj bi dobil delo, naj bi imel zagotovljen brezplačen železniški prevoz. Dnevna plača naj bi znašala okoli 30 lir. Če bi delal na akord, bi zaslužil od 48 do 56 lir. (*podoben znesek, le da zapisan v argentinskih pesih, je navedel konzul, omenjen zgoraj, op. M.Z.*) Mali list je na podlagi napisanega zaključil, da je bila vest o 60 lirah dnevnega zaslužka čista izmišljotina.⁹⁰

Mali list je v naslednjih številkah nadaljeval z opisovanjem propagandne dejavnosti agentov, pri tem pa se je obregnil tudi ob pisanje drugih časnikov, predvsem tržaške Edinosti. Članek v časniku je zopet napisan kot pismo nekega bralca, ki sprašuje časnik po nasvetih. Agenti naj bi začeli pogovor v gostilni, kjer naj bi govorili o ugodnih priložnostih Amerike in revščini v domačih krajih. Avtor članka je zapisal, da so agenti paroplovnih družb razglašali, da naj bi se moral vsak pameten človek odpraviti v Ameriko. Kmetje, ki so bili po besedah pisca vezani na dom, niso verjeli agentom na besedo. Tedaj pa naj bi agent iz žepa povlekel tržaški časnik Edinost in rekel: »Dovolite, možakarji! Če meni ne verjamete, berite Edinost!« Ljudi naj bi pisanje v tem tržaškem glasilu prepričalo do te mere, da so se odpravili v Ameriko oziroma v nesrečo, kot je poudaril pisec članka v časniku Mali list.⁹¹

Ali je bilo obrekovanje na račun Edinosti resnično, ne morem potrditi, ker članka, ki bi podpiral izseljevanje in leporečil o Ameriki v časniku Edinost, nisem mogel najti. Ravno nasprotno, našel sem mnogo člankov, ki so opozarjali na pojav množičnega izseljevanja in svarili morebitne izseljence na težave, na katere bi utegnili naleteti ob naselitvi v Argentini. Zgolj članek argentinskega zunanjega ministra je razmere slikal v lepši luči, kot so bile v resnici.⁹²

Septembra 1928 so zapisali, da se je skupina petih moških odpravila v Argentino, točneje v Buenos Aires. Vse slovensko prebivalstvo naj bi sililo v tujino. Pisec članka se ni kaj veliko spraševal o vzrokih tako množičnega izseljevanja, ampak je imel odgovor na dlani. Krivi naj bi bili suša in toča, ki sta uničili celoleten pridelek vsake vasi. Zaslužka naj ne bi bilo nobenega, zato naj bi bila izselitev logična odločitev vseh mladih fantov in deklet.⁹³

⁸⁹ Ne v Ameriko! Mali list, 10. 8. 1928, str. 1.

⁹⁰ Opozorilo izseljencem, Mali list, 31. 8. 1928, str. 4.

⁹¹ Pisemce, Mali list, 17. 8. 1928, str. 1.

⁹² Glej prej omenjeni članek Preobljudenost Evrope in vloga južne Amerike, Edinost, 30. 6. 1928, str. 1.

⁹³ Ne v tujino! Mali list, 21. 9. 1928, str. 3.

Pisec je seveda sklepal preuranjeno oziroma je neposrednemu povodu pripisal tisto, kar je pravzaprav izviralo iz globljih vzrokov, ki so bili že navedeni. Čeprav je suša močno prizadela kmetijstvo, tega nikakor ne moremo šteti za poglavitni razlog selitve.

Naleteli smo torej na dokaj enostransko obravnavo problema, ki je v ospredje postavil revščino kraškega podeželja, drugih dejavnikov pa tudi zaradi fašističnega pritiska, ki je leta 1928 postal najtrši, sploh ni omenjal. Na podlagi dosedanjih raziskav in zbranega gradiva pa lahko zatrdim, da je bil prav preplet vseh že omenjenih dejavnikov najbrž tisti, ki je sprožil tako številno migracijo.

V časniku so včasih objavili tudi kak opis Argentine, ki ga je poslal kak duhovnik ali kdo od izseljenih. Avgusta 1928 je neki župnik iz Homca pri Kamniku (*ime osebe v članku ni navedeno, op. M. Z.*) objavil sestavek, v katerem je skušal pojasniti, kakšne razmere čakajo slovenske priseljence v Argentini. Poudaril je, naj bi veliki narodi uspeli poskrbeti, da priseljeni sonarodnjaki niso končali v brezdelju, medtem ko Slovencem to ni uspelo. Običajno so svoj prostor dobili v Hotelu imigrantov in tako naj bi se morali zadovoljiti z drobtinicami. Župnik ni mogel pohvaliti delavskih razmer, saj naj bi veliko Slovencev končalo v primežu izkoriščevalskih gospodarjev. Veliko se jih je izselilo, a le malo jih je našlo srečo, je zapisal. Dobro naj bi se zaslužilo samo s sezonskim delom na polju, kar je pomenilo, da je konec sezone prinesel tudi konec dela.⁹⁴

Opazili smo lahko, da je argentinske razmere opisoval podobno kot pisec, ki je objavil članek v Edinosti.⁹⁵ Oba sta govorila o težavah, s katerimi so se srečevali navadni delavci, in oba sta zapisala, da je šlo obrtnikom precej bolje kot drugim. Primerjava nekoga, ki je v Argentini opravljal konfesionalno službo, in nekoga, ki je tja odšel v želji po boljšem življenju, je tvegana, vendar lahko njune ugotovitve do določene mere primerjamo, saj ju izkušnje niso pripeljale do diametralno nasprotnih zaključkov. Župnik kljub vsemu ni pisal o vseh podrobnostih, ki jih je omenjal avtor v Edinosti, a je prav tako poudarjal neugoden položaj slovenskega prebivalstva v Argentini. Kot bomo videli kasneje, sta imela oba v veliki meri prav.

⁹⁴Argentinske razmere, Mali list, 31. 8. 1928, str. 1.

⁹⁵Glej: Svarilen glas izkušnega izseljenca, Edinost, 17. 4. 1928, str. 1.

Na poti k številčni analizi pojava

Pojav izseljevanja iz Julijske krajine sem doslej skušal le opisati z različnih zornih kotov, potrebno pa bi bilo nekaj zapisati tudi o številčni opredelitvi fenomena. Analiza kvantitativnega vidika je precej zapletena, saj naletimo na težave, povezane s statistično obdelavo migracije tako v deželi izselitve, Italiji, kot na ciljni destinaciji, torej Argentini.⁹⁶

Celotna raziskava tega materiala doslej še ni bila opravljena in je zaradi pomanjkljivega gradiva pravzaprav niti ne bi mogli izvesti. V podrobnejših analizah gibanja s področja Julijske krajine v tem času lahko zasledimo le poskuse količinskih opredelitev za posamezno ciljno deželo, ne spoznamo pa etnične sestave prebivalstva, ki je izbralo posamezno destinacijo. Vprašanje, ki zadeva kvantifikacijo torej postavlja več težav, ki preprečujejo natančnejšo količinsko analizo. Italijanska statistika je praktično skozi celotno obdobje fašistične oblasti nenehno spreminjala metode štetja kontinentalnih in čezoceanskih selitev. Migrant je bil po italijanskih zakonih med letoma 1919 in 1926 v Italiji definiran kot oseba, ki se je odločila za selitev izključno zaradi ročnega (manualnega) dela ali majhne trgovine oziroma je v tujino odšla, da bi se pridružila zakonskemu partnerju, prednikom, potomcem, bratom ali sestram in drugim sorodnikom po isti stopnji. Po zakonodaji⁹⁷, ki je bila v tem času v veljavi (med letoma 1919 in 1926), je čezoceanski migrant predstavljal tistega, ki je potoval v tretjem potniškem razredu v dežele onkraj Gibraltarja ali Sueškega prekopa (razen če je šlo za italijanske kolonije ali protektorate).⁹⁸

⁹⁶ O statistični obdelavi fenomena in težavah s kvantifikacijo glej podrobneje:

Piero Purini: *Analisi dei dati statistici ufficiali Italiani riguardanti l'emigrazione dalla Venezia Giulia nel periodo 1921–1928*, *Annales*, 2000, 1/20, 171–190; Kalc, *Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: teme in problemi*, str. 202–204.

⁹⁷ Gre za zakonsko besedilo, ki izhaja iz kraljevega dekreta, sprejetega 13. novembra 1919 (št. 2205). Dekret je bil 17. aprila 1925 spremenjen v zakon št. 473. Kot izseljenec je bil definiran: »... vsak državljan, ki se izseli izključno z namenom ročnega (manualnega) dela, ukvarjanja z majhno trgovino, se želi pridružiti zakonskemu partnerju, prednikom, potomcem, bratom, stricem ali tetam, nečakom ali sorodnikom po istem kolenu; že izseljenim, ki so na tuje odšli z željo po delu, pod pogoji, ki jih določa ta člen.« Za čezoceanske migrante se je po tem zakonu določilo: »državljeni, ki [...] potujejo v tretjem razredu ali v razredu, ki ga Generalni komisariat za izseljevanje določi kot tretjemu enakovrednega in potujejo proti deželi, ki je onkraj Sueškega prekopa, izključujoč italijanske protektorate in kolonije ali v dežele onkraj Giblaltarske ožine, izključujoč evropske obale.«

Purini, *Analisi dei dati statistici ...*, str. 173.

⁹⁸ Prav tam.

V drugi polovici leta 1927 pa je fašistična Italija sprejela drugačno zakonodajo v zvezi z migracijo, ki je bila veliko bolj restriktivna od predhodne. S temi zakoni je t.i. svobodna migracija postala prepovedana. Dejansko je šlo za prepoved odhoda tistim, ki so se v tujino želeli odpraviti z namenom »iskanja sreče«. Selitev je bila dopuščena le onim, ki so že imeli sklenjeno kako delovno pogodbo ali pa so bili deležni poziva, ki so ga odobrile italijanske oblasti. V tujino pa so se vseeno lahko odpravili tisti, ki so se želeli priključiti svojim sorodnikom, vendar je stopnjo sorodstva italijanska država omejila na najožji krog – zakonski par, starši, stari starši, samski otroci ali vdove brez otrok. Tudi tisti, ki so uspeli podpisati delovno pogodbo z delodajalcem v tujini, so lahko Italijo zapustili samo za obdobje treh let. Novi normativi so bili uperjeni k temu, da bi Italija postala močna sila, pri čemer naj bi ji izdatno pomagala prav demografska moč prebivalstva in prestiž, povezan z vprašanjem migracije. Statistika je postala instrument za ločevanje med migracijo delavcev in »nedelavcev« (mišljeno je bilo intelektualno delo kot nasprotje ročnemu, op. M.Z.). Znanstveniki, intelektualci, umetniki, športniki in druge znane ter ugledne osebe naj bi poskrbele za uveljavitev Italije v svetu, zato njihovih selitev niso posebej omejevali. Navkljub poostrenim migracijskim pogojem po letu 1927, pa te restrikcije, kot sem že prej zapisal, za slovensko in hrvaško prebivalstvo Julijske krajine niso veljale. Prav narobe, njihovo izseljevanje je fašistični režim v svoji vnemi, da se znebi »drugorodnega« (italijansko aloglotnega) prebivalstva, še pospeševal.⁹⁹

Statistika je beležila odhode skladno s številom izdanih potnih listov in že zato je praktično nemogoče ugotoviti, kdaj se je določeno število oseb izselilo. Potni list so namreč oblasti izdale, ko je prosilec izkazal željo po odhodu v tujino, vendar to še ne pomeni, da se je prav tistega leta, ko je bil ta osebni dokument izdan, tudi dejansko izselil ali se na koncu sploh resnično odpravil v tujino. Italijanska statistika je med kategorijami selitev poleg destinacij ugotavljala tudi, ali gre za začasne ali za trajne selitve.¹⁰⁰

Pomanjkljivost takega poizvedovanja je na dlani: zabeležena je bila samo prvotna destinacija migrantov, ni pa pisalo, ali je bil na tej točki njihov definitivni postanek ali so se po tej poti odpravili še kam. Tak način je poleg tega neuporaben za ugotavljanje natančnega števila povratnikov, prav tako pa je nemogoče prepoznati etnično sestavo izseljenega prebivalstva. Kvantifikacija izseljevanja iz Julijske krajine v času med vojnama je prav zato težavna in zato se pri ugotavljanju obsega lahko opiramo le na številke, ki so v najboljšem primeru približne, a vendarle zanesljive ocene gibanja.

⁹⁹ Purini, *Analisi dei dati statistici ...*, str. 173–174;
Bade, *Evropa v gibanju*, ...str. 288.

¹⁰⁰ P. Purini, *Analisi dei dati statistici ...*, str. 175.

Kontinentalne migracije so bile usmerjene proti Belgiji, Franciji, podonovaskem bazenu, Avstriji in zlasti proti Kraljevini SHS. Med celinske štejemo tudi selitve proti Egiptu, ki so bile pretežno začasnega značaja in so zajemale predvsem žensko prebivalstvo. Šlo je za t.i. aleksandrinke (po egiptovskem mestu Aleksandrija), dojilje z območja Vipavske doline in Goriškega, ki so skrbele za otroke premožnih družin in na ta način pripomogle k obstoju domačega gospodinjstva. Čezoceanska migracija je bila v tem času usmerjena proti Južni Ameriki, kjer je največ priseljencev sprejela Argentina, ZDA kot »tradicionalna« priseljska destinacija zaradi omejitev niso sprejele skorajda nič imigrantov.¹⁰¹ Število izseljenih v Brazilijo tudi ni bilo tako nizko, ocene tega gibanja se vrtijo okrog številke pet tisoč oseb. Argentina je bila torej tista, ki je v tem času privabila največ Slovencev, vendar bi bilo zelo tvegano natančno številčno zakoličiti razsežnost pojava. Najbrž precej zanesljive ocene se gibljejo, kot smo že zapisali, okrog triindvajset tisoč, če pri tem štejemo tudi tiste, ki so v Argentino prišli na podlagi pridruževanja svojim družinam, ki sicer ne sodijo v val migracij posameznikov med dvajsetim in tridesetim letom dvajsetega stoletja. Če odštejemo teh sedem tisoč, ki so prišli v tridesetih letih, pridemo do števila petnajst tisoč, ki naj bi predstavljalo celoto selitvenega vala (tistih, ki so prišli med letoma 1920 in 1930, kajti s tem letom je Argentina ustavila priseljevanje, razen če je šlo za pridružitve družini oz. zakonskemu partnerju) v dvajsetih. Težave s kvantitativno opredelitvijo pa se dodatno zapletejo, če imamo v mislih sistem registriranja imigrantov pri argentinskih uradnih službah, ki ravno tako kot italijanske niso beležile narodnosti, temveč samo državo odhoda. V našem primeru je bila to Italija in glede na to, da so mnogi priseljenci že imeli spremenjene priimke v italijansko obliko, predstavlja tudi iskanje njihovega mesta v registrih priseljenih določeno preglavico.¹⁰²

¹⁰¹ ZDA so po prvi svetovni vojni doživljale gospodarski razmah, obenem pa se je začelo pojavljati tudi sovraštvo proti neameriškemu. Leta 1921 so sprejele *Quota Act*, zakon, ki je omejeval kvote po izvornih državah in je bil usmerjen predvsem proti *new immigration* iz dežel vzhodne in južne Evrope. Leta 1924 pa je bil sprejet *National Origins Act*, ki je še bolj zaostрил uravnavanje kvot in omejil priseljevanje na 164.000 ljudi na leto, leta 1927 pa se je ta kvota spustila na 150.000. Večjo privlačnost južnoameriških držav lahko tako razlagamo z »zapiranjem vrat« ZDA.

Glej npr.: Bade, *Evropa v gibanju*, ... str. 289–290.

¹⁰² Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 80–82.

Kvantitativni obseg gibanja sem skušal podrobneje raziskati na primeru vasi Pliskovica, ki predstavlja eno izmed tipičnih kraških podeželskih naselij. V nobenem primeru torej ne gre za vas, ki bi se strukturno kako razlikovala od drugih na Krasu ali na širšem področju Julijske krajine. Prav gotovo je ne moremo izenačiti s katero od vasi na Vipavskem ali Goriškem (ki so poznale tradicijo »aleksandrinstva« in so bile zaradi zemljepisne lege bolj usmerjene h Gorici) ali v Istri, vendar sta v njeno tkivo prav tako zarezala fašistično zatiranje in splošna gospodarska neperspektivnost. Domnevamo lahko torej, da se je podoben delež prebivalstva kot v Pliskovici odločil za selitev tudi drugod, le da so bili razlogi za to na subjektivni družinski in osebni ravni morda različni. Številčno analizo sem izvedel tako, da sem pregledal gradivo Anketne komisije Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst, ki je leta 1945 izvedla popis (v statistiko so vnašali podatke z dne 1. 10. 1945).¹⁰³

Nikakor torej ne gre za številčno primerjavo med izseljevanjem s celotnega Primorja in z dotične vasi, temveč za strukturno, ki naj bi pokazala da je bil prerez lastnosti izseljenih z omenjene vasi približno ustrezen tistemu s celotne populacije.

Pri štetju prebivalstva so člane gospodinjestev spraševali, ali se je kdo v njihovi družini med vojnama odločil za selitev in zakaj je izvedel ta korak. Številke, ki sem jih dobil, sem nato primerjal s tistimi, ki so mi jih navedli starejši vaščani, nato pa sem vse skupaj preveril s podatki v cerkveni knjigi status animarum.

III Popisna pola anketne komisije PNOO

¹⁰³ Arhiv Republike Slovenije (dalje: ARS), 1818, škatla 288, Popis Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko Primorje, PNOO za Slovensko Primorje 1944–1947.

Duhovnik, oziroma duhovnika (v statusu je namreč zabeleženo tako delo Filipa Abrama, ki je službo opravljal do leta 1935, kot Ivana Delpina ki ga je po tem letu nadomestil) v Pliskovici so bili očitno vestni in so zapisali tudi, kam so se župljani izselili.

Ugotovil sem, da se je cerkveni seznam imen izseljenih skorajda ujemal s tistim, ki so mi ga ponudili starejši vaščani, oba pa sta se močno razlikovala od spiska komisije Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora.¹⁰⁴ Ta je popis izvedel tako, da je po gospodinjstvih poizvedoval po podatkih o posameznih družinskih članih (obrazec je vključeval rubrike kot so: ime in priimek, poitalijančeni priimek, materni jezik, rojstno leto, poklic, narodnost, ali je bila oseba domačin ali se je od kod priselila, ali je obiskovala šole v slovenskem ali italijanskem jeziku; spraševal pa je tudi, ali je podprla socialistično Jugoslavijo in ali se je po leta 1918 kam izselila). Naštel je 33 izseljenih, kar se mi je že ob prvem pogledu zdelo občutno premalo, moje poznejše raziskovanje pa je sume tudi potrdilo. V popisu namreč nisem našel nekaterih posameznikov, katerih svojci so mi povsem jasno povedali, da imajo ali so imeli sorodnika v Argentini in da pri sebi hranijo tudi nekaj njegovih dokumentov. Razkorak med številom izseljenih, kot so navedeni v popisu Anketne komisije in tistim, ki ga lahko razberemo s statusa animarum, je najbrž posledica tega, da se prebivalci velikokrat niso hoteli izreči, da so imeli družinskega člana na tujem, saj so se bali posledic nove oblasti. Nezadovoljstvo z uradnim popisom me je napotilo k temu, da sem ponovno pregledal seznam vaščanov in ga nato primerjal s podatki v statusu animarum. Dobljene podatke sem nato preveril tudi z intervjuji (z najstarejšo vaščanko Marijo Vrabec) in iskanjem oseb v Buenos Airesu, kar je potrdilo moje sklepanje v prid cerkvenega zapisa in spiska vaščanov. Na podlagi navedenih zabeležk sem prišel do ugotovitve, da se je v tem obdobju iz vasi v Argentino izselilo 77 ljudi, v Jugoslavijo jih je odšlo 31, ena oseba pa se je odpravila v Francijo. V nadaljnji analizi sem se omejil samo na migracije v Argentino in tako mi je uspelo sestaviti naslednjo tabelo, v kateri sem poskusil strukturno opredeliti sestavo izseljenega prebivalstva:

¹⁰⁴ Tako kot povsod po Sloveniji se je tudi v Slovenskem primorju ljudska oblast začela vzpostavljati med narodnoosvobodilnim bojem. Razvoj ljudske oblasti je bil tesno vezan na razvoj Osvobodilne fronte (OF), saj so bili odbori OF v Slovenskem primorju na vseh nivojih organi ljudske oblasti, dokler jih niso od srede 1944 dalje v Primorju zamenjali NOO (Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo 1943/44). Od poletja 1944 se je naznanjalo, da bo na tem področju prišlo do sprememb. Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja se je odločilo, da bo v Slovenskem primorju izvolilo PNOO (Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor). Ta oblastni organ naj bi bil vezni člen med bazo primorskih NOO in Predsedstvom SNOS (Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta). Postavitev PNOO je zahtevalo kar nekaj dejavnikov: najpomembnejši je bil ta, da bi izredno gosto mrežo NOO, ki se je raztezala po celotnem ozemlju, težko obvladovali iz Kočevskega Roga, kjer je bil sedež SNOS. Tako iz zunanje- kot notranjepolitičnih razlogov je bilo pomembno, da so bili v NOO izvoljeni. Zato je predsedstvo SNOS, ki je med 27. in 29. 8. 1944 sprejemalo sklepe v zvezi z nadaljnjo izgradnjo ljudske oblasti, izdalo sklep o ustanovitvi PNOO, ki sta ga podpisala tajnik Boris Kidrič in predsednik Josip Vidmar. PNOO je bil izvoljen v naslednji sestavi: France Bevk (predsednik), Branko Babič (podpredsednik), dr. Lavo Čermelj (podpredsednik), dr. Joža Vilfan (tajnik), Anton Velušček, Zorko Jelinčič, Julij Beltram, Evgenij Bajt, Ivanka Škapin, Rudi Kodrič, Erna Poljšak, Josip Prosen (člani). Od izvolitve dalje je PNOO vodil upravo Slovenskega primorja. Organizirali so široko administrativno dejavnost z odseki, oddelki, komisijami in referenti, ki so jih razširili po okrožnih, okrajnih in krajevnih NOO. Več: Metka Gombač, *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944–1947*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 2003, str. 25–31.

Struktura izseljenih z vasi Pliskovica na Krasu ¹⁰⁵		
	moški	ženske
Samski	31	26
Poročeni	5	6
Odhod skupaj z otroki	0	4
Odhod poročenih brez otrok	5	2
Poklic	27	19

Povprečna starost ob izselitvi je za moške znašala 24 let, pri ženskah pa je bila 22. Registrirani pogled poklicne strukture za moške govori o pretežni zaposlenosti (27 ali 82% jih je imelo poklic), prav tako pa se je v sferi plačanega dela znašla tudi večina žensk (17, od tega je pri 15 kot oblika dela zapisano »gospodinja« ali »hišna«, ena je bila kolarka, ena pa šivilja). Večina moških je opravljalo delo pri obrtnikih, deset (30,3%) pa jih je bilo zaposlenih drugod (v kamnolomih, industrijskih obratih, – npr. v tržiški ladjedelnici). Večina, kar 43 je bilo samskih, le 19 je bilo poročenih, o preostalih šestih pa nimamo podatka, a najverjetneje so bili samski. Statistični podatki kažejo na sovpadanje razmerij s preostalo slovensko predvojno migracijo v Argentino. Praviloma je torej šlo za mlajše, samske moške in dekleta, ki so v večini primerov imeli tudi določen poklic.

¹⁰⁵ Razpredelnica prinaša strukturni pregled nad izseljenimi in vključuje tudi tiste, ki so se po letu 1930 izselili v znamenju združevanja družin.

Začetki priseljevanja v Argentino

Španske kolonije v Južni Ameriki so delovale po sistemu podkraljevin, ki so jim načelovali podkralji (virrey), nekakšni zastopniki španske oblasti v čezmorskih deželah. Podkraljevine so imele zelo majhno moč in izjemno omejeno avtonomijo, tako da so jih lahko španski oblastniki neusmiljeno izkoriščali. Čeprav se je Buenos Aires kot pristanišče začel razvijati že leta 1580, je Argentina vse do srede 18. stoletja spadala v upravno območje podkraljevine Peru (virreinato del Perú). Vladajoči Španci so menili, da prostrana in neposeljena dežela ne poseduje naravnih bogastev, zato niso želeli ustanoviti posebne upravne enote. Leta 1776 so nazadnje le osnovali podkraljevino Rio de la Plata, ki je nekako obsegala današnjo Argentino, Urugvaj, Paragvaj in Bolivijo. Napoleonova invazija Španije v začetku 19. stoletja je nekdanj mogočno kolonialno silo močno oslabilo. 25. maja 1810 je »kreolska revolucija«¹⁰⁶ odnesla špansko oblast v podkraljevini. V Tucumanu je kongres leta 1816 razglasil formalno neodvisnost Zveze provinc Rio de la Plata, vendar s tem ni prišlo do miru, saj so bila nasprotja med posameznimi provincami prevelika. Argentina, Urugvaj, Paragvaj in Bolivija so se ločili od Zveze in se osamosvojili. Prvi imigranti so začeli v Argentino prihajati že takoj po revoluciji leta 1810, ko so se pojavile želje po povečanju števila prebivalstva in »oplemenitvenju kulture«. Po sprejetju ustave leta 1853 je prišlo do bolj organiziranega, kolonizacijskega priseljevanja. Angleži, Škoti, Irci, Francozi, Nemci, Švicarji, Italijani, Španci in drugi so sestavljali pester mozaik prvotnih priseljencev prostrane dežele. Zaradi svetovne gospodarske krize je priseljevanje v letih 1873–1875 začelo pojemati, že 1876, ko je bil sprejet Zakon o imigraciji in kolonizaciji, pa je doživelo ponovni vzpon.¹⁰⁷

Z ustavo je bila torej vzpostavljena in načrtovana dolgoročna perspektiva argentinske prihodnosti, ki naj bi temeljila prav na obsežnih programih priseljevanja. Znano reklo »*Gobernar es poblar*« (vladati pomeni naseljevati) je predstavljalo osišče nove politike, ki je določila smernice naseljevanja in izgradnje nove družbe. Priseljenci naj bi izviral predvsem iz razvitejših, severnih predelov Evrope in naj bi v Argentino vdahnili »civilizacijski« duh, ki bi ga domačini morali posnemati. Politika je vključevala tudi izgradnjo posebne stavbe, namenjene prvotni nastanitvi in uspešnemu vključevanju imigrantov v novo družbo, za uspešno pritegnitev priseljencev pa je predvidevala ustanovitev posebne migracijske komisije in propagandnih programov na evropskih tleh. Napor oblasti so se izkazali za jalove, saj je levji delež migrantov prispel prek svojih sorodnikov in prijateljev, ne pa po povabilu agentov. Zanimarljiva je bila tudi vloga »azila« oziroma kasnejšega Hotela imigrantov, v katerem je prve trenutke prebila le manjšina prispelih iz Evrope. Migracijski cikel je narasel brez

¹⁰⁶ Kreoli – criollos je ime za tiste, ki so se rodili v Južni Ameriki, a je njihovo pokolenje izviral iz čiste španske krvi. Izraz se je pojavil v času španske rekonkviste, da bi ločili tradicionalne španske kristjane od pokristjanjenih Židov in muslimanov. Dandanes se je pomen nekoliko spremenil, saj označuje človeka mešane rase, kot nekakšen sinonim za Argentinca.

Glej: Sjekloča, Čez morje v pozabo, str. 34.

¹⁰⁷ O splošni argentinski zgodovini glej npr.: Maria Saenz Quesada, *La Argentina. Historia del país y de su gente*. Buenos Aires, Editorial Sudamericana, 2001,

O imigraciji v Argentino pa omenjeno: Devoto, *Historia de la inmigración...*

posebnih političnih prizadevanj z ekonomsko prosperiteto Argentine v šestdesetih letih, z ekonomsko krizo je zopet padel, nato pa je v osemdesetih letih prišlo do prave »eksplozije« priseljevanja. To obdobje predstavlja tudi čas največjega priseljevanja v to južnoameriško deželo. V Argentino je med letoma 1881 in 1914 prispelo kar 4.200.000 ljudi, med katerimi je bilo 2.000.000 Špancev, 1.400.000 Italijanov, 170.000 Francozov in 160.000 Rusov, poleg tega pa še skupine z območja Otomanskega imperija, zabeležene kot sirijsko-libanonsko prebivalstvo ter manjše skupine Nemcev, Nizozemcev in Britancev.¹⁰⁸

Velja poudariti, da je bila argentinska družba pred prvo svetovno vojno precej drugačna kot po njej. V predvojnem času je naseljevanje potekalo precej razpršeno, zato stikov med posameznimi priseljenskimi skupnostmi in državo skorajda ni bilo. Moderne institucije, ki so prispevale k homogenizaciji družbe, so začele nastajati šele desetletje pred začetkom prve svetovne vojne. K heterogenosti in pluralnosti družbe je pripomoglo tudi dejstvo, da so bile meje med novo nastalimi državami provinc Rio de la Plata zelo ohlapne, zato so se priseljenci porazgubili po velikem delu ozemlja. Izoliranost je pripomogla k zelo visoki stopnji endogamije in ohranjanju izvirnih kulturnih značilnosti. Železniško omrežje je bilo zgrajeno šele v osemdesetih letih 19. stoletja, vse dotlej je glavni promet, vključno z ladjami priseljencev, potekal po rekah Paraná in Uruguay. Buenos Aires, ki je tudi tedaj pomenil glavno točko države, ni živel tako homogeno kot danes. V mestu so cvetele skupnosti angleških, francoskih in nemških trgovcev, četrt La Boca so si izbrali Genovežani, Irci pa so opravljali fizična dela v pristanišču.¹⁰⁹

Začetke slovenskega priseljevanja v Argentino lahko umestimo na konec 19. stoletja, ko je bilo med slovenskim življenjem sicer neprimerno bolj razširjeno odhajanje v ZDA. Do prve svetovne vojne, ko je potekala najpomembnejša migracija v Argentino, je bilo priseljevanje le skromno in je imelo bolj individualen ter neorganiziran značaj. Kljub vsemu je del slovenskega prebivalstva v Argentino prispel na podlagi vnaprej sklenjenega dogovora. Govorimo o prošnji argentinske vlade Avstro-Ogrski, naj ji pošlje določeno število kmečkih družin za naselitev na območju province Formosa. Avstrija je prošnji ugodila s pošiljko približno dvestotih družin, med katerimi je bilo tudi petdeset slovenskih. Vsaka družina bi dobila 100 hektarjev dobre obdelovalne zemlje, namenjene prav priseljencem. Imigranti so na naselitvenem območju ob paragvajski meji naleteli na domorodno prebivalstvo, ki je z neprestanimi napadi predstavljalo močno grožnjo njihovem obstanku. Pritiska mnogi niso mogli vzdržati, zato so se preselili proti jugu dežele.¹¹⁰

Priseljenci so bili večinoma z območja Cerovega, Doberdoba in Tolmina. Njihova integracija v okolje je bila zelo hitra, zato so se tudi vsi spomini in pričevanja izgubili, ostali so le popačeni priimki, ki govorijo o slovenskem izvoru prednikov današnjih prebivalcev.¹¹¹

¹⁰⁸ Devoto, *Historia de la inmigracion*, str. 247–253.

¹⁰⁹ Prav tam, str. 15.

¹¹⁰ A.M.E.Y. »TRIGLAV«, Triglav: *Historia y realidad*, Calogeras-Munblat SRL, Buenos Aires, 1981, str. 33.

¹¹¹ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 87.

O tem izseljevanju zasledimo vesti tudi v goriškem časniku Soča. Leta 1878 so poročali o težavah v kmetijstvu, ki so ohromile domače gospodarstvo. Razširila se je trtna bolezen, ki je prizadela vinorodne predele, sviloprejestvo ni našlo primerne niše, celotna pokrajina pa je trpela zaradi vremenskih nevšečnosti v obliki zmrzali in toče. V tem občutku brezupa, je zapisal avtor, so mnogi začeli razmišljati o Ameriki. Veliko naj bi se jih za ta korak že odločilo: »*Mnogo družin se je odpravilo v južno Ameriko; nekatere so uže tam – in sicer v argentinski provinci – druge so na potu in tretje se še odpravljajo.*«¹¹²

V začetku 20. stoletja se je v Argentini naselilo več slovenskih strokovnjakov z raznolikimi veščinami. Okoli leta 1900 je skupina specialistov iz tovarne papirja v Podgori sodelovala pri ustanavljanju argentinske industrije papirja. Andrej Farčnik¹¹³ iz Slovenskih Konjic je prispel v Argentino iz Mehike, kjer je služboval kot osebni sluga avstrijskega nadvojvode in mehiškega cesarja Maksimiljana. Po cesarjevi smrti se je zaposlil na mehiškem konzulatu v Buenos Airesu, kasneje pa je življenjsko pot nadaljeval kot sadjar, čebelar in vinogradnik v kraju Merlo v San Luisu. Med pomembnimi slovenskimi priseljenci z začetka 20. stoletja nikakor ne moremo mimo Janeza Benigarja,¹¹⁴ civilnega inženirja, ki se je posvetil etnološkemu in antropološkemu študiju indijanskih kultur na jugu Argentine. Janez Benigar je obvladal štirinajst jezikov in napisal več knjig o življenju Indijancev Aurakan, ki so danes poznani tudi pod imenom ljudstvo Mapuče, saj velja izraz Araukani za slabšalnega. Čeprav so o njegovem delu že pisali v tedanjih slovenskih časopisih v Argentini, je prvo obširno knjigo o njem pripravil arhitekt in primorski izseljenec Viktor Sulčič.¹¹⁵

¹¹² Dopisi, Soča, 13. 12. 1878, str. 1–2.

¹¹³ Farčnik je deloval kot osebni sluga cesarja Maksimiljana, po njegovi smrti pa je dobil službo v mehiškem konzulatu v Buenos Airesu. Potem je v kraju Merlo v San Luisu, kjer so se kasneje naselili še drugi Slovenci, kupil posestvo in postal čebelar, sadjar in vinogradnik. Umril je leta 1922.

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 94.

¹¹⁴ Janez (tudi Ivan ali špansko Juan) Benigar (Zagreb, 23. 12. 1883 – Aluminé, Argentina, 14. 1. 1950), je bil jezikoslovec in etnolog. V Gradcu in Pragi je študiral tehniko, posebej pa se je zanimal za jezikoslovje in že pri 21 letih je objavil slovnico bolgarskega jezika – *Bugarska slovnica sa čitankom* (Zagreb 1904). Po prihodu v Argentino je takoj šel med Indijance na jug države, kjer se je posvetil njihovemu jeziku, kulturi in se boril za priznanje njihovih pravic. Le del svojih spisov je objavil pod naslovom *El problema del hombre americano* (Bahia Blanca 1928), razprave o pojmu časa, prostora in vzročnosti pri ljudstvu Mapuče in sestavke o razlaščenju Indijancev in malih kmetov. Indijanski jeziki in kulture so mu bili vir za preučevanje »zgodovine človeškega mišljenja«.

Zmago Šmitek, *geslo: Benigar Ivan*. V: Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1987, str. 240.

¹¹⁵ Viktor Sulčič (Križ pri Trstu, 2. 8. 1895 – Buenos Aires, 9. 9. 1973) je bil arhitekt. V Trstu je končal obrtno šolo. Leta 1919 je na akademiji v Firencah začel študirati kiparstvo, a se je po enem letu prepisal na arhitekturo. Leta 1922 je diplomiral na likovni akademiji v Bologni. Leta 1924 se je izselil v Argentino. S sodelavci je 1926 prejel nagradi na 2 vidnejših natečajih in ustanovil projektantsko podjetje Delpini, Sulcic, Bes – Ingenieros, arquitectos. Na osnovi Sulčićeve idejne skice so dobili naročilo za rekonstrukcijo osrednje tržnice v Buenos Airesu (1929–1935); objekt, ki je svobodna interpretacija antične bazilike, je z drzno rešitvijo stavbne lupine in skrbno oblikovanimi detajli ena boljših južnoameriških arhitekturnih stvaritev med vojnama. Sulčič je načrtoval tudi stanovanjske, industrijske in druge objekte, med pomembnejše vsekakor sodijo vhod na pokopališče v Lujanu (1928), nogometni stadion Boca Juniors v Buenos Airesu (1937–1944) in predvsem introvertno zasnovana cerkev Srca Jezusovega v San Justu (1941–1942). Bil je dejaven član slovenske skupnosti, sodeloval je pri Sokolu, bil predsednik skupine, ki je izdajala tednik *Novi list*; v njem je objavil serijo člankov *Priseljenčeva hiša* (1933–34). Od 1953 se je posvečal slikarstvu (krajine v akvarelu) in objavil 3 knjige, pesmi *Luces y sombras* (Buenos Aires, 1965), zbirko povesti *La olla* (Buenos Aires, 1968) in spominski zapis o antropologu Janezu Benigarju (1970).

Med letoma 1908 in 1914 je v Argentino prispela skupina izobražencev, ki so bili stari znanci, ali sošolci že iz domovine ali s študija v Pragi. Povezali so se s tistimi redkimi posamezniki, ki so jih strokovni ali službeni razlogi popeljali v svet. Generacija teh izobražencev se je še tesneje povezala ob izbruhu prve svetovne vojne, ko se je med njimi jasno izrazila južnoslovanska težnja po skupni državi. V Argentini je tedaj že živelo veliko število hrvaških in črnogorskih priseljencev, v glavnem trgovcev in pomorščakov, ki so že imeli nekaj skupnih društev in organizacij. Pred prvo svetovno vojno je tako v naselju La Boca v Buenos Airesu denimo nastalo dalmatinsko društvo z imenom »Jadran za južni Atlantik«. Predsednik društva je bil Nicolas Mihanović.¹¹⁶ Avgusta leta 1916 se je Jadran priključil Jugoslovanski narodni odbrani s sedežem v Antofagasti v Čilu. 23. aprila 1918 se je društvo prelevilo v *Center Jugoslovanske narodne odbrane za južni Atlantik*. Jugoslovansko narodno odbrano je vodil čilski ladjar dalmatinskega izvora Pascual Baburica.¹¹⁷ Slovenski oddelek Jugoslovanske narodne odbrane, ki je nastal v Buenos Airesu leta 1919, velja za prvo slovensko društvo v Argentini. Ob koncu leta 1920 je sekcija štela sedemnajst članov, organizacija Jadran pa je imela leta 1921 že 41 odsekov po vsej Argentini. Ne preseneča, da se je ta skupnost na podlagi stremeljenja po skupni državi (Avstro-Ogrsko državo so videli kot »ječo narodov«) zelo jasno angažirala v političnem smislu z zahtevo po skupni južnoslovanski državi in je tudi finančno podprla delovanje Jugoslovanskega odbora iz Londona¹¹⁸ in druge emigrantske

Irene Mislej, geslo: *Viktor Sulčić*. V: Enciklopedija Slovenije, 12. zvezek, str. 374–375.

¹¹⁶ Brata Nicolas in Miguel Mihanović sta se rodila v Doli pri Pelješču. Nicolas je začel kot ladjedelničar v naselju La Boca in v sosednjem Urugvaju. Bogastvo, ki si ga je tako pridobil, je še povečal z delom sonarodnjakov, ki jih je izkoriščal in ohranjal v nevednosti. Imel je tudi položaj častnega avstrijskega konzula in je vse do konca vojne ostal zvest Avstro-Ogrski. Po vojni je pragmatično priznal Kraljevino SHS, daroval zgradbo za jugoslovanski generalni konzulat in bil leta 1926 odlikovan s križcem Sv. Save prvega reda. Argentina na prelomu 20. stoletja še ni imela lastne trgovske mornarice, družba »Mihanović« pa je že leta 1907 začela povezovati Buenos Aires s patagonskimi lukami. Vse Mihanovičeve ladje so plule pod argentinsko zastavo, kar je postalo pomembno leta 1910, ko je Argentina sprejela zakon, da lahko na domačih vodnih poteh plujejo domače ladje. Iz Mihanovičeve flote je delno nastala argentinska trgovska mornarica, ki je doživela svoje najboljše čase v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko je z 1,25 milijona ton postala druga največja iberoameriška čezoceanska trgovska mornarica.

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 92.

Glej tudi nekrolog posvečen Miguelu Mihanoviću v reviji Duhovno življenje:

Don Miguel Mihanović, Duhovno življenje, letnik VI., št. 125, 1. 5. 1938, str. 11–13.

¹¹⁷ Pascual oziroma Paško Baburica se je rodil 1875. leta v Koločepu pri Dubrovniku. V Čile je prispel 1882. leta, v času najbolj množičnih hrvaških migracij. Že leta 1893, ko mu je bilo osemnajst let, je ustanovil svoje prvo podjetje. Leta 1913 je z drugimi hrvaškimi rojaki nadziral 63% proizvodnje in trgovine s solitrom, ki je pripeljal do hitrega gospodarskega razvoja Čila. Imel je tudi akcije v podjetju zgoraj omenjenega Mihanovića. Dobrodelnost je Baburica kombiniral z nacionalnim ponosom in pomagal je pri ustanavljanju hrvaških in jugoslovanskih društev v Južni Ameriki. Velike količine denarja je med prvo svetovno vojno pošiljal na Hrvaško. Na splošno je v tem času velika solidarnost med izseljenci slovanskih korenin.

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 92–93.

¹¹⁸ Politično aktivni Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so se v začetku prve svetovne vojne zaradi ogroženosti umaknili v takrat še nevtralno Italijo, so se potem, ko so izvedeli za skrivna pogajanja med Italijo in antantnimi silami za slovenska in hrvaška ozemlja ob Jadranu, odločili delovati proti takemu sporazumu. Oblikovali so Jugoslovanski odbor, ki bi v povezavi s srbsko vlado vodil propagandno delo za združitev južnih Slovanov v enotno državo. Po podpisu Londonskega sporazuma so bili emigranti prisiljeni zapustiti Italijo. V Parizu so 30. aprila 1915 tudi formalno ustanovili Jugoslovanski odbor pod predsedstvom uglednega dalmatinskega politika iz vrst Hrvaško-srbske koalicije Anteja Trumbića. V Londonu je odbor razglasil svoj program osvoboditve južnih Slovanov izpod avstro-ogrske oblasti ter združitev s Srbijo in Črno goro v enotno državo, to pa je bilo v nasprotju z Londonskim paktom. Poglavitno poslanstvo odbora je bila propaganda med francoskimi, britanskimi in srbskimi diplomati, usmeril pa se je tudi k ZDA in k tamkaj živečim jugoslovanskim izseljencem. Da bi premostili

organizacije. Potrebno pa je poudariti, da je javno delovala le peščica teh priseljencev; tisti, ki se z aktivnostjo niso profilirali, so se v glavnem porazgubili in asimilirali. Majhna skupina Slovencev – sicer razpršenih po Argentini (med njimi inženirja Ciril Jekovec¹¹⁹ in Gabriel Brinšek,¹²⁰ antropolog Janez Benigar, ekonomist France Krašovec,¹²¹ trgovec Jernej Cvetko – Bartolome Flor) – se je tako v organizaciji Jugoslovanska narodna odbrana kljub skromnemu številu izkazala s svojim delom. Ciril Jekovec je denimo vodil atlantski del Jugoslovanske narodne odbrane ter bil glavni urednik glasila *Jadran*, prvega časnika, ki je pisal tudi v slovenskem jeziku. Karlo Huber, generalni direktor podjetja v lasti Dalmatinca Pascuala Baburice, je skrbel za finančno delovanje celotne mreže odsekov.¹²²

nezaupanje med odborom in srbsko vlado, je Pašić maja 1917 povabil Trumbića, da bi s štirimi člani odbora prišel na Krf. 20. julija 1917 so podpisali skupno izjavo, t.i. Krfsko deklaracijo o skupnih prizadevanjih za ustanovitev enotne jugoslovanske države. Osrednje točke deklaracije so bile: združitev v enotno državo z imenom Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki bo ustavna, demokratična in parlamentarna monarhija pod srbsko dinastijo Karađorđević.

Ervin Dolenc, *Jugoslovanski odbor in Krfska deklaracija*. Slovenska novejša zgodovina 1 (ur. Jasna Fischer), Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005, str. 153–156.

¹¹⁹ Ciril Jekovec (Ljubno, 10. 9. 1881 – Buenos Aires, 25. 6. 1957) je bil strojnik, društveni delavec in publicist. Leta 1909 je končal prvo stopnjo strojništva na Visoki tehnični šoli v Pragi. Po diplomi se je sprva zaposlil pri češkem podjetju, od aprila pa v Ljubljani pri H. Uhliru. V Pragi je bil član in nekaj časa predsednik kluba slovenskih tehnikov. Leta 1906 je klub na njegovo pobudo začel izdajati glasilo *Slovenski tehnik*. Imel je naklado 30.000 izvodov, izšlo je skupaj devet števil. Leta 1912 se je vrnil v Prago in 1914 diplomiral iz strojništva in zemljemerstva. Pred začetkom 1. svetovne vojne je odšel v Argentino in pri vojaškem geografskem inštitutu prevzel nadzor nad trasami železnic v provinci Santa Fe. Ko so južnoslovanski priseljenci leta 1915 osnovali organizacijo *Jugoslovanska narodna odbrana*, je postal njen član in na območju službovanja ustanovil več odsekov. Leta 1917 je odšel v Buenos Aires in prevzel vodstvo *Centra Jadran za Južni Atlantik*, ki je usklajeval domoljubno delo v Argentini, Braziliji in Urugvaju. Urejal je glasilo *Jadran*, v katerem je pisal v slovenščini, hrvaščini in španščini. Januarja 1920 je postal podpredsednik odseka Slovenije, naslednje leto pa predsednik. Po ustanovitvi jugoslovanskega generalnega konzulata je od aprila 1922 do 31. 5. 1925 vodil konzularno pisarno, Center Jadran pa je prenehal delovati. Leta 1926 je ustanovil časnik *Gospodarstvo*, ki je izhajal do 1930 v slovenščini, hrvaščini, češčini in španščini. V reviji *Duhovno življenje* je objavil več prispevkov s področja družboslovja in izseljenstva, po 1950 pa je v tedniku *Nova domovina* urejal stalni rubriki *Argentinske vesti* in *Pod lipo*.

Irene Mislej, geslo: *Ciril Jekovec*. V: Enciklopedija Slovenije, 4. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990, str. 282.

¹²⁰ Gabriel Brinšek se je rodil leta 1871, v Argentino je prišel leta 1912, umrl pa je v Buenos Airesu leta 1935 za posledicami nesreče pri delu. Poročil se je z Zoro Ličan, ki je prišla v Argentino leta 1913. V nekaterih spisih je zaslediti ime Gabriel Briščik, a ti pisci verjetno niso imeli v mislih Gabriela Brinška.

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 90.

¹²¹ France Krašovec (Celje, 28. 1. 1883 – Buenos Aires, 13. 4. 1948) je bil gospodarstvenik in publicist. Študiral je na trgovski akademiji v Pragi, 1911 odšel v Nemčijo in v Kölnu absolviral narodno gospodarstvo. Tam je bil tudi član slovenskega društva Gorjup. Leta 1912 se je odselil v Buenos Aires in do 1. svetovne vojne sodeloval z Janezom Evangelistom Krekom in Ivanom Hribarjem v Ljubljani. Leta 1915 je postal član Centra Jadran za Južni Atlantik, predsednik posebnega slovenskega odseka. Leta 1926 je napisal serijo člankov o jugoslovanskih kolonijah v Argentini, ki jih je objavil v ljubljanskem Slovincu. Od začetka (1933) je bil sodelavec Duhovnega življenja, v tedniku *Novi list* (oba Buenos Aires) pa je 1934 objavil 18 člankov *Izgledi jugoslovanske izvozne trgovine v Južno Ameriko s posebnim ozirom na Argentino*. V *Slovenskem tedniku* je pisal za rubriko *Utrinki iz naše nove domovine*, v *Koledarju Mohorjeve družbe* za 1936 pa je objavil članek *Argentina in Slovenci*. V letih 1941–1943 je v *Duhovnem življenju* v nedokončani seriji *Una pagina de historia* predstavil slovensko zgodovino. Krašovec sodi med najpomembnejše kroniste slovenskih in južnoslovanskih izseljencev v Argentini. Irene Mislej, geslo: *Krašovec Franc*. V: Enciklopedija Slovenije, 5. zvezek, str. 410.

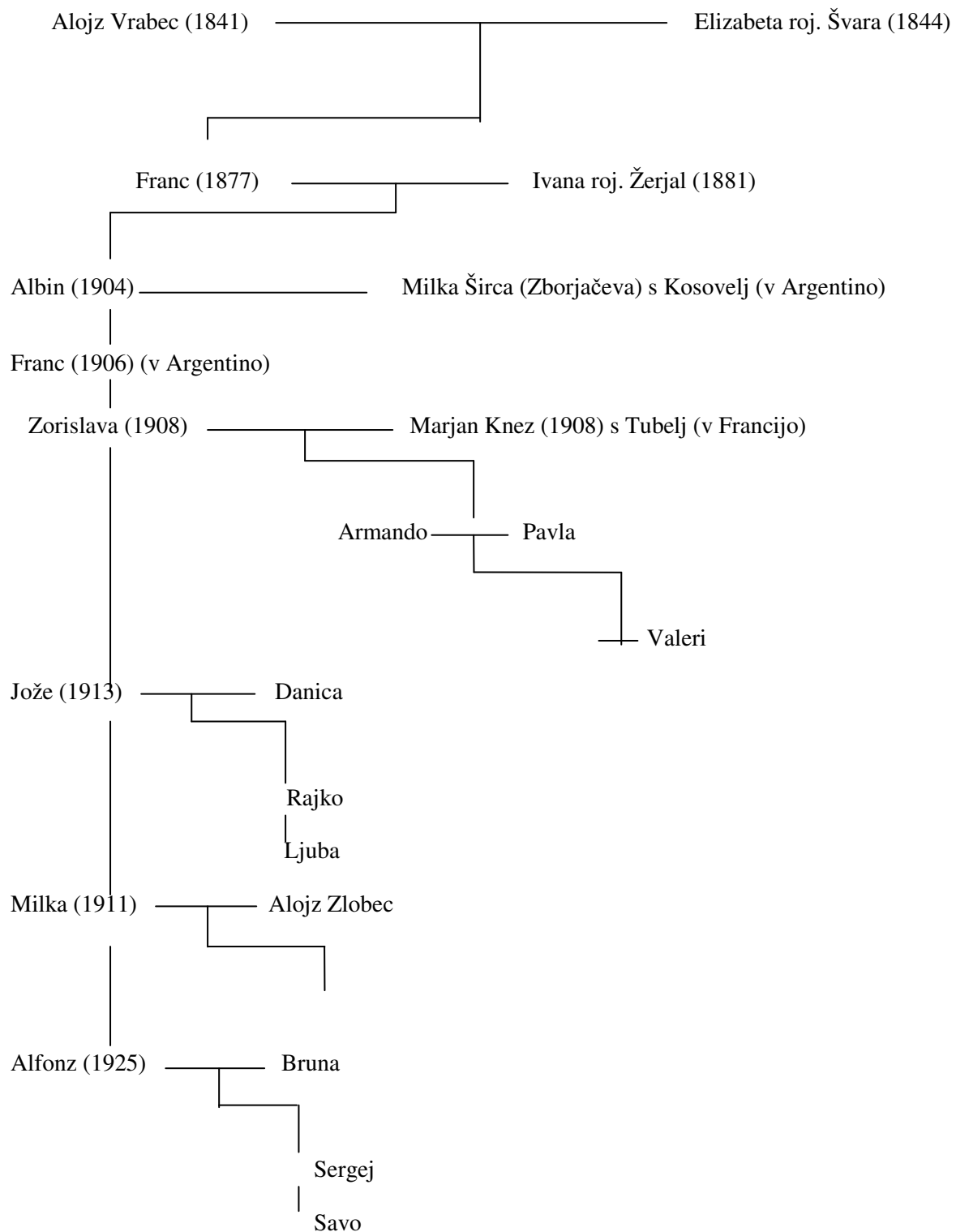
¹²² Irene Mislej, *Kulturna zgodovina Slovencev v Južni Ameriki*. V: Zbornik kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki, str. 16–17;

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 90–91.

Med izseljenimi v času pred prvo svetovno vojno velja omeniti tudi skupino inženirjev in kamnosekov, ki so sodelovali pri obdelavi iz Italije in Dalmacije uvoženega marmorja, iz katerega je nastala tudi kongresna palača. S tem se je tudi končalo prvo obdobje slovenskega priseljevanja v Argentino, ki je sovpadalo s koncem teritorialne ekspanzije in kolonizacije Argentine, zaključene ob koncu 19. stoletja in v prvih letih 20. stoletja z razdelitvijo ozemlja.¹²³

¹²³ A.M.E.Y. »TRIGLAV«, Triglav: *Historia y realidad*, str. 35; Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 94–95.

Ozadje pisemskega gradiva – družina Vrabec doma in na tujem

Družina Vrabec izhaja iz vrst kajžarskega podeželskega prebivalstva z zelo majhno posestjo.¹²⁴ Jožetov stari oče Alojz je bil domačin, njegova žena Elizabeta pa je v Pliskovico prišla iz Svetega pri Komnu. Njegovi spominski zapisi segajo v čas prve svetovne vojne, ko je moral oče Franc na različna bojišča propadajoče avstro-ogrske države. Družina je ostala doma s petimi nedoraslimi otroki, mamo, staro materjo in očetom. Vse vasi spodnjega Krasa so bile zaradi bližine fronte izpraznjene, Pliskovica je bila zadnja, kjer so lahko vaščani ostali doma. Jožetov spomin beleži izjemno lakoto, ki jo je trpelo civilno prebivalstvo onkraj strelnih jarkov. Najstarejši sin Albin je ob začetku vojne štel deset let in je že pomagal materi pri iskanju poti iz preživetvene stiske. Skupaj z mlajšim bratom Francem in sestro Zorislavo so odhajali žet travo v izpraznjene kraje spodnjega Krasa, mati pa se je odpravljala tudi prosit živeža v Furlanijo in tudi v kraje proti notranjosti Slovenije, celo na Dolenjsko. Velikokrat so se v Furlaniji izkazali za bolj ustrezljive od prebivalcev osrednje Slovenije, ki so jih kar zapodili ali pa jim zaprli vrata pred nosom, piše Jože v spominskih zapisih. Oče Franc se je ob koncu vojne vrnil domov, prav v tem času pa sta družino zapustila stari oče Alojz, osem dni za njim pa še mlajši fantič Vladimir, ki ni uspel preživeti tega časa. Po smrti Alojza je prav Albin kot najstarejši otrok moral nadomeščati starega očeta pri poljskih opravilih in pri štirinajstih letih sam pokositi seno. Kmalu po koncu vojne je v vasi ponovno zaživelo ljudsko kulturno delovanje in začeli so prirejati veseloigre in vaške plese. Albin je ob teh priložnostih igral na harmoniko, pri organizaciji številnih dejavnosti pa sta mu pomagala tudi brat Franc in sestra Zorislava. Mladih je bilo v tistem času resnično veliko, a so se za generacijo, ki je svojo mladost doživljala v času totalne vojne¹²⁵ stvari začele sukati drugače. Družina Betnih je svoje otroke poslala od doma. Albin se je odšel učiti čevljarstva k vaškemu obrtniku, Franc je začel služiti pri kmetih¹²⁶ (na Brjah, v Krepljah in v Tomaju), Zorislava se je šla učiti šiviljskega poklica v Dutovlje, Milka pa je najprej služila pri pliskovskih kmetijah, po končani osnovni šoli pa se je odpravila v Barkovlje. Jože je v osnovno šolo stopil leta 1919, ko je poučeval učitelj Poljšak. Z Gentilijevo reformo in italijanizacijo osnovne šole je pričel poučevati Alojz Bole s slovenske tržaške družine, pridružila pa se mu je tudi italijanska učiteljica Miani Rina, s katero se je kasneje poročil. Jože je poleg obiskovanja šole moral tudi popaziti na skromno družinsko živino, ki je štela samo eno kravo in telička. Po končani osnovni šoli je začel razmišljati o poklicu, saj možnosti za nadaljnje šolanje kljub njegovim uspehom ni bilo. Želel si je opravljati delo trgovca, vendar se je ta priložnost kazala kot neprimerna za podeželskega mladeniča. Njegova mati se je pozanimala pri poznanih trgovcih in izvedela, da trgovske vajence plačujejo z dvajsetimi

¹²⁴ Družinsko zgodovino in genealogijo navajam po neobjavljenih spominskih zapisih Jožeta Vrabca (tipkopisa z naslovom Vrabčevo gnezdo in Življenje trnova pot – spomini). Črpal pa sem tudi iz intervjuja, ki sem ga opravil 7. 9. 2006. Zapis je namenoma samo dokumentaren, saj bi globlja analiza zahtevala študijo zase, kar pa ni cilj pričujočega prispevka.

¹²⁵ Eric Hobsbawm in Tony Judt sta na podoben način s tem izrazom opredelila obdobje, ki se je začelo s prvo svetovno vojno, ki je zaznamovala konec buržoazne družbe »dolgega 19. stoletja« in trajalo do konca druge svetovne vojne.

glej: Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes*, Vintage, New York, 1994 in Tony Judt, *Povojna Evropa 1945–2005*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2007

¹²⁶ Praksa, da so odraščajoči otroci »služili« na drugih kmetijah je predstavljalo racionalno organizacijo gospodinjstva, ki je pri sebi obdržalo potrebno delovno silo in oddalo odvečno. Mladostniki so lahko tako varčevali za prihodnost, vendar tudi ostali v razmerju solidarnosti in podpore do izvirne družine.

glej: Jack Goody, *Evropska družina*, str. 138.

lirami na teden, stanovanje in hrano pa si morajo priskrbeti sami. Podeželskih obrtnikov je bilo malo, tako da Jože ni imel več prav veliko izbire. Tako kot njegov oče in mnogo drugih Pliskovljanov in Kraševcev, se je tudi on znašel v kamnoseškem poklicu. Albin se je po opravljeni vajeniški dobi odpravil v Trst, kjer je prebival pri sorodnikih, v prostem času pa se je pri stricu učil igranja na harmoniko. Inštrument ni bil samo njegovo razvedrilo. Albin je začel nastopati na vaških prireditvah, plesih, svatbah in drugod. Vpoklican je bil na osemnajstmesečno služenje vojaškega roka v italijanski vojski, ki ga je opravil kot pripadnik alpincev (alpini, gorska pehotna enota italijanske vojske). Po vrnitvi z vojske je še vedno služboval pri čevljarju Pahorju, vendar je sedaj čevlje izdeloval doma, mati pa jih je vsako soboto odnašala v Trst. Delo je opravljal vse dokler se ni odločil za odhod v Argentino, 1927. leta. Preden je odšel, je v domačem kraju zasnubil dekle, Emilijo Širca (po domače Zborjačeva) iz Kosovelj, ki mu je še istega leta sledila čez ocean. Franc se je s štirinajstimi leti odpravil v malo istrsko vas Orehi, da bi se izučil kovaškega poklica pri pliskovskem sovaščanu. Kovaška delavnica je bila precej majhna, Franc pa tudi ni bil zadovoljen pri opravljanju tega dela. Nekega dne je oče prišel na obisk k družini in Franc se mu je potožil, da mu delo ni všeč, vendar se oče za njegovo jadikovanje ni zmenil. Po triletnem vajeništvu se je vrnil v Pliskovico skorajda brez kovaškega znanja. S sosedovim vrstnikom, ki je bil izučen mehanik, sta doma odprla kovaško delavnico, vendar naročil ni bilo dovolj, da bi lahko dejavnost uspela. Franc je nato nadaljeval s priložnostnimi deli, večinoma so bile to žrnade (dnine), ki jih je opravljal z drugim vrstnikom na Opčinah pri Trstu. Postala sta dobra kosca, tako kot nekateri drugi Pliskovljani pa sta dodaten denar poskusila zaslužiti tudi s prodajo drv. Nato se jima je posrečilo zaposlitvi v tržiški ladjedelnici.¹²⁷

Služenje vojaškega roka sta oba prestala v mornarici, tako da je Franc po koncu vojaške službe poskusil dobiti delo kot pomorščak na civilni ladji. To pa mu ni uspelo. Želel je stopiti na ameriška tla, tako kot njegov brat Albin in mnogi drugi Pliskovljani. Denarja ni imel dovolj, da bi si lahko sam plačal pot, zato se je oče le odločil uslišati njegovo željo in je prodal zadnje govedo iz hleva, nekaj pa sta prispevali tudi Zora in Milka. Znanje, ki ga je Zora pridobila v Dutovljah, je dopolnila doma z branjem šiviljskih knjig in priročnikov. Kmalu je šivanje tako izpopolnila, da je dobila stalne odjemalce in uspela prodajati tudi v Trst. Že mlada se je zaljubila v domačega fanta, izučenega ključavničarja, ki se je odločil za odhod v Jugoslavijo. Povabil jo je, naj se mu pridruži, a je Zora ravno tedaj obiskovala šiviljski tečaj pri specializiranem krojaču v Trstu in je zato z odhodom odlašala. Njen izbranec se je medtem znašel v nezavidljivem gmotnem položaju brez zaposlitve in lastnega prebivališča. V podnajemniškem stanovanju je ob njemu živelo tudi dekle njegovih let. Vnela se je nova ljubezen in prenehal si je dopisovati z Zoro. Prekinitev razmerja je Zoro tako potrla, da tega ni mogla preboleti zelo dolgo. Objokovanje se je vendarle končalo, ko je spoznala Marjana Kneza, ki je iz Francije redno zahajal na počitnice v domače kraje. Marjan je bil doma iz Tubelj na Krasu, po poklicu je bil pek, a se je prekvalificiral v poklicnega

¹²⁷ Že pred prvo svetovno vojno so se v ladjedelniški družbi Cantiere navale zaposlovali prebivalci primorskega podeželja, tudi Krasa. Ugoden položaj so si uspeli priboriti tudi nekvalificirani, vendar dobro organizirani in plačani delavci, kot so bili na primer zakovičarji.

Glej npr.: Peter Radetič, *Upravni, socialni in ekonomski položaj Slovencev v Trziču pod avstrijsko oblastjo (1814–1915)* V: Slovinci v Laškem, SKŠRD Tržič, Gorica, 2005. str. 75–77.

šoferja. Kmalu sta se poročila in Zora se mu je pridružila na njegovem domu v Clermontu. Milka je s štirinajstimi leti odšla v Barkovlje, kjer je dobila delo v neki gostilni. Po enoletnem službovanju je izbrala pot hišnih gospodinj, a se je skupaj s sestrično odločila za samostojnejšo izbiro, tako da sta si sami poiskali stanovanje.

Obdobje njunega služenja v Trstu je bilo med najlepšimi v mladostnem času, saj sta proste trenutke izkoristili za obisk gledališča, kinodvoran in ples. Milka je domov prihajala le ob večjih cerkvenih praznikih, poleg svojega rednega dela pa se je pri sestri Zori izučila tudi šiviljskega poklica. Po razpadu fašističnega režima v Italiji je prišla začasno domov, njen prihod pa je po nemškem uboju njihove matere leta 1944 postal stalen. Z informbirojsko krizo¹²⁸ leta 1948, je Milka spoznala svojega bodočega moža, ki se je tako kot mnogi Primorci tedaj vrnil z Argentine. V zbirki korespondence je ohranjenih petnajst pisem iz Argentine (dve od Franca, sedem od Milke iz Kosovelj, pet od Albina), kar najbrž ni prav veliko, a se razprostirajo skozi precej dolg časovni lok – skorajda od prihoda v novo deželo pa vse do konca sedemdesetih let, ko je prišlo do Albinove smrti. Francoska zbirka je v časovnem razponu nedvomno skromnejša, obsega le obdobje od konca šestdesetih pa do konca sedemdesetih in šteje devet pisem. Središče moje pozornosti bo zato usmerjeno v analizo pisem z Argentine, francoska pisma pa bom uporabil za poudarjanje določenih vidikov ohranjanja in krepitve družinskih vezi, kar je bil tudi nenazadnje cilj dopisovanja. Žal se pisma od doma niso ohranila, zato bom za boljše predstavitev ozadja uporabil nekatera pisma in zgodbe drugih vaščanov, saj je bilo veliko Pliskovljanov močno povezanih tudi daleč od svojega doma v Argentini. Tako bomo lahko spoznali tudi posamezne dimenzije razvoja skupnosti onkraj oceana. Pisma ne bodo analizirana v strogo kronološkem smislu, temveč bo v ospredju obravnava posameznih problemov, ki pa jih bom razvrstil po časovnem vrstnem redu, kar bo omogočalo razumevanje dogajanja in sprememb skozi čas. Splošne obrise razvoja primorske izseljenske skupnosti bom tako podkrepil s predstavitvijo osebnih plati, ki se pokažejo ob pozornem branju dokumentov dopisovanja. Skupnost ljudi, ki si je utrjevala

¹²⁸ ZDA so leta 1947 s Trumanovo doktrino in Marshallovim planom skušale zajeziiti sovjetski vpliv v Evropi. Prva je predvidevala vojaški poseg ob morebitni »komunistični subverziji« v državah, ki so sodile v zahodno interesno sfero, Marshallov načrt pa je bil namenjen oživitvi razdejanega evropskega gospodarstva. Stalin je, da bi konsolidiral svoje sile, skušal obnoviti nekdanjo mednarodno komunistično organizacijo. Tako je svoj vpliv skušal utrditi v vzhodnoevropskih državah, prek francoske in italijanske komunistične partije pa vplivati tudi na politične razmere na Zahodu. Konec septembra 1947 so se predstavniki komunističnih partij Sovjetske zveze, Jugoslavije, Bolgarije, Romunije, Češkoslovaške, Madžarske, Poljske, Francije in Italije zbrali na posvetovanju v Szaklarski Porebi na Poljskem in ob tej priložnosti ustanovili Informacijski biro komunističnih partij, krajše Informbiro ali Kominform, ki naj bi postal nekakšno medpartijsko posvetovalno telo za izmenjavo izkušenj, po potrebi pa naj bi usklajeval tudi dejavnost posameznih komunističnih partij. Za sedež Informbiroja so izbrali Beograd. Namen srečanja je bil unificirati komunistični tabor in ga podrediti Stalinovi avtoriteti. Zaradi razhajanj med samosvojo jugoslovansko partijo in sovjetsko, je prišlo med njima do sporov, ki so se končali v izgonu jugoslovanskega komunizma iz sovjetskega tabora. 18. marca 1948 je sovjetska vlada iz Jugoslavije odpoklicala svoje strokovnjake, temu pa je sledil dopis sovjetskega centralnega komiteja, ki je jugoslovansko partijo obtoževal, da duši znotrajpartijsko, vodi protisovjetsko politiko, se utaplja v Ljudski fronti, spodbuja kapitalizem in ne upošteva sovjetskih izkušenj. Z zasedanjem Informbiroja v Bukarešti (od 19. do 23. junija 1948), so partije sprejele resolucijo o stanju v jugoslovanski komunistični partiji – očitali so jim ideološke odklone, obtoževali so jih revizionizmov, od trockizma do buharinizma, nacionalizem in neupoštevanje Informbiroja.

Mateja Režek, *Spor z Informbirojem*. Slovenska novejša zgodovina 2 (ur. Jasna Fischer), Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005, str. 931.

novo pot na drugi strani oceana tako ni samo brezoblična množica posameznikov z enako izkušnjo, temveč združenje resničnih ljudi s povsem jasnimi potrebami in zahtevami, z izraženimi občutki, s preizkušnjo domotožja in samote ... Skratka, prav osebni dokumenti kot so pisma izseljenih, nam lahko prikažejo individualne akterje procesa in poudarijo njihovo raznoliko doživljanje situacije ter izpostavijo nestereotipno izkušnjo, ki je ni mogoče enostavno omejiti na kolektivno pripoved skupnosti.

Pisma so torej neprecenljiv vir za raziskovanje osebnih izkušenj migracijskega procesa, vendar to še vedno ne pomeni, da jih lahko uporabljamo brez vsakršnega kančka dvoma. Kritičnost je tudi pri rabi epistolarnega gradiva nujna, velikokrat celo še bolj kot pri analizi običajnega arhivskega gradiva, saj pogosto ni mogoče vedeti v kakšnih okoliščinah je bilo pismo napisano. Nepoznavanje pisca in razmer, v katerih je pisal, lahko ohromi našo raziskavo, zato je potrebno dobro in temeljito spoznati tako njegovo osebnost kot širše razmerje med njim in naslovnikom ter svetom, v katerem sta delovala. Pri tem sta nam lahko v pomoč ustna zgodovina, uporaba drugih, dodatnih virov (predvsem časnikov s poročili o vsakdanjem življenju in o družbeni stvarnosti) ter ostala strokovna literatura. Priporočljivo je tudi, da korespondenca obsega obe plati izkušnje (torej tiste, ki so odšli, in one, ki so ostali doma) in je razpeta skozi daljši časovni lok.¹²⁹

V mojem primeru ne morem reči, da gre za posebej obsežno zbirko, vendar pa se dopisovanje razprostira čez daljši časovni lok in je že zaradi tega zanimivo za podrobnejši vpogled. Poleg tega so tako podatki o pošiljateljih kot o prejemnikih razmeroma dobro znani, zato lahko pisma beremo z določeno mero zanesljivosti.

Vedeti pa je potrebno, da so pisci zbranih pisem bili ljudje, ki so le redko posegli po literaturi ali drugih tiskovinah in je bilo zato za njih vsako pisanje prav izziv. Za pripravo pisma, ki so ga svojci doma tako nestrpnost pričakovali, si je bilo potrebno vzeti čas, običajno so bili to večeri po napornih delavnikih. Dopisovanje pa je ponovno povežalo razdruženo družino in vzpostavilo most med tistimi, ki so se soočali z vraščanjem v novo družbo, in onimi, ki so doma preživljali čas intenzivnega zgodovinskega dogajanja.¹³⁰

Besedilo, ki ga povzemam iz pisem, je v nalogi navedeno dobesedno – tako kot so pisci v pismu zapisali. Popravljanje v smislu slovničnih in pravopisnih korektur bi bilo nesmiselno, saj bi tekst tako izgubil neposredni učinek. Pisanje v primeru osebnih dokumentov namreč ni nevtralna dejavnost, ki bi natančno sledila pravopisnim zahtevam, temveč je individualna aktivnost človeka, ki je izhajal iz točno določenega okolja, se v novi deželi spreminjal (a obenem vzdrževal ali vsaj skušal obdržati svojo podobo iz preteklosti) in želel na povsem osebni način svojim sorodnikom izraziti občutenja ob življenju v novi družbi. Prav zato bi popravljanje zapisanega ohromilo sporočilo pošiljatelja, prav tak učinek pa bi imelo tudi povzemanje, ki bi v vsakem primeru zapostavilo osebni značaj napisanega.

¹²⁹ Marjan Drnovšek, *Osebno in javno v izseljenski korespondenci*, Dve domovini / Two Homelands št. 20, 2004, 113–151, str. 116.

¹³⁰ Prav tam, str. 119–120.

Obdobje množičnega slovenskega priseljevanja ob prikazu posameznih izkušenj vključevanja v novo družbo

Argentina je po prvi svetovni vojni precej spremenila podobo imigraciji prijazne, ekonomsko prosperitetne in dokaj liberalne države. Že pred vojno so med številno migrantsko populacijo začele pojavljati socialistične in anarhistične ideje. Leta 1919 je izbruhnila splošna stavka in razširile so se demonstracije, ki pa jih je vlada krvavo zatrla.¹³¹ Imigracijo se je začelo omejevati, selekcija je z odloki vlade Marcela Alvearja leta 1923 postala še ostrejša.¹³² V dvajsetih letih je družba s političnim populizmom, uvajanjem patriotskih mitov prek šolskega sistema, obveznim služenjem vojaškega roka in praznovanjem »domovinskih praznikov« postajala vse bolj homogena, v isti sapi pa tudi bolj konfliktna. Priseljenci so se pričeli vključevati v politične dejavnosti in posegati po višjih mestih v industrijskih obratih in tudi na drugih delovnih položajih.¹³³ Ekonomija se je po prvi svetovni vojni nekoliko dvignila, a ni uspela doseči predvojnega uspeha, ko se je argentinsko gospodarstvo po nekaterih kazalcih uvrščalo med najboljše na svetu. Mirna in razmeroma ugodna dvajseta leta so se z gospodarsko krizo 1929. leta dokončno iztekla.¹³⁴ Poleg tega so se v deželi začele širiti ideje skrajne desnice, ki so jih zagovarjali v reviji *La Nueva Republica*. Ta je imela precejšen vpliv tako med intelektualci, kot med študenti, razočaranimi politiki in vojaškimi častniki.¹³⁵

Čas masovnega slovenskega priseljevanja, ki ga umeščamo v dvajseta leta se torej ni ravno ujemal s splošnimi migracijskimi valovi v Argentino. Medtem ko je večina priseljencev prispelo v letih do prve svetovne vojne, je bila množična slovenska migracija ukleščena ravno v čas razmeroma ugodnega povojnega obdobja in velike svetovne gospodarske krize, ki je v letih 1929 do 1932 močno prizadela Argentino. Večina primorskih priseljencev, je prišlo prav leta 1928, ko se je čas neobremenjenega življenja poslavljajal in je bila kriza ter z njo prvi

¹³¹ Dogodek predstavlja enega izmed najbolj krvavih trenutkov argentinske zgodovine 20. stoletja. Ob sedemsto smrtnih žrtvah in več kot dva tisoč ranjenih je postal znan kot »La Semana Tragica« oziroma tragični teden. Glej npr. Sáenz Quesada, *La Argentina*, str. 461.

¹³² Omejitveni ukrepi v maniri dognanj »znanstvenih« ugotovitev evgenike in evolucionizma niso imeli pravega učinka pri preprečevanju prihoda (nezaželenih) migrantov.

Glej: Devoto, *Historia de la inmigración*, str. 355–363.

¹³³ Prazniki v čast domovini so bili uvedeni z dekretom predsednika Hipolita Yrigoyena leta 1917. Argentinski zgodovinar in zdravnik za umsko prikrajšane José María Ramos Mejía je ob obhodu šol po državi zapisal, da imigranti veliko glasneje in bolj zavzeto pojejo argentinsko himno kot domačini.

Glej: prav tam.

¹³⁴ Leta 1913, ko je izbruhnila gospodarska kriza, se je Argentina uvrščala med deset najuspešnejših gospodarstev na svetu, merjeno s proizvodnjo po prebivalcu je bila pred Nemčijo in Francijo.

Glej: Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 47.

Potrebno pa je poudariti, da makroekonomski kazalci ne povedo prav veliko o distribuciji bogastva. Argentina je bila za veliko priseljencev daleč od paradiža, zato je ocenjevanje njihovih življenjskih razmer na podlagi globalnih ocen neustrezno. Potrebno je poglobiti analizo in ugotoviti, kako so imigranti doživljali razmere in kako so funkcionirale njihove socialne mreže.

Glej: Devoto, *Historia de la inmigración*, str. 309.

¹³⁵ Uredniki revije so zavračali demokracijo kot parlamentarno prakso, ki naj bi (po njihovem mnenju) razvodenela v diktaturo drhali in tako postala idealna odskočna deska za demagoge, ki se s prevaro lahko povzpnejo do oblasti.

Sáenz Quesada, *La Argentina*, str. 493.

vojaški udar praktično že pred vrati. Poleg Slovencev so se v tem času v Argentino priseljevali tudi italijanski prebivalci Furlanije-Juljske krajine.¹³⁶

IV Potni list Franca Štolfe

Prvotni priseljenci množičnega vala izseljevanja v dvajsetih letih so bili, kot že rečeno, v večini mladi samski moški (analiza izseljevanja z vasi Pliskovica zajema čas dvajsetih in tridesetih let in vključuje tudi tiste, ki so se pridružili svojemu zakonskemu partnerju), ki so se ukvarjali s kmetijstvom (in drugimi pomožnimi dejavnostmi), obrtjo ali plačanim nižje kvalificiranim delom.¹³⁷

Prvo srečanje z novo deželo je predstavljal Imigrantski hotel v Buenos Airesu, ki je priseljencem nudil kratkotrajno bivanje do prve zaposlitve. Argentinski uradniki so poznali razmere v fašistični Italiji, zato so slovenske priseljence, ko so opazili njihove priimke povprašali: »*Italiano ala fuerza? – Italian na silo?*« (prevod M.Z.) Eden izmed bolj aktivnih priseljencev, Franc Kurinčič,¹³⁸ je kolektivne občutke skupnosti, ki ni poznala svoje prave domovine, skušal takole ubesediti: »*Bili smo nekaki brezpravni elementi. Jugoslovani nismo*

¹³⁶ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 76–78 in 95.

¹³⁷ Prav tam, str. 76–77 in 101–102.

¹³⁸ Franc Kurinčič (Idrsko, 28. 11. 1900) je bil društveni delavec in publicist. Zaradi fašističnega pritiska se je leta 1929 izselil v Buenos Aires. Leta 1943 je bil tam med organizatorji velike proslave ob 100-letnici rojstva goriškega pesnika Simona Gregorčiča, leta 1945 pa je postal predsednik Odbora za jugoslovansko Primorje, ki se je zavzemal za priključitev Primorske k matični domovini. Leta 1948 se je z večjo skupino izseljencev vrnil v domovino. Svoje življenje je popisal v knjigi *Na tej in oni strani oceana* (izšla leta 1981).

Jože Prešeren, geslo: *Franc Kurinčič*, Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992, str. 79.

*bili, še manj Argentinci. Italijani pa tudi nismo hoteli biti, čeprav smo imeli njihov passaporto.»*¹³⁹

Tisti, ki so že imeli sorodnike v Argentini, so hotel kmalu zapustiti in začeli z delom. Drugi so se pri iskanju prvih delovnih možnosti obračali na svoje rojake, še posebej na pisarno Rudolfa Lebana¹⁴⁰ v naselju La Paternal. Omenjeni predel Buenos Airesa je skupaj z bližnjima zaselkoma Colegiales in Chacarita postal srčika slovenskega življenja in dogajanja v novi deželi. Večina priseljencev je naselje izbralo za strnjen kraj svoje nastanitve in začelo z življenjem v izjemno skromnih sobicah najetih stanovanj oziroma konventov (conventillo).¹⁴¹

Leseno dvosobno stanovanje – vsaka soba je bila namenjena eni družini – brez sanitarij je po besedah Franca Kurinčiča veljalo 55 pesov na mesec, kar je bilo ob njegovi plači stotih pesov zelo veliko.¹⁴²

Franc Vrabec je sledil svojemu bratu Albinu, ki je tako kot mnogi drugi Pliskovljani in Primorci v tistem času odšel v Argentino. Tudi onadva sta torej prišla prek sistema znanstev (v Argentini ju je že čakal njun pliskovski sosed in prijatelj Andrej Vrabec) in se namestila v najemniških sobah v četrti Paternal.¹⁴³

Ne samo da je tam živelo veliko Slovencev, tam so bili tudi Frančevi sovaščani, ki so se med seboj družili in si pomagali. V času poznih dvajsetih let, ko so moški v večini še živeli sami in se jim zakonske partnerice še niso pridružile, je veliko Pliskovljanov nosilo prat perilo k Olgi Širca (bila je ena izmed tistih, ki se je svojemu partnerju Avgustu kmalu pridružila, poleg njiju pa so živeli tudi Olgini brati). Olgina hči Silva je takole pojasnila razmere v teh letih: »*Ti ljudje se niso meli kam dat. Ni blo očetov in mam, ni blo družine, teli so pomagat edn drugmi. Ku so pršli sm ti ljudje, so kuhli domačo hrano, se je jedlo tenstan krompir, ne.*«¹⁴⁴

¹³⁹ Franc Kurinčič, *Štirideset let slovenske naselbine v Argentini*, Slovenski izseljenski koledar, 1964, str. 216–217.

¹⁴⁰ O »slovenski pisarni« in njenem funkcioniranju izvemo nekaj v časniku Gospodarstvo, enemu izmed prvih slovenskih glasil v Argentini. V enem od člankov so tako opisali delovanje pisarne: »*Slovenska pisarna – Pod tem naslovom je otvoril g. Rudolf Leban urad, ki se bo bavil s pošiljanjem in menjanjem denarja, s posredovanjem službe in s prodajo voznih listov za in iz Evrope. Da bo mogoče posredovanje dela čim vspešnejše organizirati, bo Pisarna sestavljala seznam naših rojakov z vsemi podatki, ki so potrebni, da se bo imelo natančen pregled, s katerimi strokami se naši ljudje bavijo in da se jih bo moglo priporočati in nameščati pri odgovarjajočih podjetjih.*«

Slovenski vestnik, Gospodarstvo, letnik II, št. 12, 31. 1. 1927, str. 6–7.

¹⁴¹ A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 44.

¹⁴² Franc Kurinčič, *Štirideset let slovenske naselbine*, str. 216–217.

¹⁴³ Pismo, Franc Vrabec, 2. 7. 1929.

¹⁴⁴ Silva Živec, intervju, 15. september 2007; pri presojanju vključevanja v novo družbo velja pozornost nameniti tudi kuhinji (da so jedli tenstan oz. pražen krompir) in nejezikovnim praksam, kar meče drugačno luč na ustaljene shematične modele asimilacije, akulturacije itn.

glej: Devoto, *Historia de la inmigración*, str. 335.

Tudi pri intervjuju s Silvo sem skušal izrečeno zapisati najbližje tistemu, kar je dejansko povedala. Britanski zgodovinar Paul Thompson, ki se ukvarja z ustno zgodovino (oral history), priporoča, da se transkripcija kar najbolj približa resnično izrečenemu, saj se le tako lahko ohrani verodostojnost materiala.

Glej: Paul Thompson, *The Voice of the Past, Oral History*, Oxford University Press, 2000 [1978], str. 259.

Povezovanje z domačini se neposredno odraža v prvih Frančevih pismih. Očitno pa je, da je tudi družino, ki je pričakovala pisma v Pliskovici, zanimalo, kako so se znašli drugi Pliskovljani in tako lahko sklepamo, da je Franc odgovoril na njihova vprašanja o življenju drugih vaščanov v novem svetu: »Druge vaščane vidim tudi dosti krat samo Franceta Bndljevega ga nisem še vidil druge skoraj vse sem videl« in »Sedaj se poroči Karlo Čerlinov vzame Marijo Uakčevo družega ne vem«. ¹⁴⁵

Franc torej očitno drugega res *ni* vedel. Ni mu bilo znano, kako se godi drugim vaščanom. Družabno življenje razkriva eno plat pripovedi izseljenske stvarnosti, zapisi v pismih pa govorijo tudi o drugi, ne tako prijetni. Ob prihodu so ga pestile težave, s katerimi so se soočali številni primorski izseljenci. Že začetek prvega pisma zbirke nas tako sooči z dejanskostjo Frančevega življenja, ki je bila podobna izkušnji velikega števila, čeprav ne vseh izseljencev:

»Že dolgo časa je minilo od kar vam nisem nič pisal zato je sedaj vam moram spisati par vrstic. V začetku teh mojih vrsticah vam pošiljam na tisoče pozdravov in poljubov. Saj mi ne boste zamirili kjer vam nisem toliko časa pisal saj sem spisal že več pisem pa poslal jih nisem kjer si sem mislil kaj vam bom slabosti kjer sam znam da jih imaste zadosti tako sem jih rajši raztrgal.« ¹⁴⁶

Če si dovolimo sklepati na podlagi napisanih besed na začetku pisma, lahko presodimo, da ne gre za prvo Frančevo pismo svoji družini sploh, temveč le za prvo (kronološko opredeljeno) v zbirki. Pismo se torej začne z razočaranjem nad razmerami, ki ne obljublajo uspeha in prodora, ampak mračno prihodnost brez pravih perspektiv. Pismo je sicer datirano pred začetkom velike gospodarske krize, vendar je to še vedno čas, ko so se razmeroma ugodna dvajseta leta v Argentini že začela poslavljeti. Gospodarska kriza je v Argentini nastopila že nekoliko prej. Najprej je šlo za vrnitev ameriškega (ZDA) kapitala nazaj v domovino, kjer naj bi dosegel višje donose. Prav zaradi tega in zaradi skromnejše zunanje trgovine so se sredstva argentinske vlade že od leta 1928 zmanjševala. Že naslednje leto je sledila slaba žetev, kar je ob nizkih cenah živilskih proizvodov (glavnega argentinskega izvoznega artikla) še toliko bolj otežilo servisiranje javnega dolga. Veliko ljudi je izgubilo zaposlitev in družba je postajala vedno bolj tesnoba in zmedena. ¹⁴⁷

Frančevo pismo torej prepričljivo prikaže resničnost, s katero se je soočal velik del argentinskega prebivalstva, še posebej pa ne- ali slabo kvalificirani in šibko povezani priseljenci, med katere je spadal tudi sam. Njegove usode nikakor ne moremo posplošiti na razvojno pot vseh pripadnikov primorske skupnosti v Argentini, je pa bila stvarnost velikega dela izseljencev, če gre verjeti pričevanjem, ki so bila objavljena v glasilih izseljenskih društev ¹⁴⁸ (obravnavana bodo kasneje), in poročilom izseljencev v Slovenskem izseljenskem koledarju ter strokovni literaturi, ¹⁴⁹ podobna.

¹⁴⁵ Pismo, Franc Vrabec, 2. 7. 1929.

¹⁴⁶ Pismo je Franc poslal staršem (naslovljeno je »Ljubi mi stariši!«), datirano pa je z datumom 2. 7. 1929.

¹⁴⁷ Sáenz Quesada, *La Argentina*, str. 490–491.

¹⁴⁸ V glasilih slovenske skupnosti v Argentini pa lahko, tudi nasprotno, opazimo, da so si nekateri uspeli pridobiti določeno premoženje z opravljanjem svojih poklicev. Ponudniki storitev so svoje rojake vabili tudi

V prvem pismu je Franc takole naslikal težave ob vključevanju v delo v Argentini:

»Sem delal skoraj dva meseca pa sem delal skro zaston pa še tistega nič ni plačal in sem bil prisiljen iti proč od njega in kadar sem šel proč od njega sem pohajal 29 dni kjer si nisem mogel udobiti drugega dela, in po tolikem času si sem vendar udobil drugega gospodarja ki sem delal že 8 dan pri njemu v teh 8 dneh je pokazal prav dober pa nevem kaj bo za naprej.«¹⁵⁰

Delo je torej pomenilo težaško opravljanje nalog za skromno plačilo, včasih pa niti tega ni bilo. Zaposlitve so bile za priseljence brez visokih kvalifikacij, socialne moči in krepke skupinske organiziranosti vselej negotove, zato se Franc na začetku ni mogel ustaliti na določenem delovnem mestu. Tako on kot Albin sta po prihodu nenehno spreminjala službe: v dvajsetih letih, ko so v Buenos Airesu stekla velika gradbena dela, predvsem v povezavi z gradnjo podzemne železnice,¹⁵¹ sta začela kot zidarja, nato se je Albin preizkusil z različnimi deli v pristanišču, Franc pa kot voznik tramvaja. Albin je nato delal tudi kot krojač, Franc pa je nazadnje dobil delo v neki tovarni, kjer je služboval do svoje smrti (1940. leta). Albin je naposled uspel dobiti delo telefonista, ki ga je opravljal vse do upokojitve.¹⁵² Stalno menjavanje zaposlitev in zahtevno, izčrpavajoče delo so bili vsaj na začetku (konec dvajsetih in prva leta tridesetih) prisotni pri številnih izseljencih medvojnega časa.

V Slovenskem izseljenskem koledarju tako na primer zasledimo izpoved izseljenca Ivana Lukača, ki je predstavil svojo mučno izkušnjo z začetkom življenja na novih tleh: *»Tri stvari so se najtesneje prepletle v mojih spominih na prva leta življenja v Argentini: veliko vprašanje, kdaj se bom mogel do sitega najesti; črn brezup, v katerem sem se vpraševal, čemu sploh živim, in boleča operacija, ki sem se ji moral podvreči.«* Prva leta življenja v Argentini je tako kot mnogi drugi Slovenci tudi on preživel v četrti Paternal: *»V majhnem kovčku, ki*

tako, da so se sklicevali na skupno etnično pripadnost – »svoji k svojim« je bil izraz, ki se je v oglasih večkrat pojavil.

Glej npr. oglase v časniku Gospodarstvo, ki je izhajalo med 1926 in 1930: *»Svoji k svojim! Krojaški mojster Minko Mervič izdeluje: obleke, površnike, suknje in vse v stroko spadajoče delo po najnovejšem kroju in primernih cenah«*, pogosti so bili oglasi za slovenske gostilne, objavljen pa je bil tudi npr. oglas za kovaške in ključavničarske storitve: *»Kovaško in ključavničarsko podjetje Herreria de obra, Leopold Štrosar«*. Vsi objavljeni v časniku Gospodarstvo, letnik II, 28. 2. 1927.

Glej npr. tudi oglase v reviji Njiva, kulturno-socialnem glasilu Ljudskega odra, ki so sicer novejšega datuma, ko je kriza že minila, a so vseeno povedni. *»Restvaracija La Primavera, lastnik Andrej Žetko«*, *»Restavracija Miramar, prvovrstna domača kuhinja, keglišče; lastnik Jožef Škodnik«*, *»Slovensko slikarsko podjetje, M. Vuk in F. Cotič izvršujeta vsa stavbinska slikarska dela«*, *»Krojačnica Pri zvezdi – Stanislav Maurič«*.

Vsi oglasi v: Njiva, letnik I, februar 1938, str. 17–18.

Kasneje se pojavijo še: *»Trgovina jestvin – Stanislav Špacapan«*, *»Pohišstvo V. Suban – Vam nudi po izredno nizkih cenah najnovejše modele spalnic, jedilnic itd.«*, *»Veležganjarna Zlatko Badel – izdeluje po ugodnih cenah najboljše likerje: pelinkovec, žganje, slivovko, vermouthe, brinjevec itd.«*, srečamo tudi oglas za zobozdravnika (ki pa po priimku sodeč ni bil slovenskega izvora): *»Zobozdravnik – kirurg - dr. Adolfo Rabinovich«*.

Vsi oglasi v: Njiva, letnik IV, september 1940, str. 72–73.

¹⁴⁹ Glej npr. samo Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 102–103.

¹⁵⁰ Pismo, Franc Vrabc, 2. 7. 1929.

¹⁵¹ Glej: Irene Mislej, *Primorska slovenska skupnost v Južni Ameriki*, Pregled antifašističnega tiska 1929–1943, Zgodovinski časopis št. 50, 1996, 95–116, str. 95.

¹⁵² Intervju, Jože Vrabc, 7. 9. 2006.

sem ga vzel s seboj na Paternal, sem imel nekaj obleke, perila in odejo, s katero smo se trije pokrivali. Spali smo na golih tleh.«¹⁵³

Na Paternalu so se začele pojavljati prve oblike društvenega delovanja med slovenskimi priseljenci, sprva samo v obliki gostilniških srečanj, ki pa so kasneje prerasla v društva (že leta 1925 je bilo na Paternalu ustanovljeno društvo Ljudski oder). V naselju so že v začetku tridesetih let delovale tri slovenske gostilne, ki so ob nedeljah popoldan organizirale plese za slovenske priseljence. Igrale so tudi vlogo nekakšne informacijske točke, saj so se v njih zbirali imigranti, ki so iskali nasvete, zaposlitev ali pa potrebovali pomoč.¹⁵⁴

Najpogostejše vprašanje, ki so ga priseljenci drug drugemu zastavljali po prihodu v Argentino, se je nanašalo na uspeh pri iskanju zaposlitve. Največ jih je ostalo v Buenos Airesu ali v kakem drugem velikem argentinskem mestu, kot sta Cordoba ali Rosario, nekateri pa so morali bodisi prostovoljno ali skorajda pod prisilo – pomanjkanje dela je onemogočalo uspešno zaposlitev v urbanih središčih¹⁵⁵ – oditi na velika posestva opravljat poljedelska dela.¹⁵⁶

Tiste, ki so se obdržali v Buenos Airesu, je pogosto čakalo mučno iskanje službe, brezciljno tavanje po mestu ter trpljenje zaradi lakote, pomanjkanja in izkoriščanja. V negotovih argentinskih razmerah poznih dvajsetih let je bilo kakršno koli delo zelo težko dobiti. Na vsakem delovnem mestu je čakala množica priseljencev, ki so željni dela hlatali po preživetju. Ko so končno uspeli dobiti neko delo, so bili prisiljeni garati brez prestanka vse dni v tednu. Mukotrpnna fizična opravila so čakala tudi tiste redke priseljence z izobrazbo, saj na uradniška delovna mesta zaradi monopola domačinov, neznanja jezika in nepoznavanja argentinskih razmer niti slučajno niso mogli računati. Neusmiljeno izkoriščanje je v delavcih zbudilo odpor in pričeli so z organiziranimi protesti proti delodajalcem, ki pa so bili zaradi odsotnosti delovnopravne zakonodaje v kali zadušeni. Mnogi stavkajoči delavci so pristali v zaporu, ker naj bi po trditvah oblasti sodelovali s socialističnimi organizacijami in snovali revolucijo. Menjavanje delovnega mesta je bilo zaradi neznosnih razmer in začasne narave dela na dnevnem redu. Konec delovnega razmerja je prinesel negotovost in pričelo se je iskanje novega dela, če ne v Buenos Airesu, pa koder koli drugod po Argentini. Delavci so

¹⁵³ Ivan Lukač, *Iz težkih dni*, Slovenski izseljenski koledar, 1958, str. 235.

¹⁵⁴ A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 44.

¹⁵⁵ Prim. pripoved Guida Juga Izseljenec: vtisi mojega potovanja v Argentino, ki je sploh prva izdana slovenska knjiga v Argentini. V poglavju, ko opisuje iskanje dela v Buenos Airesu, je zapisal: »Začel sem misliti na tovarne, kjer mnogokrat rabijo dninarje. Ali tovarn ni mnogo v Buenos Airesu in v par dneh sem prehodil vse, ne da bi dobil mesta. Ponekod so zahtevali priporočila zanesljivih oseb, ali kdo mi bo izstavil priporočilo, če me ni videl nikoli. Bil sem zelo obupan. Od Slovencev jih je odšlo le nekaj iz izseljeniške hiše. Sprejeli so za prvo silo službo kot drvarji v pragozdih Formose z zelo slabo plačo. [...] Dal sem oglase v časnike, kjer sem omenil, da sprejem vsako delo, ali niso odgovorili niti na eno ponudbo. Ko je pa toliko brezposelnih! Kjer so zidali kako novo stavbo, sem se ponudil kot težak. Nič, vsa mesta so bila oddana. [...] Še enkrat sem pogledal na to gigantsko mesto, ki mi ni moglo dati skromnega kruha, kljub tolikim avtomobilom, nebotičnikom in asfaltiranim cestam. Kaj, če eden izseljencev umrje od lakote? Ko jih je pa toliko!«

Guido J. M. Jug, *Izseljenec: vtisi mojega potovanja v Argentino*, samozaložba, Buenos Aires, 1931, str. 88–91.

¹⁵⁶ Ivan Lukač, *Iz težkih dni*, Slovenski izseljenski koledar, 1958, str. 235

kupili vozovnico ali pa se odpravili kar kot slepi potniki z vlakom v kako bližnje ali celo bolj oddaljeno mesto.¹⁵⁷

Najtežje čase je prinesla svetovna gospodarska kriza med letoma 1929 in 1932, ki je vse do leta 2001, ko je prišlo do finančnega zloma, pomenila najhujšo katastrofo za argentinsko gospodarstvo. Kriza je močno prizadela tudi gospodarsko razvite države, vendar je Argentina utrpela še toliko hujše posledice, saj je njena ekonomija temeljila na izvozu agrarnih proizvodov (predvsem mesa in žita), katerih cena je v tem času izjemno padla. Za mnoge priseljence, ne le slovenske, je čas krize pomenil beračenje, ki je bilo pospremljeno z iskanjem hrane med odpadki, spanjem na trdih tleh in splošnim životarjenjem. Tisoči so čakali na kakršno koli priložnost za delo, na stotine jih je tavalo po mestu in se potikalo. Med Slovenci je vladal občutek brezupa, zato naj bi si v teh težavnih časih marsikdo vzel življenje.¹⁵⁸

Do največjega pomanjkanja naj bi prišlo 1932. leta. Množica delavcev slovanskih korenin je živela v pristaniščih ali pod šotori v izjemno ubožnih razmerah. Mnogi so v teh časih izgubili vse, kar so do tridesetih let uspeli prihraniti. Kupljena, a še ne izplačana zemljišča so jim lastniki odvzeli brez odškodnine, čeprav so odplačali že polovico ali več dolga. Revnim predelom, v katerih so priseljenci bivali v lesenih bajtah, so Argentinci pravili *villas miserias*. Prenekateri niso imeli niti bivališč, zatekli so se kar v obrabljene, razbite vagone ali pa si naredili preprosto kolibo iz zabojev, pločevine ali lepenke. Večina se je lačna opotekala po mestu in iskala delo. Mladi ljudje v najbolj vitalnem obdobju življenja so po mestu prosili miloščine, v jutranjih urah pa so vsi razcapani brskali za hrano po smetiščih. Seveda ne moremo življenja vseh izseljencev postaviti na tak skupni imenovalec, vendar je bila izkušnja mnogih, ki so v tem času »delali Ameriko«, podobna in zaznamovana je bila prav z revščino.¹⁵⁹

Priseljenci, ki niso poznali nikogar, so delo običajno iskali v največjem buenosaireškem jutranjiku La Prensi. V časniku je bila množica oglasov, v katerih so ponujali delo, največ jih je bilo v nedeljski številki, ki je tehtala pol kilograma. Vstajati so morali zelo zgodaj, če so le hoteli priti pravočasno do zelenega mesta. Marsikdo je vstal že ob polnoči zgolj zato, da je prišel do tiskarne v kateri so tiskali časnik, pogledal za oglasi in pohitel na kraj, kjer so ponujali zaposlitev. Prišlekom se je bilo težko najti v milijonskem mestu, pogosto so zgrešili in pristali nekje drugje. Četudi so zadeli naslov, jih je mnogokrat čakalo razočaranje, saj je na objavljenem mestu čakalo že več deset ljudi, vzeli pa so običajno prvega.¹⁶⁰

Z mučnim iskanjem delovnega mesta prek objave v časniku La Prensa se je spopadel tudi Franc. Z obupanim tonom je v drugem pismu zbirke takole prikazal razmere v Argentini:

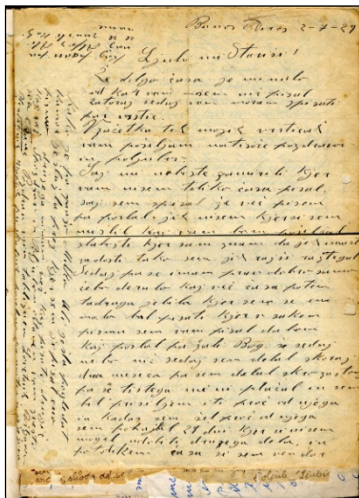
¹⁵⁷ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 102–103.

¹⁵⁸ Prav tam, str. 96.

¹⁵⁹ Prav tam.

¹⁶⁰ Prav tam, str. 101–102; A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 40–41.

»Skoraj nimam kaj, Ti pisati kjer ti pisati slabo ni vredno, kjer mislim, da slabo poznaste tudi tam, in dobrega pa ni, tako sam ne vem kako pisati, pa bom spisal vsakega malo. Opisati ti hočem kako se išče delo v Ameriki, večina nanje išče delo po časopisih, kjer gospodarji kadar nimajo enega delavca ga iščejo le po časopisu, torej ta časopis se imenuje La Prensa, tako je treba vstati zjutraj ob dveh urah, da gremo iskati ta časopis kamor ga delajo in tam se nas dobi vse tiste ki ne delamo, torej časopis začnejo prodajati že ob 3 urah zjutraj kadar pride prvi mož stati tu smo vsi hkrati za njim in hitro že pogleda vsak za svoje delo če iščejo kakšnega če je kakšen se hitro pogleda kakšen si (neberljiv delček, op. M.Z.) tramvaj gre v tisti kraj in tisti ki pride taprvi mogoče dobi delo to se nas nabere do 50 moških pred vrati in čakamo, da si vstane gospodar in za tistega ki ni nič v časopisu se obrne domov nazaj na svojo.«¹⁶¹

V Pismo Franca Vrabca iz Argentine, 1929

Pismo je bilo napisano prav v času, ko je Argentina trpela hude posledice svetovne gospodarske krize, za nameček pa se je na oblasti uveljavila diktatura, ki se ni zmenila za demokratične principe, veljavne do državnega udara 1930. leta. Izkušnja, ki jo je Franc ubesedil v pismu, je bila podobna poti drugih medvojnih izseljencev, ki v večini niso uspeli doseči uspeha pri delu in so se bolj kot na strokovnost in skupinsko organiziranost morali zanašati na marljivost. Številčno skromna in razcepljena skupnost primorskih izseljencev tudi ni mogla računati na večjo usklajenost, ki bi lahko kasneje privedla do boljšega prodora na trgu delovne sile.¹⁶²

S podobno usodo se je srečal denimo tudi Rudolf, mož Marije Vrabec, edine še živeče Pliskovljanke prve generacije izseljencev. V intervjuju je takole povedala:

¹⁶¹ Pismo, Franc Vrabec, 2. 3. 1933.

¹⁶² Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 104.

»30. tega je šou moj mož, prej ku je pršu če so morali dobit časnik zadosti zgudej, da so vidli ki je kšno delo, so morali ustat ob eni uri in tm je bla že vrsta ku so čakali. Lhko ni šou niti spat, je kr čakal tm ob eni uri, dveji; pero pol si je dobu delo njegovega meštirja.«¹⁶³

(30. leta je šel moj mož in preden je prišel tja [pred časniško hišo La Prensa, op. M.Z.], je moral vstati dovolj zgodaj, da si je lahko pogledal, katera dela so na razpolago. Tako so morali vstati ob enih zjutraj in ko so prišli tja, je bila že vrsta ljudi, ki so čakali. Moj mož včasih sploh ni šel spat, je šel kar tja in čakal ob enih ali dveh zjutraj. Potem si je vseeno dobil delo svojega poklica [bil je čevljar, op. M.Z.] – priredba M.Z.)

Ivan Lukač se je spominjal težkih dni z obupom in ogorčenjem. Kot krojač je uspel dobiti delo pri nekemu židovskemu obrtniku, ki je pred boljševiki pribežal iz Odese. Neusmiljeno izkoriščanje je opisal takole: »Izrabljali so nas, kjerkoli se je dalo. Z dela sem se vračal kar pijan od utrujenosti. Saj je šivalni stroj moral teči ves dan, kakor da ga poganja električna. Ko sem likal, sem imel kar dva likalnika, eden je bil težak štiri, drugi pa pet in pol kilograma. Likal sem zdaj z enim, zdaj z drugim brez presledka.«¹⁶⁴

V teh težkih časih je slovenskega izseljenca Joseja Ludvika strašna stiska pripeljala do tega, da se je ustavil na neki njivi in začel jesti kar iz njive. Več priseljencev je brez prebite pare stopalo v gostilne in naročalo jedi, ki jih niso mogli plačati. Joseju so večkrat grozili s policijo in ga zaničevali. Tako težko življenje je po njegovih besedah trajalo do leta 1935. Tik pred drugo svetovno vojno so se začele razmere izboljševati, dela je bilo dovolj, zvišale pa so se tudi delavske plače.¹⁶⁵

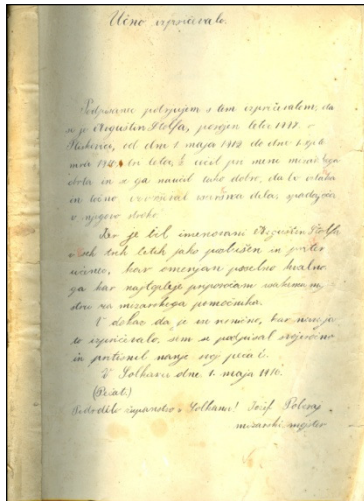
Nekoliko laže je vsaj v nekaterih trenutkih bilo onim, ki so bili izučeni v kaki obrti. Izučeni mizarji, zidarji ali krojači so lahko opravljali svoj poklic tudi v Argentini (a še to ni uspelo vsem), vendar je z ustanavljanjem velikih industrijskih obratov tudi njim začela trda presti. Čeprav obrtniških strokovnjakov med Slovenci ni manjkalo, jim ni uspelo monopolizirati določene dejavnosti, kar pomeni (kot smo lahko opazili na primeru Ivana Lukača), da sami niso imeli nobenega vpliva pri določanju pogojev dela. Armenci so bili na primer znani kot čevljarji, Japonci kot lastniki pralnic in kemičnih čistilnic, Turki in Arabci so se ukvarjali z ročnim delom, Slovencem pa ni uspelo prevzeti določene panoge. Nezmožnost prisvojitve gospodarskega sektorja gre pripisati pomanjkanju začetne materialne moči priseljencev, dejstvu da so bili Slovenci kot priseljenska skupina majhni, neorganizirani in so v argentinski prostor vstopili relativno pozno, ko so bila glavna mesta že zasedena. Tisto majhno količino denarja, ki so jo vselej uspeli zaslužiti, pa naj bi raje kot za skupno korist porabili za potrebe svojega doma in družine – med drugim tako, da so plačevali najemnine za svoja stanovanja in skušali izgraditi nov dom, večinoma v četrti Villa Devoto.¹⁶⁶

¹⁶³ Intervju, Marija Vrabec, 15. 7. 2006.

¹⁶⁴ Ivan Lukač, *Iz težkih dni*, str. 234.

¹⁶⁵ Jose Ludvik, *Življenje izseljenca*, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana, 1970, str. 259–260.

¹⁶⁶ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 104–105.

VI Mizarsko spričevalo Avgušтина Štolfe

Tudi v času krize je nekaterim resnično redkim srečnežem uspelo najti svojo tržno nišo. Nekateri so na primer začeli s popraviljanjem vsakodnevnih predmetov in si pri tem pridobili dragocene izkušnje, ki so jim pomagale pri nadaljnjem življenju. Nekaj izjemno podjetnih izseljencev je celo uspelo zadržati svojo panogo in tako so iz skromnih obratov zrasle prave tovarne. Kljub vsemu pa so tovrstni spretneži predstavljali zelo skromen delež med vsemi slovenskimi priseljenci.¹⁶⁷

Razloge za tako mučen začetek gre bržkone iskati tudi v pomanjkanju kakršne koli vzajemne povezanosti in organiziranosti med slovenskimi priseljenci. V času naseljevanja ni bilo v Argentini prav nobene slovenske organizacije, ki bi nudila pomoč neizkušenim prišlekom. Nekaj zavzetih rojakov, med katere moramo vsaj na začetku prišteti že omenjenega vodjo slovenske pisarne Rudolfa Lebana in uslužbenca kolonizacijske družbe Cirila Jekovca, si je resnično prizadevalo pomagati imigrantom. Na pravo podporo do ustanovitve društev priseljenci vseeno niso mogli računati, zato je bilo soočenje s surovostjo priseljenškega življenja še toliko hujše. Pomanjkljiva organiziranost in neenotnost sta kasneje, tudi ko je kriza minila, imeli za posledico tudi relativen neuspeh pri prodoru v višje sloje argentinske družbe in vplivu na politiko.¹⁶⁸

Andrej Škrbec, *Gospodarski položaj Slovencev v Argentini*, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana, 1955, str. 110.

¹⁶⁷ Mirko Ličen, *Naši ljudje v Argentini*, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana, 1957, str. 99.

¹⁶⁸ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 104–105.

Politično ozadje kriznega obdobja in tridesetih let

Težave v času krize niso bile samo gospodarske narave, ampak so bile tudi političnega značaja. Že leta 1930 je v Argentini namreč prišlo do prvega vojaškega udara. Beg pred fašizmom, ki je gnal primorske Slovence od doma, se ni obrestoval. Pričakovanja svobodne dežele, v kateri bi lahko izrazili svoja prepričanja, so bila kaj kmalu v kali zatrta. Slovenska društva so trpela zaradi posegov tiranske oblasti, ki je Ljudski oder celo prepovedala, veliko njegovih članov pa zaprla. Vojaški častniki, ki so izvedli državni udar, so z generalom Uriburujem¹⁶⁹ prevzeli popolno oblast (z udarom je bil razpuščen *Congreso* – argentinski državni zbor oziroma zakonodajno telo), uvedena so bila nagla sodišča, ki so moč demonstrirala z montiranimi procesi, oblast pa je pričela z novačenjem mladih mož v vrste *Legión Cívica*, prostovoljne milice, ki je omogočala učinkovito urjenje osebam avtoritarnih prepričanj.¹⁷⁰ Zgled urejanja države je postala fašistična Italija, ukinjeni so bili obstoječi sindikati, namesto njih pa uvedena korporativna organizacija delavstva prek države. Uriburujeva oblast je bila kratkega daha, zato mu tudi ni uspelo uvesti totalitarnega režima po zgledu fašistične Italije. Leta 1931 so bile sklicane volitve, na katerih je nastopila tudi opozicijska *Unión cívica radical*,¹⁷¹ vendar je Uriburu dvomil, da gre za resnega tekmeca. Navzlic generalovim pričakovanjem je opozicijska stranka zmagala, tako da se je odločil volitve razveljaviti. Spodrseljaj je imel znatne posledice za avtokratsko vladavino, ki je začela pešati tudi zaradi generalovega slabega zdravstvenega stanja. Uriburu je 1932. leta umrl v

¹⁶⁹ José Félix Uriburu (1868–1932) se je rodil v mestu Salta na severozahodu Argentine. Dokončal je študij na vojaški akademiji in sodeloval v revolucionarnem poskusu *Revolución del Parque*, kjer je leta 1890 poleg Leandra Alema, Bartoloméja Mitre, Aristóbula del Valle, Bernarda de Irigoyen in Francisca Barroetaveña skušal zrušiti oblast predsednika Juáreza Celmana. Prevrata je uspel, vendar se revolucionarjem ni uspelo zavihteti na oblast. Predsednik je postal Carlos Pellegrini, Uriburu pa je kot prevratnik moral v izgnanstvo. Ko je vojska pod vodstvom generala Riccherija pričela z modernizacijo, so ga poslali v Nemčijo na izpopolnjevanje. Vrnil se je leta 1914, kolegi pa so ga ob povratku zaradi njegovega navdušenja nad Nemčijo pozdravljali z nazivom »von Pepe«. Leta 1930 je skupaj z vojaškimi častniki prevzel oblast in odstavil predsednika Hipolita Yrigoyena. Že leto po državnem udaru pa je močno zbolel, kar je pomenilo konec za njegovo vladavino. Januarja 1932 se mu je zdravstveno stanje malce izboljšalo, vendar je že naslednji mesec v Parizu umrl.

Saenz Quesada, *La Argentina*, str. 493–494.

¹⁷⁰ V enem izmed časnikov slovenske primorske skupnosti lahko tudi preberemo, kako se je začela Uriburujeva oblast (po tej številki so glasilo ukinili): »FANTJE, PAMET! – Zaradi znanih dogodkov 6, in posebno 8. septembra je vlada generala Uriburu proglasila PREKI SOD. Preki sod pomeni smrtno kazen za sledeče prestopke: ropanje, nošenje orožja in vsako delovanje PROTI DRŽAVI IN NJENIM OBLASTIM. – Posebno zadnjo točko priporočamo v dober premislek onim rojakom, ki se dajo izrabljati za ponočno popanje raznih političnih lepakov. [...] – V Rosariu so ustrelili tri ljudi, ki so jih zalotili z letaki s hujskanjem proti vladi. Odpeljali so jih na breg reke in postreljali; policija je poskrbela za pokop, a imen se ni objavilo. Priporočamo torej vsem našim rojakom, naj se ne šalijo, naj bodo pametni, posebno kdor ima tukaj družino, ali pa doma koga, kogar ima za podpirati.«

Slovenski vestnik (Seccion eslovena), Gospodarstvo, letnik V, št. 62, 10. 9. 1930, str. 2.

¹⁷¹ *Unión cívica radical* (državljsanska radikalna zveza, prevod M.Z.), stranka je nastala med pristaši prej omenjenega revolucionarnega poskusa *Revolución del Parque*. Skupina, ki je sodelovala v poskusu, je začela organizirati nacionalne skupščine, kjer so delegati pokrajinskih komitejev razpravljali o strankarskih vprašanjih. V medosebnih sporih za vodstvo je zmagal Leandro Alem, ki velja za ustanovitelja stranke. Politika stranke je bila deležna široke podpore, tako med revnim prebivalstvom, kot med profesionalnimi uslužbenci, kmeti in veleposestniki.

Saenz Quesada, *La Argentina*, str. 415–416.

Parizu, oblast pa s tem ni postala nič bolj demokratična, saj je prišla v roke generala Agustína Justa^{172, 173}.

Na začetku se je njegova vladavina morala soočiti z veliko ekonomsko krizo, v kateri se je znašla Argentina. Rešitev je Justo našel v državnem intervencionizmu in sklenitvi gospodarske pogodbe z Združenim kraljestvom, ki je Argentini zagotavljala izvoz mesa v zameno za pomembne gospodarske koncesije. Britansko podjetje *Corporación de Transportes* je tako dobilo odločilno vlogo pri organizaciji javnega prevoza v Buenos Airesu, britanska trgovina pa je dosegla pomembne ugodnosti. Argentina je sicer res sklenila pogodbo o izvozu mesa in žita, vendar ji je ta zagotavljala izvozno količino, ki je bila manjša od katerega koli britanskega dominiona. Poleg tega trgovinska pogodba ni urejala poslovanja britanskih železnic, ki so obvladovale argentinski tovorni promet, omogočala pa je poseben spregled obveznosti pri plačevanju dajatev britanskim podjetjem, ki so vlagala v Argentino. Osnova Justovega političnega delovanja je bil pakt med Neodvisno socialistično stranko, demokratično stranko Córdobe, konzervativci Buenos Airesa, antipersonalisti province Entre Rios in blokavci iz San Juana. Poleg tega je lahko računal tudi na tiho podporo vojske in glavnih časnikov. Kljub sodelovanju z različnimi strankami in navidezni obnovitvi parlamentarnega delovanja je tudi za Justovo vladavino značilen avtoritaren vzorec oblasti, saj je prihajalo do sistematičnega poneverjanja volilnih rezultatov, opozicija pa je bila zatirana. Znano je, da je Justo pripadal prostozidarski loži, vendar je kljub temu podpiral večjo družbeno vlogo katoliške cerkve, ki naj bi utrdila zavedanje o pripadnosti argentinskega naroda. Pri vladanju se je naslonil tudi na vojsko, ki mu je pomagala pri obračunu z nezaželenimi skupinami anarhistov in socialistov, ki so vznikale predvsem v imigrantskih okrožjih, in zatiranju organizirane, strankarske politične opozicije. *Unión cívica radical* je leta 1935 na regionalnih volitvah v provinci Córdoba zmagala, zato je začela združevati sile, da bi nastopila na državnih volitvah 1937. leta. Volitve so resnično potekale, vendar so na njih zaradi prevare zmagali Justovi konzervativci. Justu kljub vsemu ni uspelo povezati konglomerata regionalnih sil, ki so ga podpirale, v enotno konzervativno jedro. Na zadnjih volitvah v njegovi vladavini je po prevari zmagal Ortiz Ramón y Castillo, njegov pristaš in somišljenik, ki je z enakim slogom vladanja leta 1943 zaključil obdobje, ki je v argentinski zgodovini – zaradi sistematičnega poneverjanja volitev, diktatorske oblasti, zatiranja opozicije in vsepovsod prisotne korupcije – postalo znano kot *Sramotno desetletje (La década infame, prevod M.Z.)*.¹⁷⁴

¹⁷² Agustín Justo (1876–1943) se je rodil v družini italijansko-gibraltarskega izvora. Izhajal je iz argentinske province Corrientes, kjer je njegov oče, sicer tudi član prostozidarske lože, za kratek čas opravljal delo guvernerja. Kot kadet vojaške akademije je sodeloval v vstaji proti Juárezu Celmanu in tesno sodeloval z Bartoloméjem Mitrejem, s katerim so ga povezovala skupna politična prepričanja. Leta 1916 je postal direktor nacionalne vojaške akademije (*Colegio militar de la Nación*). Nato je predsedoval prostozidarski loži San Martína in postal kot minister za obrambo izjemno popularen med vojaki, ki so ga spoštovali ne samo zaradi visokega vlaganja v oboroževanje, temveč tudi zaradi mesta, ki ga je vojska dobila v državnih strukturah. Veliko njegovih sodelavcev in pristašev je menilo, da je prav on prava oseba za izvedbo udara proti predsedniku Yrigoyenu, vendar je ta vloga nazadnje pripadla Uriburuju.

Saenz Quesada, *La Argentina*, str. 493–494.

¹⁷³ Saenz Quesada, *La Argentina*, str. 492–497.

¹⁷⁴ Prav tam, str. 500–509.

Avtoritarna politika Argentine v tistem času ni bila nobena posebnost, saj so se zgledi nedemokratičnih oblasti v Evropi pojavili že v začetku dvajsetih, gospodarska kriza pa je samo v Latinski Ameriki kar deset držav popeljala v določeno obliko diktature. Argentinski primer je za nalogo zanimiv, saj je bil razvoj primorske priseljske skupnosti ujet prav v obdobje *sramotnega desetletja*.¹⁷⁵

Pritisk na opozicijske skupine, sovražnost oblasti do socialističnih idej in sindikalnega organiziranja ter rastoči predsodki do priseljencev slovanskega izvora (v očeh večinskega prebivalstva so postali Rusi ali Poljaki – *Rusos, Polacos* – s kakšno žaljivko vred) so pomenili precej neugodno ozračje za društveno organiziranje primorskih priseljencev. Policija je strogo nadzorovala delovanje socialistično usmerjenega društva Ljudski oder, ki od leta 1931 do 1933 ni delovalo uradno, saj so ga prepovedali, po prvem občnem zboru marca 1933 pa je policija 44 članov celo zaprla. Na sejah društva je pogosto sedel tudi predstavnik policije.¹⁷⁶

Polarizacija na levičarske sile, ki so svoje podpornike iskale predvsem med priseljenim prebivalstvom in diktaturo, ki je vse oblike opozicije skušala zatreti v kali, je bila očitna. Društvo Ljudski oder je imelo vodstvo, ki se ni sramovalo izkazovati svoje umeščenosti v socialistični tabor (nekateri člani celo v komunističnega) in zato je bilo njegovo delovanje že samo po sebi ogroženo. Akcije posameznih pripadnikov pa so pripeljale še do večje razvpitosti društva, ki je naposled moralo zapreti svoje prostore.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Hobsbawm, *The Age of Extremes*, str. 105;

Saenz Quesada, *La Argentina, Historia del país y de su gente*, str. 488–500.

O vprašanju ali je pri Uriburujevem prevzemu oblasti resnično šlo za fašistični državni udar glej: Fernando Devoto, *Nacionalismo, fascismo y tradicionalismo en la Argentina moderna*, Siglo XXI de Argentina Editores, 2005

¹⁷⁶ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 134.

¹⁷⁷ Prav tam.

Vključevanje v argentinsko družbo in ohranjanje stikov z domačimi

Čas tridesetih let pa ni pomenil samo obdobja velike gospodarske krize, ampak je predstavljal tudi čas združevanja družin, ko so možje povabili svoje soproge in otroke čez ocean. Kako pomembna je bila v obdobju moškega pehanja za vsakdanji kruh vloga žensk, je postalo jasno takoj ob njihovem prihodu v deželo ob Srebrni reki (Rio de la Plata v slovenščini pomeni Srebrno reko – iz šp. Rio – reka, plata – srebro, op. M.Z.). V nasprotju z njihovimi partnerji niso imele nobenih težav pri iskanju dela, saj so premožne družine kar čakale na marljiva dekleta. Kot je v knjigi *Na tej in na oni strani oceana* zapisal izseljenec in povratnik Franc Kurinčič: *»Z zaposlitvijo dekleta niso imela težav. Nasprotno. Po naših pridnih in snažnih dekletih je bilo veliko povpraševanje. Že po nekaj dneh so odšle k bogatim družinam za hišne pomočnice.«*¹⁷⁸

VII Poroka v Argentini

Albin je bil tudi eden izmed tistih izseljencev, ki so pričakovali, da se jim bo v tujini priključila zakonska partnerica. S svojo bodočo soprogo tedaj še ni imel sklenjene zakonske zveze, vendar lahko na podlagi zapisanega v pismu slutimo, kateri razlogi so vplivali na zgodnji odhod Milke v Argentino.

*»In sicer njegove razmire, so tako zahtevale. Kjer kakor je ostal toliko časa brez dela, ter na gostilni se hranil, drugim dajal prat in šivat, prišlo bi ga, preveč stat, bi ne mogel zmogovati z denarjem, kar ga je imel prihranjenega. Vzrok je, ker jaz še nisem let dopolnila, in drugič ko še nimamo denarja za potrebna sredstva. Ampak upam, da se ne bo dolgo mudilo ko si napravimo potrebno, ter se poročimo, da napravimo kar krščanska vira zahteva.«*¹⁷⁹

¹⁷⁸ Franc Kurinčič, *Na tej in na oni strani oceana*, Založba Borec, Ljubljana 1981, str.173.

¹⁷⁹ Milka Širca, pismo, nedatirano (najbrž med 1929 in 1931).

Razmere so bile torej tiste, ki so pripeljale do tega, da se je Milka priključila Albinu v skupnem življenju v Argentini, čeprav je bilo to v nasprotju z vero in tradicijo. Albin je bil dolgo časa brez zaposlitve, zato se je ob skromnem in nerednem zaslužku Milkina podpora izkazala za neprecenljivo. Milka ni službovala kot gospodinja pri premožnih družinah – kar je bila običajna zaposlitev slovenskih žena – ampak je dobila zaposlitev v tovarni, kjer je delala kot šivilja.

»Še prej, ko sva skupaj prišla, mi je Albin dobil v eni fabriki za šivat, tako da zaslužim za hrano, ter za stanovanje, ker on ni že toliko časa nič zaslužil, in ravno radi tega, ni imel niti veselja Vam pisati, večkrat sem mu rekla, da zakaj ne toliko časa piše, pa odgovoril mi je da kaj Vam bo sama pisava, ko poslati ne more nič.«¹⁸⁰

Milka je bila torej tista, ki je ob odsotnosti Albinovih prihodkov poskrbela za osnovne življenjske potrebščine in delovanje gospodinjstva. Albinovo razmišljanje, da ni vredno pošiljati pisem, če se srečuješ z neugodnim ekonomskim položajem, nakazuje na to, kako pomembne vezi so obstajale med izseljenimi in tistimi, ki so ostali doma. Kljub ločenosti več tisočih kilometrov dopisovanje, vsaj v našem primeru, ni nikoli prenehalo. Prepričanje, da je vredno ohranjati stik in Albinova zavest, da je domačim potrebno poslati tudi nekaj denarja, vsekakor kažeta na trajnost vezi, ki se s selitvijo zlepa niso pretrgale. Domnevam lahko, da pri Albinu ne gre samo za trenutno hotenje pomagati družini, temveč za moralno obvezo, ki ga je spremljala že vse od odhoda. Enostavneje povedano, zavest, da je potrebno z družino negovati stike in jim pomagati, je bila del njegovega mišljenja in ne enkrat spontan vzgib. Videti je tudi, da je preživetvena strategija narekovala prestop verskih običajev in tako se mu je Milka v življenju pridružila brez predhodne sklenitve zakonske zveze. Strah pred obrekovanjem v domači vasi je bežno izražen tudi v pismu, ob pozornem branju pa postane opozorilo nedvoumno. Milka po zagotovitvi, da bosta z Albinom uredila, kar zahteva krščanska vera, takole doda:

»Bojim se, da napravili smo tudi Vam in našim, da si morda radi tega oči pokrivate? Kjer gotovo vsi vedo – kaj?[...] Upam, da si boste obdržali to sami zase, brez da bi drugim pravili.«¹⁸¹

Strah pred zlobnimi jeziki v domači vasi je bil torej očiten. Omenjeni zadržek pred prikazovanjem pisma drugim vaščanom nedvomno kaže na družinske in skupnostne vezi, ki so povezovale sorodnike in sovaščane na eni in drugi strani oceana. Občutek pripadnosti vaški skupnosti in družini, v katero je Milka kot Albinova partnerka vstopala, nikakor ni bil zanemarljiv, sicer Milka ne bi pisala s tolikšno opreznostjo. Dosledna vključitev v argentinsko družbo in pozaba korenin bi bržkone imeli za posledico zanemarjanje stikov s sorodniki in nezanimanje za razmere v domačem kraju. Vez s širšo vaško skupnostjo pa je bila očitno v tem času še vedno pomembna, saj pisci naše zbirke izkazujejo veliko vedoželjnost po dogajanju v domači vasi, kot tudi skrb za neformalno družbeno sankcijo skupnosti, ki so ji bržčas še vedno pripadali. Kontinuitete v negovanju odnosov s svetom, ki so ga zapustili torej

¹⁸⁰ Milka Širca, pismo, nedatirano.

¹⁸¹ Prav tam.

ne moremo zanikati, prav tako ne vzdrževanja vzorca družbenih odnosov, kakršnih so bili vajeni doma. V isti sapi pa so razmere, na katere so naleteli, zahtevale tudi prilagoditev ustaljenih vsakdanjih praks, zato ne preseneča, da so se vloge med spoloma začele spreminjati. Moški so ob odsotnosti redne zaposlitve morali poprijeti za gospodinjska dela, ki so dotlej bila v ženski domeni, ženske pa so postale tiste, ki so skrbele za to, da je gospodinjstvo lahko gmotno preživelo. Milka in Albin sta se tudi podala na to pot, saj je Milka postala tista, ki je z redno zaposlitvijo zagotavljala vsakdanji živež, Albin pa je moral poprijeti za kuhinjska opravila. Takole je Milka pisala o svojem zahtevnem delu v tovarni in Albinovih domačih opravilih:

»V tedni hodim v fabriko, delam 10 ur na dan, nimam skoro časa niti skuhati, največkrat kaj ofaže Albin, ko pride prej kot jaz.«¹⁸²

Soliden zaslužek prizadevnih žena je nudil močno oporo družinskemu gospodinjstvu, ki je zaradi pogostne močeve brezposelnosti dobilo že precej majave noge. Z ženinimi prihodki so velikokrat uspeli plačati dolgove, ki so se nabrali in jih z moževim delom ne bi mogli. Zaslužek deklet se je gibal med 40 in 50 pesi na mesec, kar je bilo skupaj z brezplačnim stanovanjem in hrano precej več kot je znašal prihodek moških. Ti so zaslužili od tri do štiri pese na dan, ko so delali, njihova zaposlitev pa ni bila stalna, zato bi tudi težko napisali njihov stalen zaslužek.¹⁸³

Izseljenski tisk, ki bo podrobneje predstavljen v nadaljevanju, je tudi pohvalno pisal o slovenskih izseljenkah. V Duhovnem življenju so gospodinjsko delo žensk takole komentirali: *»Če hočemo razumeti prav gornjo trditev (v članku je pripovedoval o tem, da so Slovenke kot gospodinje v veliki meri urejale premoženje doma, v katerem so služile, op. M.Z.), je treba vedeti da so uslužbene naše slovenske izseljenke vsaj v Buenos Airesu redno kot mukame, služkinje pri bogatih, dostikrat zelo bogatih argentinskih ali inozemskih, zlasti angleških, severnoameriških družinah. Ponavljam, da veljalo Slovenke za služkinje »de primera categoria«, da so na splošno boljše plačane in uživajo večji ugled kakor njihove tovarišice drugih narodnosti, in da mukame, služkinje, v Argentini že tudi na splošno več pomenijo, stoje socialno nekoliko više, kakor služkinje v Evropi.«¹⁸⁴*

¹⁸² Milka Širca, pismo, nedatirano.

¹⁸³ Glej: Mirko Ličen, *Naši ljudje v Argentini*, Slovenski izseljenski koledar, 1957, str. 99.

¹⁸⁴ Ženski dom, Duhovno življenje, št. 76, 5. 1. 1935, str. 36.

Vzpostavljanje društvene dejavnosti prvega množičnega vala slovenskih priseljencev

Kljub temu, da je bila večina slovenskih priseljencev kmečkega in delavskega izvora, se je društvena dejavnost pričela kar naglo razvijati. Začetek povezovanja lahko umestimo kar v gostilniška srečanja, kjer so se osnovala nova poznanstva in sklepale zveze, tudi zakonske. Upoštevati pa moramo, da Slovenci v Argentino niso prišli kot popolnoma homogena skupina, saj so med njimi obstajale delitve, ki so izvirale iz njihove domovine.¹⁸⁵

Po vzoru domačega organiziranja, so tudi v Argentini pričeli z ustanavljanjem združenj. Kljub ideološkim razlikam med različnimi društvi, je bilo čisto vsem skupno antifašistično prepričanje. Društva so igrala vlogo na mnogih področjih, ki jih združenja doma niso pokrivala. V času prihoda priseljencev ni bilo v Argentini nobenega socialnega sistema, zato so morala društva poseči tudi na to področje. Izselska društva so se torej razvijala kot nekakšne kulturno-prosvetne in solidarnostne ustanove, namenjene vzajemni pomoči. Naloge njihovega delovanja so segale na področje nudenja socialne pomoči iz skupne blagajne, organizacije kulturnega dela, popoldanskih osnovnošolskih tečajev in šol, zabavnega in športnega življenja, in še bi lahko naštevali. Kljub temu pa primorska društva niso ustanavljala ločenih političnih, kulturnih, cerkvenih ali ekonomskih institucij, kot je to storila slovenska povojna migracija.¹⁸⁶

V začetku množičnega priseljevanja je bila dejavnost društev izredno široka. Priseljenci so pričakali vsako ladjo, ki je pristala na Srebrni reki, oprezali za slovenskimi migranti in jim pomagali pri iskanju dela in nastanitve. Pomoč rojakov ob začetkih ni bila samo dragocena, ampak pravzaprav nujna, če priseljenec ni želel pristati v nemilosti. Brstenje društvenega delovanja se je razširilo tudi v mesta kot sta Rosario ali Córdoba, vendar je vrhunec doseglo prav v Buenos Airesu, saj je tam živelo največ slovenskih priseljencev. Med najpomembnejša društva predvojne migracije bi lahko šteli Ljudski oder, Prosveto, Naš dom in Ivan Cankar. V sklop njihovih dejavnosti je spadalo tudi izdajanje glasil, ki so obveščala, izobraževala in nudila informacije o dogodkih v domovini. Društvena dejavnost je bila na začetku, v tridesetih in štiridesetih letih, nedvomno pestra in razvejana, vendar se je, razen glasil, o tem ohranilo le malo podatkov, saj so ostali zapiski skopi.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 108.

¹⁸⁶ Prav tam, str. 109.

¹⁸⁷ Prav tam, str. 109–111.

Poudariti je potrebno, da večina slovenskih priseljencev ni nikoli sodelovala v društvenih dejavnostih. Ugotavljanje vzrokov je bržčas težavno početje, vendar lahko zapišemo, da so bili kot priseljenci izpostavljeni izjemno težavnemu pritisku na delu, pravemu garanju in izkoriščanju. Po drugi strani je precejšen problem predstavljala družba, ki so se ji migranti skušali čim hitreje prilagoditi, saj so verjeli, da je to edini način družbenega napredka. Ker so se bali zmerljivk večinskega prebivalstva na račun njihovega slovanskega izvora, so želeli svoje korenine potisniti povsem v ozadje ali pa jih popolnoma zatajiti. Osramočenost zaradi izselitve in sila ubožno življenje ob prebijanju ledu v Argentini sta najverjetneje prav tako močno pripomogla k izgubi občutka pripadnosti.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 113.

VZPOSTAVLJANJE SLOVENSKEGA TISKA V ARGENTINI

Poleg organiziranja društev so priseljenci množičnega vala v dvajsetih letih začeli vzpostavljati tudi prve tiskane publikacije. Pregled tovrstnih virov nam omogoča globlji uvid v ozadje družbenega življenja priseljencev. Čeprav se lahko njihovemu življenju v argentinsko družbo, vključevanju v svet dela in zavzemanju za socialno kohezivnost ter ohranitev etnične podobe približamo tudi prek osebnih pričevanj (npr. v obliki pisem) ali literature, pa je prav tisk tisti, ki nudi natančnejši vpogled v institucionalno organiziranost skupnosti. Nazorska členitev skupnosti je prišla do izraza že ob ustanavljanju društev, kjer je vsaka skupina krenila svojo pot, izrazita pa je bila tudi v tisku. Glavnina publikacij je nastala v društvih ali pa je bila z njimi tesno povezana. Tovrstna glasila bodo pod drobnogled postavljena v nadaljevanju, ko bodo predstavljena glavna društva predvojnega obdobja. V tem sestavku bodo поблиže predstavljena dela, ki niso bila neposredno povezana z organizacijami društvenega tipa, a so vseeno spadala v okvir izseljenske kolonije primorske migracije v Argentini. Vsem glasilom je bilo skupno poročanje o položaju skupnosti v Argentini, kot tudi posvečanje pozornosti težavam, ki so pestile prebivalstvo v nekdanji domovini. Razlika pa se je pojavila pri temu, kolikšno pozornost so določenemu vprašanju posvetili, za kaj so se zavzemali in katere teme so postavljali v ospredje.

Gospodarstvo

Prvo glasilo, ki je nastalo v okviru slovenske skupnosti, a je z delovanjem segalo izven meja etnične skupine, je bilo Gospodarstvo. S časnikom je začel inženir Ciril Jekovec, predsednik odseka Slovenija pri Jugoslovanski narodni odbrani. Glasilo je najprej začelo izhajati v hrvaškem, češkem in španskem jeziku z zelo skromnim prostorom, odmerjenim slovenščini. Rubrika, kjer so na začetku objavljali članke, napisane v slovenščini, je nosila naslov Slovenski vestnik, vodil pa jo je že omenjeni Rudolf Leban. Članki bodo tu obravnavani problemsko, in sicer tako, da bo izpostavljenih nekaj vprašanj, ki jih je časnik postavljal v ospredje, nato pa bo poročanje o njih predstavljeno v kronološkem redu.

Časnik je bil politično lojalen Kraljevini SHS, Jekovec sam je bil prvi vodja konzularne pisarne do leta 1925. Ni imel veliko slovenskih naročnikov, zato so v sledečih številkah nenehno pozivali k povečanju obsega bralcev. Da je zanimanje naraslo, se lahko prepričamo že s preprostim pregledovanjem kasnejših letnikov, ki imajo vse več prispevkov v slovenskem jeziku. K porastu najbrž ni prispevalo samo uspešno oglaševanje, ampak je nedvomno potrebno upoštevati tudi priseljevanje Slovencev, ki je bilo konec dvajsetih let najbolj intenzivno.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Mislej, *Primorska slovenska skupnost*, str. 95.

Kot pove že sam naslov, se je časnik posvečal zlasti gospodarskim vprašanjem, s katerimi so se soočali slovenski izseljenci. Pozornost je namenil tudi splošnim opisom gospodarskih razmer v Argentini, razmeram v nekdanji domovini in svetovnemu političnemu ter ekonomskemu dogajanju.

Nasveti, ki jih je ponujal izseljencem, so bili predvsem gospodarske in praktične narave, manj pa se je spuščal v presojanje o društvenem delovanju, čeprav je vneto podpiral povezovanje različnih skupin v eno zvezo. V prvi številki je v španskem in hrvaškem jeziku predstavil glavne namene publikacije. Po plodnem delovanju glasila »Jadran«,¹⁹⁰ je bilo potrebno zapolniti praznino, ki je zazijala v izseljenskem tisku, je zapisal uvodničar. Glasilo, ki naj bi preseglo to vrzel, je bilo namenjeno zlasti reševanju ekonomskih vprašanj med migranti, tako da bi se ti lahko uspešno vključevali v novo družbo. Priseljenci brez znanja jezika in brez močnih medsebojnih vezi so ranljivi in hitro zaidejo v težave, zato postanejo novi deželi v breme, je menil pisec. Da bi premostili prepreke, bi moral posredovati prav časnik, ki bi lahko igral vlogo nekakšnega vezivnega tkiva tako med priseljenci samimi kot med njimi in novo družbo. Koristil naj bi tudi kot povezovalno sredstvo, ki bi edino lahko spletlo mrežo med tako oddaljenimi kraji, kjer bi se druge oblike komunikacij in medsebojnih zvez izkazale za neuspešne. Časnik bi moral predstavljati obliko priseljenčevega svetovalca v trenutkih krize in negotovosti, obenem pa bi mu moral nuditi vse, kar je bilo potrebno vedeti o novi deželi, je zapisal uvodničar. Glavni namen Gospodarstva naj bi bil torej prav v lažjem vključevanju priseljencev v novo družbo, to pa bi pripomoglo tudi k boljšemu razvoju same države, ki bi z boljše organiziranimi in zaščitenimi delavci dosegla skladnejši razvoj.¹⁹¹

Prostor, namenjen člankom v slovenščini je bil na začetku skop. Že v prvi številki pa so poleg poudarjanja povezovalne vloge časnika slovenske priseljence pozivali tudi k naročanju na glasilo. Obseg bralcev so se namenili širiti tako, da bi vsak naročnik poslal izvod glasila na ogled znancem, potem pa bi ti list naročili in širili dober glas naprej. Cilj je bil namreč, da »se zaradi njegovega gospodarskega značaja moremo zbrati vsi, ne glede na razna prepričanja posameznikov.«¹⁹²

Glede na usmerjenost časnika je bila največja pozornost posvečena gospodarskim vprašanjem, o katerih so razpravljali tudi argentinski uradniki in ministri. Uslužbenci in politiki države, ki je sprejela slovenske priseljence, so podali splošen pregled gospodarskega stanja druge največje južnoameriške dežele in nekaj nasvetov v zvezi z naseljevanjem imigrantov in njihovim vključevanjem v delo in družbo. Časnik je velikokrat simpatiziral s stališči, ki jih je predstavila uradna argentinska politika in jih uporabil za nadaljnji razvoj teze o reševanju gospodarskih težav priseljencev. Že leta 1926 je argentinski minister za delo objavil prispevek o izbiri in distribuciji priseljenih prebivalcev. Ugotavljal je, da ministrstvo ni storilo dovolj, da bi uspešno razporedilo priseljence na primerna delovna mesta po celotni državi. Menil je, da bi morali prepoznati kvalifikacije vsakega posameznega imigranta in nato

¹⁹⁰ Publikacijo istoimenskega društva je prav tako kot kasneje Gospodarstvo urejal Ciril Jekovec. Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 157.

¹⁹¹ Nuestro proposito, *Gospodarstvo*, letnik I, št.1, 20. 6. 1926, str. 1.

¹⁹² Slovenski vestnik, prav tam, str. 2.

na podlagi tega odločiti o njegovemu vključevanju na delovno mesto. Argentinsko gospodarstvo se je soočalo z resnim problemom, je ugotavljal. Prva svetovna vojna je povzročila veliko katastrofo po evropskih državah in mnogi, ki so v tem času izgubili službo, so se odpravili v to južnoameriško deželo. Zatrnil je, da država nedvomno potrebuje novo prebivalstvo, vendar ne za delo v mestih, ki so že zasičena, ampak za podeželje. Argentina bi potrebovala praktične kmetovalce, ne pa delavcev brez kvalifikacij, je ugotavljal.¹⁹³

V naslednjih številkah je časnik pritegnil mnenju ministra in pričel pisati o možnostih argentinskega kmetijstva. V prispevku o rentabilnosti te dejavnosti je prikazal izjemne možnosti, ki jih je argentinsko podeželje nudilo vzgoji kulturnih rastlin. Obširno je razložil možnosti kmetijskega udejstvovanja in pojasnil, kakšne možnosti nudi delo na podeželju v primerjavi z delom v mestih. Spotaknil pa se je tudi ob glavne težave argentinskega kmetijstva, ki je bolehalo za veleposestno strukturo v rokah peščice prebivalcev.¹⁹⁴

Še bolj jasno je mnenje o brezupnem položaju nekvalificiranih delavcev, ki so opravljali težaška dela v tovarnah, izrazil pisec v članku »Tovarna ali zemlja«. Med drugim je zapisal takole: *»Vsled racionalizacije v tovarniškem delovanju bo po svetu potreba čim dalje manj delavcev. To mora zanimati posebno nekvalificiranega delavca-kmeta. Ti bodo najpred odleteli. Ostajali bodo najsposobnejši delavci za obslugo vedno bolj kompliciranih strojev, a za poenostavljeno delo se bodo borili poklicni delavci, da ostane njihovim drugom in otrokom. Vsled tega bi bilo tako važno, da bi se iskalo pota in načine, da bi naš kmetski izseljenec mogel doseči, da ne bi moral v tovarno, kjer ni ne tič ne miš, temveč da bi mogel priti (če je še enkrat v tujini a ni strokovno izobražen) do tega da bi obdeloval svojo zemljo.«*¹⁹⁵

Kaj je imel v mislih, ko je govoril o priseljenčevi možnosti obdelovanja svoje zemlje, pa lahko vidimo v naslednjem članku. Uredništvo je skupaj s sodelavci izdelalo prav poseben program kolonije, kjer bi ob ugodnih pogojih slovenski priseljenci prišli do lastnega zemljišča. Na področju od reke Rio Salado [reka je v bistvu eden od rokavov večje reke oziroma veletoka Paraná na severozahodu Argentine, op. M.Z.] pa do pobočja gorovja Andov. Na tem območju so zrastle številne naselbine, med njimi tudi La Llave, ki so jo v časniku oglaševali. Kolonijo sta ustanovila bančna zavoda Banco Frances del Rio de la Plata in Banco Español del Rio de la Plata. Za namakanje zemljišča so zgradili do reke 27 kilometrov dolg prekop, ki se je razcepil v tri manjše kanale, ti pa zopet v številne jarke, ki so dovajali vodo na najvišjo točko vsake parcele, kjer so se zopet razcepili, tako da so napajali njive, vinograde in sadovnjake, ki so bili postavljeni tja, kjer je bilo nekoč samo grmičevje in trnje. Kolonija La Llave je skupno obsegala 35 tisoč hektarjev zemlje, od tega pa so jo v obdelovalno do tedaj spremenili le pet do šest tisoč. Zemljišča je bilo mogoče dobiti po takem sistemu, da je interesent plačal potrebno vsoto za vse, kar je potreboval pri obdelavi zemlje, nato pa je moral takoj nastopiti z delom na posesti. S kolonijo je ravnala uprava omenjenih bank, nekaj časa pa so v njej sedeli tudi slovenski uradniki. V nadaljevanju so objavili

¹⁹³ Hacia rumbos nuevos, Gospodarstvo, letnik II, št. 16, 31. 1. 1927, str. 1.

¹⁹⁴ Problemas agrícolas – La rentabilidad de agricultura, Gospodarstvo, letnik II, št. 18, 28. 2. 1927, str. 1.

¹⁹⁵ Tovarna ali zemlja, Gospodarstvo, letnik V, št. 57, 27. 3. 1930, str. 1.

natančna navodila za tiste, ki so se zanimali za nakup, v naslednjih številkah časnika pa so sledili tudi oglasi, ki so slovenske priseljence pozivali k nakupu zemljišča v koloniji.¹⁹⁶

Žal je pri trgovini z zemljišči prišlo do škandala, v katerega je bil vpleten tudi Rudolf Leban. Zgodilo se je namreč (kot je bilo že prej omenjeno), da so bili izseljenci, ki so kupili posest in vse potrebno za obdelovanje zemlje, izkoriščani in ogoljufani.¹⁹⁷

Z Uriburujevim vzponom na oblast je časnik Gospodarstvo prenehal izhajati. Ob prevzemu oblasti so objavili članek, v katerem so pozdravili generalov udar, ki naj bi vnesel red v upehano parlamentarno delovanje. Primerjali so ga z Aleksandrovo diktaturo v Jugoslaviji, označeno kot racionalizacijo vladanja, ki je pometla z neučinkovitostjo parlamentarnega sistema.¹⁹⁸

Zanimiva je tudi objava generalovega razglasa ob izvedbi vojaškega udara. Članek je pod naslovom »Prisega začasnega predsednika, generala Uriburuja izrečena 8. septembra pred argentinskim narodom« prinašal prepis Uriburujevega govora: *»Prisegel bom pred vami, vojaki naše domovine in pred suverenim narodom. Prisegam na boga in domovino, da bom s ponosom izvajal dolžnost predsednika začasne vlade, ki ste mi jo zaupali. Prisegam, da bom solidaren z narodom, vojsko in mornarico in da se bom zavzemal za ponovno vzpostavitev institucij, za vladavino ustave in za enotnost vseh Argentinec. Če ne bom delal tako, naj to bog in domovina od mene zahtevata. Vojaki! Prisezite na boga in na domovino, da boste zvesti avtoritetam, ki ste jih postavili po volji ljudstva; prisezite, da boste solidarno in združeno podprli vlado v naporih obnove; prisezite tako kot jaz, da se boste zavzemali za složnost in disciplino, da v vojski in mornarici ne bo več kot enega ideala, ene same namere: poveličevanje dežele z redom in delom! Če ne boste tako storili, naj to bog in domovina od vas zahtevata. [prev. M. Z.]«¹⁹⁹*

¹⁹⁶ Slovenska naselbina, Gospodarstvo, letnik V, št. 56, 15. 6. 1930, str. 3.

¹⁹⁷ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 96.

¹⁹⁸ El inmigrante y la revolucion, Gospodarstvo, letnik V, št. 62, 10. 9. 1930, str. 1.

¹⁹⁹ El juramento del presidente provisorio, general Uriburu, prestado el día 8 de septiembre ante el pueblo argentino, prav tam.

Duhovno življenje

Med pomembnejše publikacije izseljenske skupnosti velja vsekakor uvrstiti versko-kulturno revijo Duhovno življenje. Nastanek revije je tesno povezan s cerkvenim organiziranjem Slovencev v medvojnem času, vendar se tej problematiki na tem mestu natančneje ni mogoče posvetiti,²⁰⁰ saj bi zahtevala posebna poglavja. Urejanje cerkvenega življenja bom zato predstavil le toliko, kolikor je bilo povezano z izdajanjem omenjene verske in kulturne revije. Prvi stalni slovenski izseljenski duhovnik v Argentini je bil Jože Kastelic,²⁰¹ ki je tja odpotoval po napoltilu Družbe sv. Rafaela²⁰² leta 1933. Pred prihodom v Južno Ameriko je že deloval kot duhovnik med slovenskimi izseljenci v Franciji, vendar je to deželo, domnevno zaradi spora s predstavniki jugoslovanske države, zapustil.²⁰³ Ob prihodu v argentinsko prestolnico se je takoj lotil dušnopastirskega dela in da bi dosegel kar največ rojakov, ki so živeli v Buenos Airesu in okolici, je 13. maja 1933 pri *Slovenskem tedniku* začel izdajati versko rubriko *Moje versko življenje*. Izhajala je samostojno v nakladi petstotih izvodov. Z julijem 1933 se je preimenovala v *Naše versko življenje* in je izhajala kot redna, a samostojna priloga Slovenskega tednika. Priloga se je 28. avgusta 1934 osamosvojila in začela izhajati

²⁰⁰ To je tudi izseljenski duhovnik Janez Hladnik že dokaj temeljito opisal v svojem življenjepisu *Od Triglava do Andov*. Glej: Janez Hladnik, *Od Triglava do Andov*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1978.

²⁰¹ Jože (tudi Josip) Kastelic (Šmihel pri Žužemberku, 23. 12. 1898 – Aconcagua, Argentina, 7. 3. 1940) je bil duhovnik. Med prvo svetovno vojno se je bojeval na Južnem Tirolskem. Leta 1922 je končal teologijo, bil je kaplan na Jesenicah in pozneje župnik pri Sv. Križu nad Jesenicami (zdaj Planina pod Golico). Leta 1925 je odšel v Francijo kot izseljenski duhovnik, 7 let pozneje pa v Argentino in v četrti Paternal je organiziral prvo slovensko bogoslužje. Pri Slovenskem tedniku je leta 1933 začel izdajati rubriko *Moje versko življenje*, iz katere je nastala revija *Naše duhovno življenje*, pozneje samo *Duhovno življenje*, ki jo je urejal do leta 1938. Med nameravano potjo k Slovincem v Mendози in Čilu 1940 ga je vodja alpinistične odprave na Aconcaguo J.J. Link povabil s seboj, vendar je Kastelic na poti omagal in umrl. Nagrobnik v kraju Puente del Inca mu je napravil arhitekt Viktor Sulčič.

Irene Mislej, *geslo: Kastelic Josip*. V: Enciklopedija Slovenije, 5. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1991, str. 13.

²⁰² Rafaelova družba oz. Družba sv. Rafaela (v nadaljevanju R. d.) je nastala na pobudo Antona Bonaventure Jegliča, od leta 1903 je delovala v Ljubljani kot pomožni odbor dunajske R. d. za ljubljansko škofijo, od 1907 pa kot podružnica avstrijske R. d. za varstvo izseljencev v Ljubljani. Njen predsednik je bil Ivan Janežič. Ustanovljena je bila kot cerkvena bratovščina, ki je s podporo cerkvenih in državnih ustanov, karitativnih organizacij in s članarino ter samostojnimi akcijami za zbiranje sredstev pomagala izseljencem, da bi ohranili človeško dostojanstvo ter našli možnost za uresničitev ciljev izselitve. Delovala je prek zastopnikov po slovenskih župnijah in po evropskih pristaniščih. Podružnice so ustanovili v Gorici in Mariboru, v večjih slovenskih mestih pa so imeli zaupnike. Ob začetku 1. svetovne vojne je R. d. v Ljubljani prenehala delovati in bila črtana s seznama društev pokrajinske vlade. Leta 1908 so na pobudo Kazimirja Zakrajška v New Yorku ustanovili Družbo sv. Rafaela za slovenske izseljence. Samostojno R. d. v Ljubljani so ustanovili 1927, njeno vodstvo je 1928 prevzel Kazimir Zakrajšek. Leta 1935 je organizirala 1. slovenski izseljenski kongres v Ljubljani, ki se ga je udeležilo ok. 150 delegatov. Leta 1945 je bila R. d. ukinjena, 1995 pa je ime R. d. prevzelo Katoliško središče Slovencev po svetu v Ljubljani.

Darko Friš, Andrej Vovko, *geslo: Rafaelova družba*. V: Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1996, str. 67.

²⁰³ Nekateri raziskovalci navajajo, da je to bila njegova želja in da so v ozadju verjetno stala nesoglasja in njegovo slabo počutje, kar naj bi dokazovalo tudi njegovo dopisovanje s patrom Kazimirjem Zakrajškom, ki je kljub njegovemu moledovanju po premestitvi vztrajal pri službi v Franciji.

Glej: Marjan Drnovšek, *Izseljenski duhovnik Jože Kastelic (1898–1940) v Franciji in Argentini*. V: Zbornik kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki, str. 100.

pod naslovom *Duhovno življenje*. Do avgusta 1935 je izhajala kot tednik, od tedaj pa kot mesečnik. V taki obliki izhaja še danes.²⁰⁴

Kastelic se je svojega dela lotil zelo velikopotezno. Glasila si ni zamislil zgolj kot verskega lista, kjer bi objavljali novice, reportaže ali poročila z dogodkov, povezanih s cerkvenim delovanjem med izseljenci v Argentini. Predstavljal si je, da bi morale imeti značaj širše kulturne revije, v kateri bi svoj prostor našli tako pisci, ki bi govorili o položaju slovenske skupnosti v Argentini, kot tisti, ki so živeli v nekdanji domovini, posebno pozornost pa je namenil tudi domačim intelektualcem, kot so bili pisatelj Fran Saleški Finžgar,²⁰⁵ filozof in teolog Aleš Ušeničnik,²⁰⁶ pisec in publicist Josip Debevec²⁰⁷ in drugi. V Argentini je z njim sodeloval Ciril Jekovec, eden izmed uglednih pripadnikov intelektualne elite predvojne migracije (pred prvo svetovno vojno), sicer tudi urednik prej omenjenega *Gospodarstva*. Skupaj sta denimo sestavila obširno Spomenico slovenskih izseljencev v Južni Ameriki za prvi slovenski izseljenski kongres, ki je bil v Ljubljani 1. julija 1935. Kastelic si je prizadeval, da bi revija *Duhovno življenje* postala osrednje versko glasilo vseh slovenskih izseljencev po svetu. Tovrsten podvig bi seveda zahteval visoke finančne stroške, ki so presejali Kasteličeve

²⁰⁴ Aleš Breclj, *Duhovno življenje in slovenska skupnost v Argentini*. V: Zbornik kulturno ustvarjanje, str. 73–74.

²⁰⁵ Fran Saleški Finžgar (Doslovče, 9. 2. 1871 – Ljubljana, 2. 6. 1962) je bil pripovednik in dramatik. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer je tudi dokončal semenišče. Leta 1895 je postal kaplan v Bohinjski Bistrici; službene kraje pa je potem hitro menjaval (Jesenice, Kočevje, Idrija, Jošt nad Kranjem, Škofja Loka). V letih 1900–1902 je bil kurat v prisilni delavnici v Ljubljani, 1902 je postal župnik v Želimjem, 1908 v Sori, 1918 pa v Trnovem (Ljubljana). Bil je predsednik Nove založbe, tajnik in urednik Mohorjeve družbe in urednik *Mladike*. Po upokojitvi 1936 je živel v Ljubljani. Med vojno se je opredelil za Osvobodilno fronto in bil pri bombardiranju Ljubljane huje ranjen. Leta 1938 je bil izvoljen za rednega člana Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Leta 1951 je prejel Prešernovo nagrado. Z literarnim delom je začel že kot gimnazijec. Finžgar je uspešno nadaljeval tradicijo povesti za ljudstvo, kakršno je v svojih programih začrtal Fran Levstik in sta jo v 2. polovici 19. stoletja pisala Josip Jurčič in Janko Kersnik.

Jože Šifrer, geslo: *Finžgar Fran Saleški*. V: Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, str. 117.

²⁰⁶ Aleš Ušeničnik (Poljane nad Škofjo Loko, 3. 7. 1868 – Ljubljana, 30. 3. 1952) je bil filozof in teolog. Na papeški Gregorijanski univerzi v Rimu je doktoriral 1891 iz filozofije in 1895 iz teologije, za duhovnika je bil posvečen 1894. Od 1897 je predaval na bogoslovnem učilišču v Ljubljani, od 1900 kot profesor za dogmatiko in sociologijo, 1919–1938 je bil redni profesor filozofije na Teološki fakulteti. Urejal je reviji *Katoliški obzornik* (1897–1906, razen 1901) in *Čas* (1907–20), pri slednjem je bil glavni sodelavec. Bil je dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti (od 1928), častni član Slovenskega filozofskega društva, član Akademije sv. Tomaža Akvinskega v Rimu (od 1937), redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (od 1938, 1948 izključen, 1996 rehabilitiran). V filozofiji je utemeljil neotomizem na Slovenskem. Bil je najuglednejši katoliški filozof in teoretik svojega časa.

Frane Jerman, geslo: *Ušeničnik Aleš*. V: Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2000, str. 117.

²⁰⁷ Jože (Josip) Debevec (Begunje pri Cerknici, 15. 3. 1867 – Ljubljana, 5. 10. 1938) je bil pisatelj, literarni zgodovinar in prevajalec. Po študiju v Ljubljani je 1984 na Dunaju doktoriral iz teologije. Na Dunaju in v Gradcu je študiral klasične jezike in slavistiko ter 1900 diplomiral. Najprej je bil kaplan, od 1898 gimnazijski profesor, med drugim od 1900 v Kranju, od 1910 do upokojitve 1924 v Ljubljani. Napisal je mladinske vzgojne povesti *Ljubezen do mamice* (1893), *Vzori in boji* (v reviji *Dom in svet* 1896–1897, knjižno 1918), *Do zmage* (*Dom in svet* 1901–1902) idr., gledališke igre, npr. *ljudsko Junaške blejke* (1912) in literarne študije *Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu* (1905), *Dante v slovenskih prevodih* (1921), *Romantika* (1922–1923). Njegovo največje delo je prvi slovenski prevod Dantejevega dela *Divina commedia*, ki ji je napisal tudi uvodno študijo.

Frančiška Buttolo, geslo: *Debevec Jože*. V: Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, str. 181.

omejitve. Revija, kakršno je zasnoval je že sama terjala izjemen denarni zalogaj, ki ga samo z naročninami ni mogel pokriti.²⁰⁸

Kastelic se je zato leta 1935 odpravil v domovino, da bi našel podpornike, ki bi zakrpal nastalo finančno luknjo, iskal pa je tudi sodelavce iz duhovniških vrst, ki bi mu pomagali pri delu med izseljenci v Argentini. Duhovnik Janez Hladnik²⁰⁹ je že leta 1928 prejel časnik, ki ga je v Argentini izdajal njegov kolega Anton Mrkun,²¹⁰ a se je takrat še obotavljal z odločitvijo o odhodu. Glasilo, ki ga je Mrkun izdajal je imelo naslov *Izseljenec*,²¹¹ v njem pa je v glavnem v člankih z versko vsebino skušal navezati stike z ruskimi, češkimi, poljskimi in hrvaškimi organizacijami, da bi se tako ustanovila neke vrste federacija slovanskih izseljenskih društev v Južni Ameriki. Že leta 1928 je Mrkun odšel z Argentine, razočaran nad tamkajšnjimi razmerami. Hladnik pa je na podlagi branja njegovega glasila in drugih novic, zvedel »da je v Argentini mnogo tisoč Slovencev, da pa ni nikogar, ki bi jim povedal kaj o Bogu v lastnem jeziku.« Tedaj je še menil, da pot na tuje ne bi bila prava zanj, saj je sebe pojmoval kot vaškega kaplana in župnika, čeprav so mu Mrkunove vesti predramile zanimanje. Čez čas je začel prebirati Kasteličevo Duhovno življenje in odločitev o odhodu je postajala vse resnejša. Dozorela je ob duhovnih vajah v Škofovih zavodih v Šentvidu, kjer je leta 1935 prebral članek o mednarodnem evharističnem kongresu v Buenos Airesu²¹² izpod peresa Jožeta Kastelica.²¹³

²⁰⁸ Brecelj, *Duhovno življenje ...*, str. 75.

²⁰⁹ Janez Hladnik (Petkovec, 22. 12. 1902 – Buenos Aires, 20. 6. 1965) je bil duhovnik in publicist. Leta 1927 je končal bogoslovje v Ljubljani, bil kaplan v raznih mestih, 1936 odšel v Argentino in tam deloval med slovenskimi izseljenci. Leta 1938 je prevzel uredništvo lista *Duhovno življenje*, ki ga je 1933 ustanovil Josip Kastelic. Za zgodovino izseljenstva so pomembni njegovi potopisni članki o obisku slovenskih kolonij v Argentini. Po 1945 je pri vladi J.D. Perona posredoval za priselitev slovenskih političnih beguncev v Argentino in v Lanusu ustanovil naselje Villa Eslovena.

Irene Mislej, *geslo: Hladnik Janez*. V: Enciklopedija Slovenije, 4. zvezek, str. 32.

²¹⁰ Anton Mrkun (lg, 4. 7. 1876 – 31. 10. 1961, Cleveland) je bil duhovnik, propagator treznosti in prosvetni organizator. Rodil se je 4. julija 1876 na Igu – Studencu pri Ljubljani, hodil je na ljudsko šolo na Igu in v Ljubljani na Grabnu, med letoma 1889–97 je obiskoval gimnazijo v Ljubljani, od leta 1897 do 1901 pa bogoslovje, prav tako v Ljubljani. Med letoma 1901 in 1902 je bil kaplan v Koprivniku na Kočevskem, med 1902 in 1905 v Velikih Laščah, med 1905 in 1906 je bil ekspozit na Razdrtem, 1906–1909 je bil kaplan v Mengšu, nato do leta 1929 župnik na Homcu in v Dobrepoljah. Leta 1932 je ustanovil Društvo za pohabljenno mladino in dobrodelno društvo Varstvo, ki je imelo namen kolonizirati siromašne otroke. Leta 1927 je v ustanovil Rafaelovo družbo za pomoč izseljencem in povratnikom. Istega leta je dobil dopust in odšel med slovenske in hrvaške izseljence v Argentino. V Buenos Airesu je osnoval izseljeniško pisarno ter začel izdajati za Slovence list *Izseljenec* (El emigrante), za Hrvate pa *Glas iseljenika* (La voz del emigrante). O izseljeniškem vprašanju je pisal v *Jadran* (Split, 1928–29), *Hrvaško stražo* (Zagreb, 1929), *Katoliški list* (Zagreb, 1929), *Vzajemnost* (Ljubljana, 1929) in *Novi iseljenik* (Zagreb, od 1929 do 1931). Sestavil je *Naš narodni izseljeniški program* (*Izseljeniški Vestnik*, 1932). Na državni izseljeniški konferenci 1932 v Ljubljani je poročal o izseljeniških duhovnikih in učiteljih.

Tončka Stanonik [et.al], *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2008, str. 734.

²¹¹ Časnik je bil sicer spretno urejen in je ob člankih z versko vsebino prostor namenjal tudi izseljenskim vprašanjem, poročilom o delovanju društev in novicam iz domovine. V grafičnem pogledu pa je bil pomanjkljiv, saj urednik ni našel tiskarne s slovenskimi črkami in strešicami. Obljubil je, da bo to nevšečnost rešil v tretji številki, vendar ta ni izšla, ker se je vrnil v domovino.

Brecelj, *Duhovno življenje ...*, str. 74.

²¹² Evharistični kongres v Buenos Airesu je potekal leta 1934, udeležil se ga je tudi kardinal Eugenio Pacelli, kasnejši papež Pij XII. Priprava na kongres je terjala mobilizacijo argentinskih župnij, katoliških delavskih

Pred odhodom februarja 1936 se je z njim sestal in prejel navodila, na katere slovenske izseljence v Argentini naj se obrne in kako naj urejuje Duhovno življenje. V Buenos Aires je prispel 1. marca 1936 in kar takoj se je lotil tako dušnopastirskega kot uredniškega dela. S pomočjo nekaterih Kasteličevih sodelavcev je že 6. marca istega leta izdal 103. številko revije in ostal njen urednik, dokler se Kastelic ni vrnil.²¹⁴

V Argentino je Kastelic povabil tudi goriškega duhovnika Davida Doktoriča,²¹⁵ ki je bil znan kot dober pisec, glasbenik in tudi kot človek s poslušom za gospodarska vprašanja. Doktorič se je vabilu odzval in v Buenos Aires prišel 28. septembra 1936. Tako kot Kastelic in Hladnik je tudi on napisal veliko prispevkov za Duhovno življenje. Že leta 1937 pa je na predlog

krogov, katoliških šol. Glavno breme organizacije prireditve je nosila Argentinska katoliška akcija, ki jo je leta 1928 ustanovil papež. Med ceremonijami, ki so jih izvedli v času kongresa, lahko poleg velikanskega križa, postavljenega v četrti Palermo omenimo tudi posvetitev Argentine Jezusovemu srcu. Dejstvo, da je tudi predsednik, ki je sicer izhajal iz prostozidarskih krogov, podprl kongres, priča o povečani moči Katoliške cerkve v argentinski družbi. Obnova cerkvenega vpliva je šla z roko v roki s strahom pred komunizmom in željo po okrepitvi argentinske identitete. Prireditev je bila tako na določen dan (kongres je potekal teden dni) posvečena bogu in domovini. Prav tako je ena od noči potekala v znamenju velike religiozne vneme, posvečene zlasti moškemu prebivalstvu. Religija je bila dotlej v Argentini namreč dojeta kot ženska zadeva, tako med elito kot med množičnimi sloji. Nova kateheza pa je bila še posebej usmerjena proti moškim, ki naj bi jih že od otroštva usmerjali v katoliškem duhu in jih odvrčali od liberalizma.

Glej: Saenz Quesada, *La Argentina*, str. 503–504.

²¹³ Hladnik, *Od Triglava do Andov*, str. 112 (citati) in 136 (nadaljevanje).

²¹⁴ Breclj, *Duhovno življenje ...*, str. 76 in Hladnik, str. 136, 158–160.

²¹⁵ David Doktorič se je rodil 24. 10. 1887 v Našicah, v Slavoniji, kjer je bil oče oskrbnik posestva grofa Pejačevića. Mati Teresa Paronitti je bila Furlanka iz Cervignana. Osnovno šolo je obiskoval na Dunaju, po smrti strica Franca Schwarza pa je prišel v Ljubljano, kjer je v ljubljanskem Marijanišču zaključil dva razreda gimnazije (1899–1901). Kot Missijev štipendist je študij nadaljeval v Gorici. Leta 1907 je maturiral z odliko, nato je vstopil v osrednje goriško bogoslovje, ki ga je obiskoval med letoma 1907 in 1911. V goriški nadškofiji je bil posvečen 26. julija 1911, prvo cerkveno službo pa je nastopil kot kaplan v sv. Vidu na Placuti. Po prvi svetovni vojni je goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej povabil Doktoriča na ordinariat, kjer je dobil službo kot kancelist oziroma višji uradnik. Ob službi na ordinariatu je Doktorič kot kaplan deloval pri sv. Roku (1918–1920) in pri sv. Ignaciju na Travniku (1920–1927), kjer je bil tudi organist in pevovodja. Doktorič je bil med najbolj aktivnimi člani Zbora svečnikov sv. Pavla. Na občnem zboru 26. 2. 1920 je bil izvoljen za tajnika Slovenske krščansko-socialne zveze za Goriško, predsednik pa je bil dr. Josip Ličan. Zaradi organizacijskih sposobnosti je bil po vojni imenovan tudi v deželni odbor za obnovo Goriške. Ko je moral zapustiti ordinariat, je postal tajnik Goriške zadružne zveze. Sodeloval je pri ustanovitvi Goriške straže, Gospodarskega lista in Mladike. Zaradi likvidacije Zadružne zveze se je odločil za odhod v osrednjo Slovenijo, kjer je postal duhovnik ljubljanske škofije. Zaradi svoje razgledanosti in neustrašnega zagovarjanja nacionalnih pravic Slovencev, je postal za italijanski fašizem resna ovira. Leta 1936 se je odločil za odhod med izseljence v Argentini. K njegovi odločitvi je po lastnem pričevanju najbolj vplival Jože Kastelic s svojim vztrajnim delom in zavedal se je, da ga bo po tragični smrti težko nadomestiti. Kmalu po prihodu v Buenos Aires se ga na zahtevo jugoslovanskih oblasti premestili v Urugvaj, kjer je dobil mesto začasnega honorarnega atašeja kraljevega poslaništva v Buenos Airesu s sedežem v Montevideu, kar naj bi mu omogočalo zadovoljevati potrebe jugoslovanskih izseljencev v Urugvaju. Ob njegovem prihodu v Urugvaj, sta tam delovali dve slovenski društvi – prvo je bilo prekmursko in so ga ustanovili 1. 10. 1935, med Primorci pa je že leta 1929 nastal Triglav, ki je kmalu doživel razkol zaradi političnih razlogov. Na pobudo Doktoriča in njegovih kolegov so ustanovili društvo Slovenski krožek, v katerem so od začetka sodelovali vsi primorski rojaki ne glede na politično prepričanje. Društvo se je lahko pohvalilo s tečajem slovenskega jezika, kulturnimi prireditvami in glasbeno sekcijo. Doktorič se ni izkazal le kot ugleden duhovnik, društveni delavec, angažiran mislec, ampak tudi kot glasbenik, pisec in poet. Umrli je 12. aprila 1962 v Montevideu.

Irene Mislej, *David Doktorič – življenjepis*. V: David Doktorič, Primorski duhovnik med starim in novim svetom, Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1996, str. 11–83.

veleposlanika dr. Izidorja Cankarja²¹⁶ moral v Urugvaj, kjer je bil imenovan za častnega honorarnega atašeja jugoslovanskega veleposlaništva v Montevideu s sedežem v Buenos Airesu. Obenem je tudi duhovno skrbel za tamkaj živeče Slovence in Jugoslovane.²¹⁷

Po Kasteličevi vrnitvi iz Evrope je Hladnik revijo zopet zaupal njemu, a je božično številko (leta 1936) zaradi Kasteličevega odhoda v Rosario pripravil sam. Potem je prišlo do zastoja v izdajanju in naslednja številka je izšla šele februarja naslednje leto. Med letoma 1937 in 1938 se je funkcija urednika med njima izmenjevala. Hladnik ni imel preveč dobrega občutka zaradi Kasteličevih prevelikih načrtov. Svoje dvome je izrazil tudi v spominih: »G. Kastelic je bil vse preveč velikopotezen. Jaz mu kar nisem mogel slediti v njegovih tiskarskih podvigih, ki so zahtevali obilico denarja. Ko se je izčrpalo vse, kar je prinesel iz Evrope, je spet ostal suh in brez možnosti nadaljevanja. Zopet sem moral zgrabiti jaz in sem izdal štiri mesečne številke do konca leta 1937, pa v drugačnem formatu.«²¹⁸

Poleg tega je menil, da Kastelic ni zmozel pravilno urejevati razmer z izseljensko skupnostjo, saj da ni imel posluha za primorskega človeka. »Gospod Jože ni razumel Primorcev tako kot sem jih jaz. On je bil trd Kranjec in je hotel zapovedovati v Argentini kot bi mogel doma. Tudi glede političnega gledanja se ni ujema z mišljenjem Primorcev, ki so bežali pred fašizmom in gledali v Jugoslaviji svojo rešitev. Tako si je ustvaril v Argentini strupenih nasprotnikov, kakor je imel seveda tudi veliko vnetih somišljenikov.«²¹⁹

Seveda se tudi o Hladnikovem »razumevanju Primorcev« porajajo pomisleki, saj tudi on ni mogel pritegniti znatnega dela izseljencev. Ob začetkih dušnopastirskega dela, ko je skušal obiskati slovenske domove, razkropljene po Buenos Airesu, je velikokrat naletel na odkrito negodovanje. Kot piše v svojih spominih: »Kakor so bili eni hvaležni za moj obisk in z veseljem čitali »Duhovno življenje«, tako so bili pa drugi tudi sovražni do mene. »Niti tukaj nas ne more far pustiti na miru«, sem slišal več kot enkrat. Zgodilo se je večkrat, da jih kje

²¹⁶ Izidor Cankar (Šid, Vojvodina, 22. 4. 1886 – Ljubljana, 22. 9. 1958) je bil umetnostni zgodovinar, kritik, pisatelj, prevajalec in diplomat. Bil je bratranec Ivana Cankarja. V Ljubljani je končal klasično gimnazijo in teologijo (1909), nato je študiral estetiko na univerzi v Louvainu in umetnostno zgodovino na Dunaju pri M. Dvoraku; tu je 1913 doktoriral in se med 1919 in 1920 izpopolnjeval. Med letoma 1914 in 1919 je urejal *Dom in svet* in ga iz družinske revije preoblikoval v zahtevnejšo literarno in umetnostno; med 1918 in 1919 je bil glavni urednik *Slovenca*. Proti Ivanu Šušteršiču je podprl Krekovo krilo Slovenske ljudske stranke. Leta 1918 je bil član Narodnega sveta v Zagrebu in njegove delegacije za združitev južnih Slovanov v državo SHS. Deloval je za tako obliko nove države, ki bi omogočala samobitnost slovenskega naroda in bil 1920 med organizatorji avtonomistične izjave slovenskih kulturnih delavcev. Tega leta je na ljubljanski univerzi utemeljil stolico za umetnostno zgodovino, bil prvi predavatelj, od leta 1923 izredni in med 1930 in 1936 redni profesor. Leta 1926 je izstopil iz duhovniškega stanu in se poročil. Leta 1936 se je posvetil diplomaciji, med letoma 1936 in 1942 je bil poslanik v Buenos Airesu, med 1942 in 1944 pa v Ottawi. Med 2. svetovno vojno je bil kritičen do sporov med srbskimi in hrvaškimi politikami v begunstvu, do podpore jugoslovanskih begunskih vlad v Londonu oz. Kairu, do slabih odnosov jugoslovanskih vlad s Sovjetsko zvezo, ki bi po njegovem lahko odločilno vplivala pri reševanju mejnega vprašanja. Od 1947 je upokojen živel v Ljubljani, bil dejaven kot galerijski svetovalec in se posvetil prevajalstvu. Leta 1953 je postal redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Tone Ferenc, Frane Jerman, Marjan Dolgan, Nace Šumi, geslo: *Cankar Izidor*. V: Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek, str. 416.

²¹⁷ Breclj, prav tam; Mislej, *David Fortunat Doktorič - življenjepis*, str. 21–33 in Hladnik, *Od Triglava do Andov*, str. 165–166.

²¹⁸ Hladnik, *Od Triglava do Andov*, str. 169.

²¹⁹ Prav tam, str. 177–178.

»ni bilo doma«, čeprav sem jih videl. Pa tudi psa so naščuvali name.«²²⁰ Zakaj je bilo temu tako, lahko ugibamo, a dejstvo je, da je bila primorska migracija v veliki meri versko precej mlačna. Pri levičarskih strujah, posebej okrog komunistične skupine pri Ljudskem odru pa se je pojavljalo tudi odkrito sovraštvo do Katoliške cerkve.²²¹

Kot je bilo rečeno, je imel Hladnik povsem drugačen pogled na Duhovno življenje. Glasilo je bilo v času njegovega urednikovanja naravnano bolj k zadovoljevanju verskih potreb izseljencev kot k doseganju visoke kulturne ravni, za kar si je prizadeval Kastelic. Zaradi različnih pogledov na revijo, je med duhovnikoma večkrat prihajalo do nesoglasij, ki so se običajno mirno zgladila. Da pa strasti niso bile pomirjene vse do zadnjega, priča Kasteličevo pismo, v katerem se je generalnemu vikarju²²² ljubljanske nadškofije pritoževal čez Hladnika. Pismo je bilo poslano tik pred njegovim odhodom v Mendoza, kjer se je odpravil na najvišji vrh Argentine Aconcagua in se pri vzponu smrtno ponesrečil.²²³

Kot urednik Duhovnega življenja, še prej pa kot izseljenski duhovnik, je Hladnik prepotoval skorajda vso Argentino in o svojih vtisih objavljал prispevke v Duhovnem življenju. Cilj teh potovanj je bil odkriti kar največ slovenskih izseljencev, predvsem tistih, ki so izgubili svoje stike z rojaki in nekdanjo domovino. Potopisi, ki so nastali na osnovi teh potovanj, so izhajali v reviji od maja 1938 do septembra 1949, največkrat poimenovani z naslovom Po Argentini sem ter tja. Velikokrat so bili v njih objavljeni sezname novo odkritih izseljencev in zato predstavljajo pomemben vir za raziskovanje zgodovine slovenskega izseljenstva v Argentini. Zaradi svojega poljudnega sloga so ti zapisi tudi vzbujali veliko zanimanja med bralci in so močno pripomogli k temu, da je reviji uspelo dvigniti naklado, tako da so jo nekaj časa tiskali celo v 2000 izvodih.²²⁴

²²⁰ Hladnik, *Od Triglava do Andov*, str. 163.

²²¹ Glej npr. Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 109.

O odnosu komunistične skupine v Ljudskem odru pa si velja ogledati njeno glasilo »Borba«, ki je sicer zelo slabo ohranjeno, a v številki, ki jo je mogoče pregledati, je kot propagandno geslo glasila navedeno tole: »Podpiraj svoj list! Boj Fašizmu, papežu ter njegovim hlapcem na Paternalu!« Borba, Glasilo Jug. Del. in Kmet. v Argentini, april 1931, str. 2.

Zmerno liberalno društvo Prosveta je Katoliški cerkvi nasprotovalo zaradi sklenitve konkordata z italijansko državo, čeprav je slovenske duhovnike v Argentini podpiralo. Glej npr. članka: Sporazum med Vatikanom in Italijo, Slovenski tednik, 6. 4. 1929, letnik I, št. 1, str. 1 in Strankarstvo, letnik VIII, št. 369, 17. 10. 1936, str. 1.

²²² V vsaki škofiji mora po kanonskem pravu škof postaviti generalnega vikarja, ki mu pomaga pri vodstvu celotne škofije. (kan. 475)

Generalnega in škofovega vikarja imenuje krajevni škof svobodno in ju more svobodno odstraniti. (kan. 477)

Generalni in škofov vikar naj bosta duhovnika, stara vsaj trideset let, doktorja ali licenciata cerkvenega prava ali teologije ali vsaj resnično izvedena v teh vedah, ki ju priporoča zdrav nauk, neoporečnost, razumnost in izkušnost v vodstvu.

Generalni vikar ima po službi v vsej škofiji izvršno oblast, ki jo ima po pravu krajevni škof, da upravlja vse administrativne zadeve, razen tistih, ki si jih je škof pridržal ali po pravu zahtevajo posebno škofovo naročilo.

Generalni in škofov vikar imata v področju svoje pristojnosti tudi stalna pooblastila, ki jih je škofu podelil apostolski sedež, pa tudi izvršujeta reskripte, razen če ni izrečno določeno kaj drugega ali pa je bila oseba krajevnega škofa namenoma izbrana.

Zakonik cerkvenega prava – codex iuris canonici, str. 222 (kan. 475), 223 (ostali).

²²³ Brecelj, *Duhovno življenje...*, str. 77.

²²⁴ Prav tam.

V času Hladnikovega urednikovanja je bilo v Duhovnem življenju precej več člankov v španskem jeziku, med katerimi najdemo tako vzgojne prispevke kot prevode slovenskih klasičnih leposlovnih del. Finančno zaledje si je revija zagotovila z objavo oglasov slovenskih obrtnikov in gospodarstvenikov v Argentini. Hladnik je vzdrževal dobre odnose tudi z veleposlanikom Kraljevine Jugoslavije, o katerem je pohvalno pisal, dr. Izidor Cankar pa je poskrbel za kritje 25 odstotkov stroškov tiska revije.²²⁵

Ob vseh prispevkih, ki jih je objavljalo Duhovno življenje in so bili večinoma verske narave izstopajo članki Franca Krašovca, ki se je v tisku podpisoval kot France Dalibor. Njegovo najpomembnejše delo v omenjeni reviji je bila serija zapisov z naslovom »Argentinski filmi«, ki je v Duhovnem življenju izhajala šest let (od leta 1933 do 1939). Nadaljevanka temelji na avtorjevih opažanjih argentinskega vsakdanjika, kjer opisuje predvsem zakoreninjene običaje in posebnosti te južnoameriške družbe. Delo je neprecenljivega pomena za spoznavanje argentinskih tradicij in vključevanja slovenskih migrantov v novo družbo. Obregnil se je ob marsikatero pojave, ki so bili značilni za argentinske razmere in jih tudi z veliko zavzetostjo predstavil. Njegovo pisanje razkriva določen pisateljski talent in poudarja zmožnost preiskovalnega novinarstva. Radovednost ga je gnala v nezanemarljive raziskovalne podvige in skušal je izbrskati toliko podatkov, kolikor je bilo le mogoče. Včasih je pisal na podlagi svojih lastnih izkušenj, drugič pa je podatke iskal po statističnih uradih in tako, da je potoval po deželi ter si beležil raznovrstne zanimivosti.²²⁶

V prvem od filmov je govoril o zdravnikih v Argentini. Zapisal je, da so argentinski zdravniki nudili kvalitetne storitve, povsem primerljive s tistimi v zahodnoevropskih državah, a so se vse preradi ukvarjali s politiko, to pa ga je motilo. Tudi slovenskim izseljencem je odsvetoval obisk pri takem zdravniku, ki se je poleg svoje stroke ukvarjal še s politiko. Največjo težavo pri priseljivanju evropskih, tudi slovenskih zdravnikov, v to deželo, je videl v tem, da so morali vsi ponovno pridobiti ne samo licence, ampak so morali ponovno opraviti tudi vse potrebne izpite – in to v španskem jeziku. Le v krajih, kjer ni bilo argentinskih zdravnikov, se je smel naseliti tuj zdravnik z ustrežno diplomom in je lahko svobodno izvrševal zdravniško prakso.²²⁷

V drugem »filmu« se je posvetil hazardu – igram na srečo in konjskim dirkam. Obe aktivnosti sta bili v Argentini zelo popularni, Krašovec ju je tudi natančno opisal, obenem pa je izseljence posvaril naj se ju ne lotijo, saj je možnost za uspeh izredno majhna. Poleg tega je opozoril tudi z naslednjo ugotovitvijo: »Dasiravno je v Argentini igranje silno razširjeno, bolj ko sam football, je vendar igralec slabo zapisan v družbi, posebno če je imel smolo.« In nadaljeval: »Spominjam se, da sem se moral pismeno obvezati, ko sem nastopil svojo prvo službo v buenosajreški velebanki, da ne bom nikdar stavil v konjskih dirkah, dokler bom v bančni službi. Ako me zasačijo, ima banka pravico, da me odpusti brez vsake odškodnine.

²²⁵ Andrej Rahten, *Izidor Cankar – diplomat dveh Jugoslavij*, str. 83.

²²⁶ Marko Jenšterle, *Publicist France Krašovec v Duhovnem življenju*. V: Zbornik kulturno ustvarjanje, str. 189–191; Irene Mislej, *Literarno delo južnoameriških Slovencev pred drugo svetovno vojno*. V: Slovenska izseljenska književnost, 3. zvezek, str. 24–25.

²²⁷ Franc Dalibor, I. film, Doktorji, Naše duhovno življenje, letnik I, št. 1, 17. 6. 1933, str. 2–4.

Najbolj se bojijo v Buenos Airesu igralcev na konjskih dirkah, pri katerih so že tudi mnogi Slovenci izgubili velike svote in gmotno popolnoma propadli.«²²⁸

Najbrž eden izmed najzanimivejših »filmov«, ki zelo dobro predstavi ozadje manj zaželenih plati argentinske družbe, govori o revščini in brezposelnosti. Krašovec je zopet pokazal svojo raziskovalno žilico, ko je pogledal pod prag dežele, za katero se je zdelo, da ponuja neslutena bogastva. Revščina, ki se je razmahnila z gospodarsko krizo, in o kateri sem pisal že prej, je v Krašovčevem prispevku prikazana zelo izčrpno. Kljub izjemnim potencialom dežele, so se mnogi le stežka prebijali iz dneva v dan, je ugotavljal in dodal: »Federalna vlada je lani po vsej državi naštel okrog 250.000 brezposelnih! Dva odstotka vsega prebivalstva. In jaz pravim, da je toliko brezposelnih le v mestu Buenos Aires!« Posebej tragično se mu je zdelo, da se za brezposelne nihče ni zmenil in da so bili prepuščeni takorekoč sami sebi. Nezaposlene je v svojem prispevku razdelil na dve kategoriji – na tiste, ki so živeli ob reki La Plata (*pravzaprav gre za izliv oziroma estuar rek Paraná in Uruguay, ki se razprostira med mestoma Buenos Aires in Montevideo, op. M.Z.*), in tiste, ki so se selili in so jih v buenosaireškem narečju lunfardo (*posebna latovščina, ki se je razvila med priseljenci v Buenos Airesu, op. M.Z.*) imenovali »linyeras«. Krašovec je v članku navedel, da je ta skupina velikokrat prišla navzkriž z zakoni, mnogi med njimi pa sploh niso želeli delati. Nikoli niso postopali po mestu sami, ampak vselej v gručah, ki so štele najmanj tri ljudi, lahko pa tudi po dvajset. Po širnih argentinskih prostranstvih so potovali s tovornimi vlaki, tudi tako da so se včasih vozili na strehah vagonov. Po drugi strani so tisti, ki so bili stalno naseljeni ob La Plati, dobili vzdevek »colibriyos«, vendar izvora imena Krašovec ni znal pojasniti. Ugotavljal je, da je v časih objave članka pomenilo biti brezposeln pripadati nekemu posebnemu stanu – tako kot so to počeli čevljarji, krojači, kovači, mizarji, natararji in pisarji, so se tudi brezposelni povezovali med seboj. Krašovec je ocenil, da je število tistih, ki so prebivali ob reki, nihalo med dva in štiri tisoč.²²⁹

Med njimi naj bi bilo zanemarljivo malo rojenih Argentinec, v večini je Krašovec naštel priseljence: Poljake, Ruse, Čeh, Nemce, Italijane, Francoze, Fince in druge. Le treh narodnosti ni uspel zaslediti med njimi: Angležev, Japoncev in Judov. Razlog za njihovo odsotnost je videl v skupnostni povezanosti teh migrantov. Med priseljenci, ki so bili zastopani v velikem številu so prednjačili Poljaki, vendar tudi Slovencev in Hrvatov ni bilo malo, je zatrdil. Kot zanimivost Krašovec dodaja, da med stalno naseljenimi brezposelnimi ni bilo ne žensk ne otrok, saj jih policija ni pustila v to četrt, ki je postala znana kot »Villa Desocupación – Mesto brezposelnih«. Svoj obisk tega predela je Krašovec takole prikazal: »S prečudnimi občutki sem vstopil v to novo mesto. Kolibe so sestavljene iz najrazličnejšega materiala znešenega z vseh vetrov: iz pločevine, iz posod za petrolej, iz starih preluknjanih desk, iz vreč, iz cunj, iz starih preprog, iz drevesnih vej.« Četrt je bila mesto v pravem pomenu besede – imela je svoje trgovine, skladišča, tobačne, brivnice in druge prodajalne. Kupiti je bilo mogoče vse, le alkohola oblasti niso dovolile. Imeli pa so zdravstveno postajo,

²²⁸ Franc Dalibor, II. film, Loterija, konjske dirke, ruleta in quiniela, Naše duhovno življenje, letnik I, št. 25, 4. 11. 1933, str. 5–6.

²²⁹ Franc Dalibor, XI. film: Brezposelni, Duhovno življenje, letnik II, št. 60, 30. 8. 1934, str. 88–90.

kjer so brezplačno zdravili vse brezposelne, je dodal. Presenetilo ga je, da v mestu pravzaprav niso poznali kraj ali tatvin, saj se je moral vsak prebivalec registrirati pri policiji. Oblasti naj bi tudi določile, da so morali prebivati ločeno glede na narodnosti. Ugotavljal je, da buenosaireški brezposelneži nikakor niso bili delomrzni. Kolibe, v katerih so živeli, naj bi si sami postavili, prav tako pa tudi celotno infrastrukturo v četrti. Mnogi bi delali, če bi le lahko, je menil in dodal, da je med njimi tudi veliko visoko izobraženih. Komentiral je tudi njihovo iznajdljivost, ki se je kazala v medsebojni pomoči in skupnostni organizaciji v obliki nekakšnih zadrug.²³⁰

Brezposelni so bili razdeljeni na dve skupini – »buscadores« oziroma iskalce in »fogoneros« oziroma kurjače. Medtem, ko so prvi zapuščali svoje domove in se odpravljali v mesto iskat delo, so drugi doma skrbeli za gospodinjstvo. Nato je opisal različne načine preživljanja nezaposlenih – »iskalci«, ki so se vračali domov ob šestih zjutraj (za prebivalce četrti je veljala policijska uredba, ki je zahtevala počitek ob desetih zvečer) in so prebirali posode za smeti, ki so jih prebivalci Buenos Airesa zvečer postavili pred svoje domove. Drugi so zbirali papir ali se posvečali ribolovu v La Plati. V »filmu« je Krašovec objavil tudi nekaj pogovorov z brezposelnimi z različnih socialnih ozadij. Posebej ga je presenetilo, ko je med njimi našel kar nekaj visoko izobraženih, tudi takih, ki so govorili šest ali sedem jezikov. Eden izmed njih je bil Nemeč Aleksander Fresch, ki naj bi v Argentino pripotoval brez sorodnikov in znancev. Nihče ni poznal njegove osebne zgodovine, vendar je Krašovec od slovenskih izseljencev izvedel, da je Fresch zataval v četrt brezposelnih, kjer si je zaželel, da bi v miru dočakal smrt na pustni torek. Bolehal je že za tuberkulozo in čeprav se mu je zdravstveno stanje v soboto nekoliko popravilo, je prav za pustni torek umrl ne da bi za seboj pustil kakršno koli sporočilo. V zapuščini, starem kovčku, ki ga je prinesel iz Nemčije, pa so oblasti našle diplomo tehnične visoke šole iz Hannovra in člansko izkaznico inženirske zbornice v Philadelphiji, je zapisal Krašovec.²³¹

Nadalje se je hudoval tudi nad izjemnim razkorakom med revščino nezaposlenih in razsipnim obnašanjem premožnih, ki naj bi zaslužen denar zapravljali v kabareti in na plesiščih, ne da bi se ob tem menili za uboštvo svojih someščanov. Veliko revežev, med njimi tudi veliko takih slovenske narodnosti, je zaradi brezupa končalo v norišnicah. Z besedami Krašovca: *»Slovenci si ne morejo predstavljati, koliko naših da je vsled pomanjkanja samo v Argentini duševno otopelo in degeneriralo in se kot sence vlačijo in skrivajo bodisi po mestu bodisi po deželi. Nekaj jih je v blaznicah. Koliko pa smo jih hoteli že v blaznice spraviti, pa so vse dvakrat in še bolj prenapolnjene!«*²³²

²³⁰ Prav tam, str. 91–93.

²³¹ Franc Dalibor, XI. film: Brezposelni, Duhovno življenje, letnik II, št. 61, 6. 9. 1934, str. 117–121.

²³² Prav tam, št. 62, 15. 9. 1934, str. 154–155.

V nadaljevanju je opisal, kako so se oblasti lotile reševanja problema brezposelnih. Argentinski parlament je izglasoval zakon, na podlagi katerega je bila vzpostavljena državna komisija z nalogo boja proti tej pereči težavi. Že dve leti pred tem si je vlada zadala za cilj zmanjšati brezposelnost, vendar pri spopadanju s problemom ni bila uspešna, je trdil Krašovec. Predvidevali so izgradnjo vsedržavnega cestnega omrežja, namenili za projekt ogromno denarja, a do objave jim je uspelo zgraditi le kakih sto kilometrov, čeprav jih je bilo v načrtu nekaj tisoč, je zapisal. V pristanišču je državna uprava nekaj mesecev pred pisanjem zgradila barako za kakih tisoč brezposelnih, ki so dobili brezplačno posteljo in prehrano. Poleg tega so v tem času ustanovili tudi združenje »Junta de ayuda social« (Svet za socialno pomoč), ki naj bi v četrti postavilo prijetnejše hiše in uredilo infrastrukturo. Od mestne uprave so uspeli dobiti milijon opek in veliko pločevine za strehe, vse skupaj pa je zadoščalo za izgradnjo petdesetih hiš s po štirimi sobami in prostorom za šestnajst oseb.²³³

Prispevek o brezposelnosti je avtor sklenil z ugotovitvijo, da je argentinska država imela dovolj velike možnosti, da bi lahko nudila preživetje vsem, ki so v tistem času pristali v revščini in katerih prihodnost je bila negotova. »*Samo malo dobre volje je treba, pa se bodo spet razmajale one roke, ki danes brezposelne počivajo, na stežaj se bodo spet odprla deželna vrata, geslo velikega argentinskega državnika bo šlo spet svojo pot naprej: gobernar es poblar – vladati pomeni deželo naseliti! Saj je v Argentini dela in jela ne samo za nas, ampak še za mnoge mnoge ljudi*«, je menil Krašovec. Malodušje, ki je izviralo z njegovega pisanja pa je poskušal nadoknaditi s stališčem, da je revščina kljub vsemu predstavljala majhen problem proti katastrofam, kot so vojne, kužne bolezni in lakota, ki so mnogo huje prizadele človeštvo. Upanje je skušal vlitii predvsem slovenskim bralcem: »*Sam brezposelni – tudi Slovenci so med njimi, in bodo brali te moje besede! – ne obupaj!*«.²³⁴

Da so Krašovčevi članki resnično dokumentirali raznovrstne vidike argentinske družbe, dokazujejo tudi naslednji »filmi«. Med tistimi, ki so bolj zanimivi pri proučevanju slovenskega izseljenstva, prav gotovo izstopa prispevek o stanovanjskih razmerah v deželi priselitve. Članek je pričel z besedami, da je lastna hiša v Argentini, v Buenos Airesu pa še posebej, predstavljala neprecenljivo bogastvo, saj je človeku nudila garancijo za prihodnost, na kakršno v najemniškem razmerju ni mogel računati. Najem je bil po njegovem zelo slaba možnost, saj je menil, da so bile najemnine v Buenos Airesu občutno pretirane, najemodajalci brezobzirni, najemniki pa zakonsko povsem nezaščiteni. Dežela v nasprotju s soslednjim Urugvajem ni poznala bolezenskega zavarovanja za delavce, prav tako ne starostnega zavarovanja ali stanovanjskega zakona, ki bi primerno ščitil argentinske najemnike, ki so bili po njegovem mnenju prepuščeni samovolji najemodajalcev. Najemnine pa so bile po njegovih podatkih tako visoke, da so morali delavci polovico svojega mesečnega zaslужka porabiti samo zanje. Ogorčeno je zapisal: »*Dnine delavcev ter plače uradnikov so zato v tako kričečem nasprotju z najemnino, da menda v nobeni drugi državi kaj tacega ni mogoče!*« Večina slovenskih priseljencev si zato po njegovih informacijah ni moglo privoščiti lastne hiše ali stanovanja. Ugotavljal je: »*Velika škoda pa je – naj tu omenim mimogrede – da so poznali*

²³³Franc Dalibor, XI. film: Brezposelni, Duhovno življenje, letnik II, št. 61, 6. 9. 1934, str. 158–159.

²³⁴Franc Dalibor, XI. film: Brezposelni, Duhovno življenje, letnik II, št. 68, 24. 11. 1934, str. 393.

Slovenci tako neverjetno malo zavesti skupnosti, ko so si postavljali nove domove. Morda bo kateri drug mojih filmov govoril o slovenskih hišah v Buenos Airesu. Po površnem opazovanju jih bo dobrih štiristo, ki pa so neverjetno nesmiselno razsejane po vseh periferijah mesta in po njegovi bližnji okolici, tako, da nimamo Slovenci v Buenos Airesu kljub svojim štiristotim domovom nobenega pravega središča, kjer bi se mogli zbirati kolikor toliko redno in pogosto.»²³⁵

Veliko slovenskih priseljencev je živelo v conventillih, ki jih je Krašovec označil z izrazom »stanovanjska kasarna«, v kateri naj bi ljudje prebivali »natrpani kot sardine v olju«. Po njegovem mnenju si Buenos Airesa brez stavbe, ki jo je označil za »pravo sramoto za argentinsko prestolnico« sploh ne bi bilo mogoče predstavljati. Življenje v domovih s sobami, v katerih se je stiskalo po osem ali celo deset oseb skupaj, je znal tudi doživeto opisati: »*Ima pa conventillo tudi svojo nesporno poezijo. Posebno ob večerih! Oglje žari, lonci se kadijo, možje dela, srebajo svoj obligatni »mate« in komentirajo dogodke na delu ali pa novice iz večernega lista, medtem ko njih družice v kabinah zvanih »kuhinje« pripravljajo skromno večerjo. Povzdolž dvorišča so napete soge (vrvi) in na njih se suši perilo. Posteljne rjuhe zakrivajo pogled iz ene kuhinje v drugo, številni paglavčki, samosrajčniki in kratkohlačniki se veselo prekopicavajo pod temi rjuhami. Med hrušč in trušč otročadi zabrenka čas ob čas melodična kitara ali pa zahrešči obrabljena harmonika, na koji priseljenec vzbuja spomine na svojo staro domovino. Vmes pozvanjajo krepki udarci starobnega čevljarja, ki se trudi da razdrapanim škornjem še za nekaj časa podaljša življenje. Šivalni stroji zvonijo svojo monotono pesem ter izpričujejo, da za bledolične ženske, ki jih rokovodijo še ni nastopil čas počitka. Sobe brez oken so odprte, v njih sredini nepogrnjena miza, obkrožena od 4–5 postelj, in po stenah viseče obleke, to je vse bogastvo prebivalcev conventilla. Doraščajoče devotke so se vrstile iz dela. Skoro vse zaposljene izven hiše po tovarnah. Pomanjkanje jim je vtisnjeno v lica in nobenega truda ni, da ohranijo »linijo«.*»²³⁶

V nadaljevanju »filma« se je zopet hudoval nad, kot je menil, previsokimi najemninami in posledicami, ki jih je prinašalo njihovo neplačevanje. Po treh mesecih neplačevanja je po zakonu že sledila deložacija, je zapisal. Ukrep naj bi najbolj prizadel gospodinjstva, v katerih so se družine le s težavo preživljale, in staro prebivalstvo, ki se obnemoglo po izgonu ni imelo več kam zateči. Ugotavljal je, da so predvsem mladi z družin, ki so morale na cesto, klavrno končali. Mladenci brez strehe nad glavo naj bi se pogosteje znašli med prestopniki, dekleta pa naj bi zašla v prostitucijo. Po Krašovčevih informacijah med deložiranci ni bilo malo slovenskih priseljencev, saj mnogi s svojimi skromnimi zaslužki niso zmogli plačevati najemnine.²³⁷

²³⁵ Franc Dalibor, XIII. film: My house – my castle, moja hiša – moj grad, Duhovno življenje, št. 71, 22. 12. 1934, str. 496.

²³⁶ Franc Dalibor, XIII. film: My house – my castle, moja hiša – moj grad, Duhovno življenje, št. 72, 5. 1. 1934, str. 21.

²³⁷ Prav tam, št. 73, 6. 2. 1935, str. 50.

Krašovec je v svojih tekstih pronicljivo beležil kulturno, družbeno in politično podobo argentinskega vsakdana. Njegova serija zapisov z naslovom Argentinski filmi tako ostaja izjemen vir za spoznavanje sveta, v katerega so se priselili Slovenci v času med vojnama. Poleg tega, da nudijo prepričljiv izraz družbe, ki je z integracijskimi procesi postala del izseljenskega življenja, pa so tudi izvrsten vir za spoznavanje vsakdanjega življenja, ki ga institucije niso beležile (npr. življenje brezposelnih, ravnanje najemnikov in najemodajalcev, življenje v conventillih itd.).²³⁸

GLAVNA DRUŠTVA PREDVOJNE DOBE

Ljudski oder

Slovensko združenje socialistične usmeritve z uradnim imenom Delavsko izobraževalno društvo Ljudski oder je zaživelo v Trstu že 1905. leta. Ponašalo se je z izjemno knjižnico, njegovi člani pa so v letih po ustanovitvi uredili še več manjših bibliotek tako da so imeli vsi člani društva dostop do primerne gradiva. Po letu 1921 so v društvu prevladali komunisti, ki so vajeti uspeli obdržati vse do fašističnih napadov in dokončnega razpusta. Kljub nasilju škvadristov se je njegova misel uspela ohraniti in tako nas ne sme čuditi, da so društvo z enakim imenom in usmeritvijo ustanovili primorski izseljenci v Buenos Airesu. Leta 1925, ko se je zbudilo v četrti Paternal, je dobilo ime »Delavsko kulturno društvo«, kar je simboliziralo njegovo vlogo. V društvu so večino imeli komunisti, ki so bili včlanjeni v argentinsko komunistično partijo.²³⁹

Komunistično usmerjeni pripadniki so bili v društvu zelo aktivni. Med njimi so bili taki, ki so bili močno dejavni že v istoimenski organizaciji, ki jo je fašistična Italija ukinila 1922. Franc Štoka,²⁴⁰ Polde Caharija, Ferdo Rukin in Zoro Kralj so bili med najbolj zagretimi pripadniki,

²³⁸ Glej: Jenšterle, *Publicist France Krašovec ...*, str. 196.

²³⁹ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 133–134.

Glej tudi: Armando Blažina: *Delavsko kulturno društvo »Ljudski oder« (1958–1965)*, Slovenski izseljenski koledar, 1966, str. 208–211;

A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 53–58.

²⁴⁰ Franc Štoka je bil revolucionar, bojevnik v vrstah Osvobodilne fronte in politični delavec. Rodil se je 11. avgusta 1901 na Kontovelu, umrl pa 25. avgusta 1969 v Ljubljani. Izhajal je iz skromne družine, njegov oče je bil ribič, mati pa gospodinja. Osnovno šolo je obiskoval na Proseku, težke gmotne razmere v družini mu niso dovolile nadaljevanja šolanja (v družini je bilo sedem otrok). Postal je ribič. S šestnajstim letom se je vključil v narodno in politično v domači mladinski komunistični organizaciji in pri Ljudskem odru. Da bi se izognil vojaščini v Italiji, je pobegnil v Jugoslavijo, a ni dobil dela. Ko se je vrnil domov, je bil aretiran in poslan k mornarici v Livorno. Zaradi narodnih in političnih nazorov je bil med služenjem roka večkrat zaprt. Po vrnitvi se je doma udejstvoval v vaškem prosvetnem in političnem življenju, družil se je s komunisti. Leta 1923 je postal član Komunistične partije Italije, 1925. leta je skušal ilegalno oditi v Sovjetsko zvezo, a so ga aretirali na Dunaju. Po vrnitvi je bil izvoljen za predsednika Ljudskega odra. Zaradi naraščajočega fašističnega nasilja je 1928 sporazumno z vodstvom partije emigriral v Argentino. V Buenos Airesu je ilegalno deloval v slovenski sekciji KP Argentine in bil sekretar celice v mestnem okraju Paternal, nastopal je kot sindikalni aktivist, kot organizator in igralec pri Ljudskem odru, bil je član uredniških odborov slovenskih komunističnih glasil – Borba in Delavski glas, delal je tudi med argentinskimi delavci. 1930 so ga argentinske oblasti aretirale in po zaporu izgnale v Italijo. V italijanske zapore se je vrnil leta 1933. Posebna konfinacijska komisija mu je prisodila pet let

ki so okusili tudi argentinske zapore, Štoka in Kralj pa celo prisilno vrnitev in konfinacijo v Italiji. Med zagnanimi in prepričanimi levičarji je bil tudi Viktor Bogatec, ki je dom zapustil iz ideoloških razlogov. Preživetveno ni bil ogrožen, saj je z delom krojača razmeroma dobro zaslužil, vendar se ni želel vpisati v fašistični sindikat. Že doma je spletal podtalne povezave s političnimi somišljeniki, tako da so mu bili fašistični krogi za petami. Ob prihodu v buenosaireško pristanišče so ga takoj sprejeli sovaščani iz Križa, prav tako prepričani levičarsko usmerjeni pripadniki Ljudskega odra. Bogatec danes trdi, da so bili v društvu idejno preveč zagrizeni in brezkompromisni. Skupaj z zgoraj omenjenimi člani je tudi on sodeloval s komunistično partijo in njenimi celicami v Argentini. Skupina se je redno udeleževala strankarskih sestankov, kjer je razpravljala o političnih in družbenih vprašanjih, povezanih z usodo Argentine in izvedbo revolucije v tej deželi. Nosili so pištole in se udeleževali socialističnih ter sindikalnih manifestacij, kjer so poskušali zavzeti vidno vlogo. Nekega dne so tako prisostvovali na socialistični manifestaciji na trgu Once. Kot pripadniki partije so prireditve želeli spremeniti v komunistično, zato so potegnili ven transparente in začeli korakati po glavni ulici. Pridružili so se jim člani vseh komunističnih celic Buenos Airesa in ko se je ozračje ob policijski blokadi razgrela, je prišlo do streljanja. Komunisti so začeli streljati na policijo, policisti pa so vrnilo ogenj in orožje uperili proti manifestantom. Bogatčeva zgodba jasno prikazuje politično angažiranost nekaterih pripadnikov društva, ki so se v Argentini neposredno vpletali v družbeno-politično stvarnost dežele priselitve. Trdna politična prepričanja in odkrito izkazovanje pogledov v javnosti, tudi skozi neposredno udeležbo v prireditvah in uporabo strelnega orožja, so v razmerah Uriburujevе diktature pomenili jasen znak za preganjanje.²⁴¹

Uporaba nasilnih sredstev bi bila pregona deležna tudi v demokratičnih sistemih, v avtokratskem režimu Uriburuja pa so bili ukrepi še toliko korenitejši. Izražanje stališč pred diktaturo Bogatcu kljub vsemu ni povzročalo preglavic: *»Ko sem leta 1929 v Buenos Airesu videl prvomajsko povorko, sem mislil, da sem prišel v raj. Takrat smo živeli resnično v demokraciji. Z nastopom diktature pa se je vse spremenilo in začeli so se trdi časi. Večkrat sem bil v zaporu [...].«*²⁴²

Ljudski oder je bil društvo s precej usposobljenim vodstvom in dobro organizacijo, ki je uspela svojim članom priskrbeti celo brezplačne zdravstvene storitve. V času največjega priseljevanja je društvo članom nudilo najrazličnejšo pomoč, tudi denarno, še posebej, če je šlo za smrt družinskega člana. Skoraj vsak teden so organizirali različne prireditve, bodisi plese, gledališke predstave, koncerte ali fotografske razstave. Društvo je izdajalo tudi svoje glasilo, ki je sprva izhajalo pod imenom »Delavski list« in se je obdržalo do vojaškega puča

konfinacije na otoku Ponzi, kjer je z drugimi zaporniki organiziral protestno demonstracijo. Tako ali drugače je bil konfiniran do padca fašistične oblasti 1943. leta. Nato se je priključil odporniškemu gibanju na Tržaškem in bil kot komisar Komande mesta Trst ena izmed pomembnejših oseb pri jugoslovanskem osvobojanju Trsta. Z ustanovitvijo komunistične partije Svobodnega tržaškega ozemlja je bil izvoljen v njen centralni komite in politični biro.

Jože Koren, geslo: *Štoka Franc*. V: Primorski biografski leksikon, 15. snopič, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1989, str. 584–585.

²⁴¹ Kalc, *Poti in usode*, str. 79–83.

²⁴² Pričevanje Viktorja Bogatca, V: Kalc, *Poti in usode*, str. 83.

leta 1930. Po enem letu so ga uspeli obuditi, tokrat z nazivom »Delavski glas«, komunistična skupina znotraj društva pa je izdajala list »Borba«.²⁴³

Publikacije so izhajale v obliki časnika, leta 1937 pa so pri društvu zasnovali mesečno revijo, znano kot »Njiva«. Izkazovala je visok domet društvenih dejavnosti, tako na kulturnem kot na vzgojnem in izobraževalnem področju. Izhajala je do leta 1943, ko so časopisno dejavnost v društvu prekinili. Članki bodo tudi tukaj predstavljeni problemsko, tako da bodo v ospredje postavljena vprašanja o delovanju skupnosti v Argentini.²⁴⁴

V prvi številki so v slovesnem slogu predstavili revijo in njeno vez s kulturno-publicističnim delovanjem društva. *»Po velikem in srčnem hrepenenju stopamo danes brez vsake domišljavosti, vendar z bogatimi načrti in z najlepšo nado pred slovenski narod, ki mu hočemo govoriti ter položiti k zgradbi njegove prosvete še svoj delež.«* Na podoben način so nadaljevali s poudarjanjem pomena in vloge, ki naj bi ju imela nova publikacija za slovenske izseljence v Argentini. Čustveno zaznamovan, društveno-organizacijsko zagnan ter s socialističnim tonom obarvan je bil uvodnik tudi v nadaljevanju, ko je sporočal: *»Naše delo sta blagoslovila volja in podpora delavnega ljudstva. Blagoslov je to za ves narod, ako si ne bo mašil ušes pred srčnim pozivom one pesti nemaničev, ki stopaja s smelim korakom iz stoletne tmine v solnčni dan prosvetne pomladi.«* Na koncu sestavka je zanikal izrazito politično orientiranost in zaključil: *»Naš vestnik torej ni bojevito glasilo politične struje, marveč prosta tribuna prosvete, ljudske prosvete, tribuna vsakomur pristopna, ki zna in hoče kaj povedati, vsakomur, ki se je zazrl v rajsko vesele luči in zvoke umetnosti, ali se potopil v zagonetna vprašanja večne vede. Za vse je dovolj prostora na naši njivi. Obdelovati jo hočemo skrbno in previdno, in zrastle bo na nji bogato klasje vede in svobode.«*²⁴⁵ Očitke drugih časnikov, zlasti Slovenskega tednika, da so publikacije Ljudskega odra pod močnim vplivom komunističnih idej, so v Njivi nenehno skušali spodbijati s svojim sklicevanjem na širšo javnost, za katero pa so vendarle pričakovali, da deli ideje blizu politični levici.

Pred tretjo obletnico izhajanja publikacije so objavili članek, v katerem so obsežno pojasnili pomen in namen revije. V prispevku so zapisali, da besede niso bile namenjene samo članom društva, niti zgolj izseljencem, temveč vsem rojakom, ki bi včasih lahko kaj prispevali za publikacijo. Program revije naj bi bil kulturni v širokem smislu, tako da se ne bi omejeval samo na delokrog društva, temveč bi k pisanju skušal pritegniti tudi druge izseljence, ki so živeli v Argentini. Kljub temu pa so smernice društva predstavljale osnovo za naravnost glasila. Glavni delež prispevkov je tako izviral z vrst delavk in delavcev, oziroma kot se je pisec slikovito izrazil: *»Smo že nekoč povedali, da NJIVO pišemo izključno delavci in delavke*

²⁴³ Delavski list, Delavski glas in Borba so bila glasila, ki so obsegala le nekaj strani, tiskana so bila na slabem papirju in včasih celo brez ustreznih slovenskih črk. V slovenskih knjižnicah (največjo zalogo izseljenskega tiska hrani Narodna in univerzitetna knjižnica) nimajo ohranjenih izvodov Delavskega lista in Delavskega glasa, obdržal se je le izvod kasnejše publikacije Borba.

Več o tisku primorske skupnosti v Argentini glej zgoraj omenjeni članek Irene Mislej:

Mislej: *Primorska slovenska skupnost*, str. 110.

Aleš Brecelj: *Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne*, Dve domovini št. 2–3, 1992, 167–183.

²⁴⁴ Brecelj, prav tam, str. 174.

²⁴⁵ Beseda na pot, Njiva, letnik I, št. 1, jun. 1937, str. 2.

po dovršenem trudopolnem delu. Ko si umijemo roke umazane od malte, kleja, železja i.t.d., takrat primemo v roke pero ali svinčnik.«²⁴⁶

Ob praznovanju petnajstletnice društva so natisnili članek v namen počastitve jubileja. V prispevku so predstavili kratko zgodovino društvenega delovanja od začetkov v Trstu, fašističnega preganjanja in ponovnega vznika v Buenos Airesu. V članku niso skoparili z imenitnimi pohvalami na račun dotedanjega dela in grajanjem drugače mislečih in delujočih, ki naj bi jim ovirali polno uresničevanje aktivnosti. Prežet s slovesnim slogom je sestavek takole oznanjal nov začetek v argentinski prestolnici: *»Bil je to kakor en tipičen prenos Lj. Odra iz – danes rečemo že starega kraja – v Buenos Aires. Trčile so takrat tri časovne oblike našega življenja: naša preteklost, sedanjost in bodočnost; iz te razkrojenosti src in duš, misli in želj, je bilo treba uravnovesiti naše kolektivno življenje. Razmere nam niso bile v tej borbi zmiraj naklonjene, vendar pa tudi ne sovražne; čas pa je bil dober zdravnik.*« Ostrih besed na račun domnevnih nasprotnikov iz vrst sredine, ki so v glavnem pripadali društvu Prosveta in objavljali svoje pomisleke v časniku »Slovenski tednik«, tudi v tem članku Njive ni manjkalo. Peščica naj bi s pripenjanjem komunističnih oznak in napačnim navajanjem dejstev poskrbela za blatenje in smešenje društva. Pisec je zopet ponovil zagovor široko usmerjenega delovanja društva in zapisal: *»Nam pa je žal, da društvo nima nobene politične barve, razen te, da se imenuje delavsko – da ne razpolaga z zadostnimi močmi, da bi vzgojilo iz svoje srede trumo naprednih in izobraženih delavcev tudi politično. Ampak vse to še ni politika, temveč bi bila vsekakor naloga delavskega kulturnega društva.*« V nadaljevanju avtor pripoveduje, da je društvo moralo preboleti tudi notranje pretrese in da je najhujše obdobje zaznamoval čas diktature, ko je bila njegova dejavnost popolnoma prepovedana. Kot enega izmed najpomembnejših podvigov pisec navaja nakup prostorov v okraju Villa Devoto, kjer so leta 1938 postavili novo stavbo društva.²⁴⁷

Bogata kulturna dejavnost ni zajemala samo periodičnega tiska, ampak je obsegala tako tečaje slovenskega jezika pod vodstvom Radovana Kodriča kot zborovske skupine in dramsko sekcijo. Gledališka dejavnost je bila v društvu zelo razvejana. Med igrami, ki so jih priredili, velja omeniti Tolstojevo Vstajenje in Cankarjeve Kralj na Betajnovi, Jakob Ruda, Hlapec Jernej in njegova pravica in druga slovenska, pa tudi argentinska dela. V okrilju društva so delovali tudi pihalni orkester, tamburaška skupina in folklorni skupini – ena je vadila argentinske, druga pa slovenske plese. Ljudski oder je bil s svojo košarkarsko ekipo uspešen tudi na športnem področju.²⁴⁸

Njiva je v članku »Naše prireditve« sestavila pregled nad dotedanjim delovanjem društva na kulturnem področju. V paternalskih začetkih so bili dogodki večinoma gostilniško obarvani. V glavnem je šlo za zabave, ki so svoje mesto našle v slovenskih restavracijah. V času pisanja pa naj bi člani društva postali bolj »moderni«, tako da jim je moralo uredništvo za prireditve pošiljati vabila na dom. Avtor poroča, da so se priseljenci privadili mestnemu načinu življenja in namesto običajne godbe so zahtevali dovršen orkester, namesto štajeriša pa so želeli plesati

²⁴⁶ V tretje leto, Njiva, letnik III, št. 1, jun. 1939, str. 307.

²⁴⁷ Ob 15 letnici »Lj. Odra« 1925–1940, Njiva, letnik IV, št. 4, sept. 1940, str. 62.

²⁴⁸ A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 56–58.

tango. Urbanemu življenju naj bi se prilagodili do te mere, da so začeli zahajati v kino, gledališče in še celo v slavno operno gledališče Colon. Naučili pa so se ceniti tudi društvene prireditve, je komentiral. Od ustanovitve je bilo uprizorjenih mnogo iger, od najlažje burke pa do zahtevnih dram, je ugotavljal. Menil je, da so bile občinstvu najbolj všeč veseloigre, saj so za te predstave tudi karte najhitreje pošle. Več težav je bilo z dramami, ki so od gledalcev terjale veliko razumevanja in globljega poznavanja ozadja. Veliko zanimanje je bilo denimo za uprizoritev Cankarjevega dela Hlapec Jernej in tudi udeležba ob izvedbi je bila izjemna. Po koncu prireditve pa je bilo veliko obiskovalcev razočaranih, zato je pisec domneval da vsebine dela niso razumeli. Društveni napori, da bi razložili zapleteno dramo so bili zaman, saj obiskovalci spremnega besedila niso prebrali, je menil pisec prispevka. Cankarjeva dela naj bi bila na splošno preveč zahtevna za občinstvo, je menil avtor in zato je odsvetoval njihovo nadaljnje izvajanje. V veliko primerih je pri izvajanju gledaliških iger prihajalo tudi do napak nastopajočih, ki so bile po piščevem mnenju posledica neizkušenosti igralcev, ki so na oder stopili brez pravega znanja o vlogi, ki so jo morali odigrati. V zaključnem delu prispevka je avtor namenil nekaj besed pojasnjevanju pomena, ki so ga po njegovem mnenju imele prireditve med izseljenci. Svoje pisanje je končal v imenitnem tonu s pripisovanjem pomembnosti in prikazovanjem odrekanja, ki ga zahteva izvedba dogodkov: *»Zavedamo pa se, da vse to žrtvujemo za napredek naše kulture in zadoščenje imamo, da se naših prireditev udeleži naše občinstvo v velikem številu. Tega naj se torej zavedajo naši ljudje in naj se vedno v bodoče udeležijo naših prireditev.«*²⁴⁹

V Njivi so se velikokrat dotaknili tudi vprašanj, povezanih s slovensko šolo in izobraževanjem. Članki povečini niso bili dokumentarne narave, ampak so si prizadevali izražati stališča društva o šolanju izseljencev v Argentini. Avtor, ki se je podpisal z vzdevkom »Jekleni«, je v novembrski številki 1937. leta zapisal, da je šola v izseljenskem svetu tedaj predstavljala tak problem, da so vsi tam živeči Slovenci samo o tem razpravljali. Prav nič pa naj ne bi govorili o tem, kakšno obliko naj bi zavzelo šolanje, ki bi moralo po mnenju avtorja sestavljati ključno komponento otrokovega razvoja. Izobraževanje bi seveda moralo potekati po smernicah, za katere so v društvu menili da so pravilne. Te pa so bile obarvane s socialističnim tonom, ki je v prispevku očiten: *»Zgodovina gre svojo pot. Konservativne nazadnjačke in temne sile morejo to pot delno in začasno zaustaviti, nikakor pa preprečiti. In prav mladina je poklicana, da polet v novo družbo pospeši!«* Mladina je bila v njihovem pogledu torej tista, ki naj bi bila poklicana za družbene spremembe. Avtor je nadaljeval v podobno ostrem slogu in grajal tiste, ki so menili, da društvo Ljudski oder ne obravnava skrbi za narodno identiteto med izseljenci: *»Očita se nam, da smo protinarodni. Nasprotno narod smo mi. Mi preprosto ljudstvo, ki delamo in trpimo in s svojim telesnim in duševnim prikrajšanjem redimo in bogatimo tuje in »narodne« parasite. Mi nosimo slovensko besedo v svet, ker druge ne znamo. Mi pa posedujemo razen naše narodne, tudi globoko delavsko zavest.«*²⁵⁰

²⁴⁹ Naše prireditve, Njiva, letnik I, št. 6, nov. 1937, str. 33.

²⁵⁰ Šolski problem, prav tam, str. 40.

Ostrega tona pisca najbrž ne gre pripisovati samo njegovim stališčem in viziji društva, temveč tudi prizadetosti zaradi zanemarjanja tega dela izseljenske skupnosti v osrednjem šolskem odboru, ki je bil sklican na pobudo dr. Izidorja Cankarja. Ta v vsem mandatu ni povabil predstavnikov društva k sodelovanju. Potrebno pa je vseeno poudariti, da je kljub temu vseskozi podpiral delovanje primorske skupnosti kot celote, čeprav to po diplomatskih pravilih ni spadalo v njegov okvir, saj je šlo za italijanske državljane. Vzdrževal je odnose z vsemi slovenskimi društvi, razen s skrajno levo usmerjeno skupino okrog Ljudskega odra.²⁵¹

Vprašanje izobraževanja je tudi v naslednjih številkah prišlo velikokrat v obravnavo. Članek, objavljen februarja 1938, je prav tako izkazoval orientiranost društva in njegovo stremljenje po ureditvi šolanja v skladu z lastnimi pričakovanji. Avtorja prispevka je najbolj motilo to, da so izobraževanje izseljencev imele v rokah nune, ki so bile organizirane v okviru zavoda slovenskih šolskih sester.²⁵² »Ako ne žejejo zaželjenega uspeha dosedaj ustanovljene slov. šole ali smo mogoče mi kaj k temu krivi? Ako nočejo slov. stariši pošiljati svojih otrok, da bi jih munje [iz šp. monja – nuna, op. M.Z.] podučevale, jih morda mi k temu hujskamo? Resnično je, da se nam je to javno metalo v obraz, bil je pa to le prazen izgovor, katerega so se poslužili, ko so dotični videli, da nimajo pri šolski akciji zaželenih uspehov.« Pisec je nadalje negodoval nad tem, da so slovensko šolstvo med izseljenstvom poskušali urediti brez posvetovanja z Ljudskim odrom. Najbolj pa je zopet nasprotoval temu, da bi izobraževanje pripadalo cerkvenim ustanovam. Namesto tega je predlagal, da bi otroke vključili v argentinsko šolo,²⁵³ kjer bi na pobudo društev izvajali tečaj slovenskega jezika.²⁵⁴

²⁵¹ Glej: Mislej, *Primorska slovenska skupnost*, str. 111;

Irene Mislej, *Primorski odbor, politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini*, Dve domovini, št. 5, 1994, str. 86.

²⁵² Šolske sestre frančiškanskega reda so redovna ustanova, ki je bila vzpostavljena v Mariboru 1869. leta. V Argentino so prišle leta 1931, pot pa jim je pripravil hrvaški frančiškanski pater Leonard Ruskovič. Zanje je dobil prostor v San Lorenu pri Rosariu. Glavni namen njihovega prihoda v Argentino je bila misijonska naloga med Indijanci v provinci Formosa in v paragvajskem Chacu. V frančiškanskem samostanu San Antonio de Padua blizu Buenos Airesa so začele z ljudsko šolo. Po prihodu veleposlanika dr. Izidorja Cankarja leta 1936 pa so skupaj z njim in duhovnikom Janezom Hladnikom pričele z ustanavljanjem slovenske osnovne šole. Prostor zanjo je odstopilo društvo Tabor na Paternalu. Že v naslednjem letu (1937) so zapustile samostan, kupile dve hiši na Paternalu in se v tej četrti tudi naselile. Tam so vodile slovensko šolo, ki so jo kasneje spremenile v zavetišče za fantke, ko so zasebne narodne šole izgubile državno licenco (med drugo svetovno vojno). Zaradi težav v koordinacijskem šolskem odboru, ki je nastal na pobudo ambasadorja Cankarja, pa je šola prenehala z delovanjem že pred vojno.

Glej: Hladnik, *Od Triglava do Andov*, str. 164–165 in Sjekloča, *Čez morje*, str. 160.

²⁵³ Argentinska šola je predstavljala močan element asimilacije med priseljenci. Že z letom 1908, ko je predsednik Nacionalnega izobraževalnega sveta postal Jose María Ramos Mejía, je »javna, brezplačna in obvezna« šola postala pomemben instrument asimilacije. Pomembno vlogo v izobraževanju so igrali simboli in obredi (npr. dvigovanje zastave in petje himne, prisega velikanom argentinske zgodovine), ki so postali izjemen element argentinizacije prebivalstva.

Glej: Sjekloča, *Čez morje*, str. 286.

Jose Maria Ramos Mejía je ob obhodišol ugotavljal, da so tovrstni rituali, uporabljeni v pedagoškem procesu (argentinski zgodovinar Fernando Devoto to poimenuje z izrazom *patriotska liturgija*), med priseljenim prebivalstvom delovali izjemno uspešno. Otroci imigrantov so običajno veliko glasneje izvajali himno kot domačini.

Fernando Devoto, *Nacionalismo, fascismo y tradicionalismo en la Argentina moderna*, Siglo XXI de Argentina Editores, 2005, Buenos Aires, str. 35.

²⁵⁴ O naših organizacijah in šolah, *Njiva*, letnik I, št. 9, feb. 1938, str. 115–116.

Pisci glasila so poudarjali pomembnost izobrazbe, ki naj bi bila edina omogočila izseljencem boljšo prihodnost. Prav izobrazba naj bi bila namreč tista, ki vodi k boljšemu življenju in omogoča večjo iznajdljivost, pomaga pa tudi pri izogibanju od izkoriščanja in goljufije, ki prežita na ljudi v deželi priselitve. Končni cilj pedagoškega procesa pa je bil po mnenju avtorja članka skupnostne narave in je temeljil na tem, da bi človeško družbo znanstveno organizirali v okviru ene same velike zadruge.²⁵⁵

Čeprav so društvo ustanovili slovenski priseljenci, je bilo odprto tudi pripadnikom drugih južnoslovanskih narodnosti. Njegovi člani so bili tudi Hrvati, veliko Istranov je prispelo leta 1966, ko se je Ljudski oder povezal z deklarirano jugoslovanskim društvom Bratstvo. Ob združitvi je Ljudski oder prevzel tudi nepremičnine omenjenega društva, tako da se je njegovo imetje precej povečalo. Ideja povezovanja z drugimi južnoslovanskimi narodi ni bila nova, podobne tendence so se med slovenskim življem pojavljale že v času Avstro-Ogrske monarhije.²⁵⁶

Težnjo po identifikaciji tako s slovensko kot z jugoslovansko identiteto moramo razumeti v luči kasnejšega delovanja Ljudskega odra, ko je zaradi razpusta združenja mnogo članov zbežalo k Bratstvu.²⁵⁷ Jugoslovanska miselnost postane pomembna tudi, če upoštevamo dejstvo, da so ob kasnejši združitvi treh društev v Triglav ostala vrata za pripadnike južnoslovanskih narodnosti še vedno odprta, dokler ni z razpadom Jugoslavije prišlo do notranjih razprtij.²⁵⁸

²⁵⁵ Le izobrazba vodi k napredku, *Njiva*, letnik III, št. 3, avg. 1939, str. 46.

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 140.

²⁵⁷ Bratstvo (1953–1966) ni bilo slovensko društvo, saj je imelo predvsem istrski značaj, vendar pa so bili v društvu številni Slovenci iz prepovedanega društva Ljudski oder, ki se je pozneje temu tudi priključilo. Po letu 1949 je večina izseljencev slovenske in drugih slovanskih narodnosti zaradi prepovedi ostala brez organiziranega delovanja. Društvo Bratstvo je nastalo kot združenje, ki bi popeljalo k rešitvi iz te zagate. Prepoved delovanja društev ni veljala za provinco (osrednji del mesta, kjer so zrasla prva slovenska društva spada v avtonomno mesto Buenos Aires oziroma *Ciudad autónoma de Buenos Aires*, medtem ko predmestja pripadajo provinci Buenos Aires, ki je povsem druga upravna enota, op. M.Z.), zato so društvene prostore odprli v naselju Jose Ingenieros, v provinci Buenos Aires, a vendarle blizu nekdanjim društvom. V novo društvo so dejansko prenesli kulturne skupine iz prepovedanega Ljudskega odra, tudi pevski zbor. Društvo je imelo, kot je bilo značilno za druga društva v tedanjem času, še tamburaški orkester, argentinsko folklorno skupino, dramsko sekcijo, knjižnico, nogometno moštvo in žensko košarkarsko skupino. V društvu pa so se nadaljevali politični spori med jugoslovanskimi izseljenci. Po ukinitvi prepovedi se je društvo združilo z Ljudskim odrom, ki je s tem dobil jugoslovanski značaj.

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 140–141.

²⁵⁸ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 134–135.

Izseljenci so vseskozi budno spremljali dogajanje v domovini, zlasti ko je na nekoč domačih tleh prišlo do vojne. Leta 1941 so ustanovili Primorski odbor,²⁵⁹ ki je obsodil fašistične zločine in napeto pričakoval novice z domačih krajev. Navdušenje nad italijansko kapitulacijo leta 1943 je bilo neizmerno, po vseh društvih primorskih migrantov so prirejali zabave, kjer so se veselili padca fašističnega režima. Konec istega leta, ob 25. obletnici smrti Ivana Cankarja,²⁶⁰ je Ljudski oder skupaj z društvom Ivan Cankar izdal koledar z naslovom Spominu Ivana Cankarja. Koledar je bil napisan v duhu osvobodilnega boja, pri tem pa se je naslanjal na Cankarjeve »Hlapce«. Albert Drašček je v uvodniku koledarja v španskem jeziku zapisal: »*Ko razmišljamo o Cankarju, se spominjamo naših slovenskih bratov, ki živijo v zatirani, opustošeni in preganjani domovini. Sporočila o teh krvavih bojih, ki jih dnevno beremo, so za nas boleča, obenem pa tolažilna. Boleča zato, ker vemo, da so naše družine uničene, da dnevno umirajo stotine naših rojakov in so uničene cele vasi in mesta. Tolažilno pa zato, ker so živ, jasen in junaški dokaz, da naš narod hoče biti svoboden. Nekdanji hlapci so se prebudili ranjeni v svojem narodnem ponosu in bodo umrli, ali pa živeli svobodni!*«²⁶¹

V času najtežjih bojov v nekdanji domovini je vsem slovenskim društvom uspelo povezati sile in 1944. leta prirediti veličastno slovesnost ob stoletnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča.²⁶² Vojno dogajanje je močno predramilo izseljence, zato so proti koncu spopadov

²⁵⁹ Takoj po napadu sil osi na Jugoslavijo so slovenski izseljenci v Argentini ustanovili Primorski odbor, ki je med vojno izvajal različne akcije v podporo rojakom v okupirani domovini in se zavzemal za priključitev ozemlja italijanske pokrajine Julijske krajine Jugoslaviji. Aktivnosti v obliki objave člankov v izseljenskih publikacijah, odprtih pisem, naslovljenih na zavezniške sile, italijansko oblast in zborovanj (npr. zborovanje »*Za priključitev Trsta in Primorske v federativno Jugoslavijo*«, 7. aprila 1945) so stekle tako v Argentini kot tudi med izseljenskimi skupinami v Urugvaju in Braziliji. Delovanje Odbora za jugoslovansko Primorje se je nadaljevalo ves čas pogajanj in mednarodnih peripetij okrog tržaškega vprašanja. Potem, ko je časnik Slovenski glas v 25. številki objavil sporočilo (25. septembra 1947), da je bila Primorska priključena Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, pa ne zasledimo več imena ali naslova Primorskega odbora v slovenskem tisku v Argentini.

Več o Odboru glej:

Irene Mislej, *Primorski odbor, politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini*, Dve domovini / Two Homelands, št. 5, 1994, str. 85–113.

²⁶⁰ Ivan Cankar (Vrhnika, 10. 5. 1876 – Ljubljana, 11. 12. 1918) je bil pripovednik, dramatik, pesnik in esejist. Rodil se je v revni, obrtniško-delavski družini s številnimi otroki. Osnovno šolo je obiskoval na Vrhniki, 1888 so ga s podporo poslali na ljubljansko realko, kjer je 1896 maturiral. V zadnjih šolskih letih se je v večji meri posvečal literarnemu delu, s katerim je začel kot nižješolec; prvo pesem je objavil 1892, prvi prozni zapis 1893. Pomembno vlogo je imel v literarnem društvu Zadruga, ki je skrivno delovalo v Ljubljani. V njej se je družil z vrstniki, tudi s poznejšimi predstavniki moderne, zlasti z Dragotinom Kettejem in Josipom Murnom pa tudi z Otonom Župančičem; bil je zagovornik njihovih pesniških prizadevanj, usmerjenih zoper formalizem Stritarjevih epigonov, polagoma tudi zoper Aškerčevo tendenčno pesništvo; opozarjal jih je tudi na novosti iz novejšje evropske literature in bil zato osrednja osebnost moderne. Po Kettejevi in Murnovi smrti je ostal v tesnih stikih z Župančičem, čeprav so postale ideološke in literarnoestetske razlike med njima izrazitejše. Ker je edini od četverice poleg poezije ustvaril tudi obsežen opus proze in dramatike, je bil njegov literarni razvoj bolj vsestranski in zapleten.

Janko Kos, geslo: *Cankar Ivan*. V: Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek, str. 410–414.

²⁶¹ Franc Kurinčič, *Slovinci v Argentini in narodnoosvobodilna vojna*, Slovenski izseljenski koledar, 1954, str. 74.

²⁶² Simon Gregorčič (Vrsno, 15. 10. 1844 – Gorica, 24. 11. 1906) je bil pesnik in prevajalec. Rodil se je v družini srednjega kmeta, osnovno šolo je obiskoval na Libušnjem in v Gorici, tu se je 1855 tudi vpisal na gimnazijo. Po maturi je želel študirati klasično filologijo, a se je zaradi pomanjkanja denarja in želje staršev odločil za goriško bogoslovje. Duhovnik je postal 1867. leta, nato je služboval kot kaplan v Kobaridu. Ker je bil že v mladih letih narodno zaveden, je ob duhovniškem delu razvil živahno narodnobuditeljsko in prosvetno dejavnost; v tem času ga je povezovalo prijateljstvo z učiteljico Dragojilo Milek. Zveza se je končala 1873, ko je odšel za kaplana v

začeli tudi z organiziranjem programov preskrbe in pomoči. Krovno vlogo je pri tem prevzel Koordinacijski odbor za pomoč Jugoslaviji, ustanovljen 3. marca 1945.²⁶³

Ustanovitev socialistične Jugoslavije po vojni med primorske izseljence ni prinesla žalosti, kaj šele razdora, ampak pristno, nepopisno veselje, ki je v mnogih vzbudilo željo po vrnitvi. Takoj po končani vojni, 12. junija 1945, so ustanovili Odbor za Jugoslovansko Primorje (v bistvu gre za preimenovan Primorski odbor), ki je zbral 10.000 podpisov izseljencev v Argentini, Braziliji in Urugvaju z zahtevo, da se Trst in okolica priključita Jugoslaviji, dokument pa so poslali drugi pariški mirovni konferenci. V dveh letih intenzivnega dela je odbor organiziral več mitingov v Buenos Airesu in tudi protestiral pri ameriškem veleposlaništvu v argentinski prestolnici zaradi pritiska zavezniške vojske na slovensko prebivalstvo v Julijski krajini. Čeprav so se naporu odbora in društev izjalovili, je najbrž največja zasluga tega delovanja v tem, da je uspelo za kratek čas združiti vse primorske izseljence, ki so jim pretekle ločnice preprečevale plodno sodelovanje. Kljub negodovanjem povojnih priseljencev nad okrutnostjo jugoslovanskega socialističnega režima, so bili primorski priseljenci prepričani, da je domovina nazadnje le postala svobodna, čeprav niso nikoli živeli ne v kraljevini ne v kasnejši socialistični Jugoslaviji. Sestavljali so mozaik zgodbe, ki se je v popolnosti razlikovala od tiste, ki so jo s seboj prinesli povojni priseljenci.²⁶⁴

S Peronovim vzponom na oblast leta 1946 so se za Ljudski oder začeli temačni časi. Povojno obdobje je prineslo okrepitev prezira do slovanskega prebivalstva in splošno nestrpnost. Oblast je leta 1949 prepovedala leta 1941 vzpostavljeno krovno organizacijo slovanskih društev – Slovansko unijo in zatrla delovanje mnogih drugih organizacij in društev slovanskega izvora, med drugim tudi Slovenskega ljudskega doma. Prepoved se je nanašala na vse člane Slovenskega ljudskega doma, torej na Prosveto, Ljudski oder in Slovenski dom. Slovensko društvo Naš dom ni bilo član te organizacije, tako da se je prepovedi izognil. Pripadniki Ljudskega odra so ostali brez svojega matičnega društva, zato se jih je mnogo odločilo prestopiti k Bratstvu. Marsikateri »Odrovec« pa se je po informbirojski krizi 1948. leta vkrcal na jugoslovansko ladjo Partizanka in se odpravil socialistični Jugoslaviji naproti.²⁶⁵

Branik. Tu je začel bolehati, se začasno upokojil in potem živel kot vikar na svojem posestvu na Gradišču nad Prvačino. Leta 1899 se je dokončno upokojil; leta 1903 se je preselil v Gorico in tam ostal do smrti. Poeziji se je posvetil že v gimnaziji, 1864 je v *Slovenskem glasniku* objavil cikel *Iskrice domorodne*. Leta 1870 je postal sodelavec Stritarjevega *Zvona*. V letih službovanja v Kobaridu in Braniku je dosegel ustvarjalni vrh. S pesmimi je sodeloval v obnovljenem Stritarjevem *Zvonu* (1876–1880) in pripravil rokopis za prvo knjigo *Poezija*, ki je ob izidu požela veliko navdušenje zlasti v liberalnih krogih, medtem ko je pri Antonu Mahničju doživela obsodbo zaradi dogmatične neustreznosti nekaterih pesmi.

Joža Mahnič, geslo: *Simon Gregorčič*. V: Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, str. 382–383.

²⁶³ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 134–135.

²⁶⁴ Prav tam.

O razlikah v oblikah sociabilnosti, naselitve, organiziranja in delovanja medvojnih in povojnih migrantov glej tudi:

Devoto, *Historia de la inmigración en la Argentina*, str. 412;

in delo Sjekloče, *Čez morje v pozabo*; poglavja o organiziranosti predvojne (medvojne) in povojne migracije.

²⁶⁵ Mislej, *Primorski odbor*, str. 102.

Ivan Cankar

Ljudski oder je imel več podružničnih društev, ki so se nahajali v okoliših Gran Buenos Airesa, v Rosariu, v provinci Córdoba in drugih. Slovensko podporno društvo Ivan Cankar (1937–1950) je nastalo v Saavedri, četrti buenosaireskega predmestja. V času slovenskega priseljevanja naselje še ni bilo popolnoma integrirano v mesto, zato so bila tudi zemljišča precej cenejša. Priseljenci so si tu sčasoma zgradili preproste enostanovanjske pritlične hiše. V začetku so delovali še nepovezano, zato je med njimi vzknila ideja po osnovanju društva. Društvo je bilo organizirano podobno kot druga. Imelo je ženski, moški in mešani pevski zbor ter dramsko sekcijo. Leta 1949, ko je oblast začela sistematično ukinjati društva, je delovanje Ivana Cankarja usahnilo.²⁶⁶

O ustanovitvi društva v četrti Saavedra so poročali tudi v Njivi, publikaciji društva Ljudski oder. V začetku tridesetih let je bilo v omenjeni četrti le malo slovenskih družin, zato se potreba po novem združenju tedaj še ni pokazala, so pisali v Njivi. Da je resnično steklo vse tako, kot je moralo, je poskrbelo matično društvo Ljudski oder, ki je organiziralo ustanovno srečanje 14. marca 1937. leta. Občni zbor društva je sledil kmalu, že 28. marca, kjer so sprejeli sklep, da bo društvo nosilo ime pisatelja Ivana Cankarja. Po dveh mesecih delovanja je društvo dobilo uradno potrdilo oblasti, da sme poslovati v skladu s statutom in zastavljenimi načrti. Avtor nadaljuje z zavzetim tonom: »*Tovariš, tovarišica! Nadeli smo si odgovorno nalogo, treba je da jo bomo znali tudi častno vršiti, zato naj bi ne bilo Slovenca v Saavedri brez izkaznice društva »Ivan Cankar«, katerega sedež je v ulici Correa No. 4785.*« Društvo je po formalni ustanovitvi že načrtovalo prireditve, a jo je moralo zaradi slabega vremena preklicati. Pisec je prispevek zaključil z mislijo, da so se pripravljene soočiti z morebitnimi nasprotniki, a le če nameravajo ti odkrito spregovoriti, ne želijo pa se spoprijemati z obrekovanjem.²⁶⁷ Napetost med različnimi izseljenski skupinami je bila nedvomno prisotna in s pozornim branjem društvenega tiska jo lahko tudi zaznamo, čeprav se ni manifestirala v odkritih spopadih. Društvo Ivan Cankar je bilo navsezadnje podružnica Ljudskega odra, kjer je vsaj levičarska skupina izražala deklarirana politična stališča.

²⁶⁶ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 137–138.

A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 58–59.

²⁶⁷ Iz Saavedre, Njiva, letnik I, št. 1, junij 1937, str. 13.

Prosveta

Slovensko prosvetno društvo ali krajše Prosveta je bilo ustanovljeno 15. junija 1929 v Buenos Airesu. Združevalo je širok nabor članov brez ozke nazorske usmeritve, ohlapno pa jih je povezovala nacionalna ideja in privrženost Kraljevini Jugoslaviji. Kulturna dejavnost je bila podobno kot pri Ljudskem odru osredotočena na petje in gledališče, sredstvi temeljnega pomena za ohranjanje slovenščine. Že pred samo ustanovitvijo društva so pod vodstvom Goričana Petra Čeboklija 6. aprila 1929 osnovali glasilo z naslovom Slovenski tednik. Publikacija je v Buenos Airesu izhajala od leta 1929 do 1936. List je bil zmerno liberalno usmerjen, v času urednikovanja Jana Kacina²⁶⁸ pa je zagovarjal socialno bolj angažirana stališča.²⁶⁹

Tudi pri obravnavi Slovenskega tednika bo v središču zanimanja vprašanje, kako je časnik pisal o izseljenski stvarnosti, predvsem o tem, kako je izrazil svojo in društveno vlogo v skupnosti, kako je pojmoval meddruštvene odnose in kakšno stališče je zavzel do vključevanja slovenskih priseljencev v argentinsko družbo.

Že v prvi številki časnika so v uvodnem članku »Ta list je rodila potreba« izrazili svoje nasprotovanje trdnim političnim opredelitvam. Takole so poudarili: »*Naš list je popolnoma neodvisno, informativno glasilo, posvečeno poduku in zabavi. Slovenski tednik ne bo nikdar pisal za liberalce, klerikalce, socialiste ali komuniste. Vsi Slovenci ste nam bratje, zato je in bo naš list posvečen vsem treznim rojakom, ne oziraje se na njih politično ali strankarsko prepričanje.*« Cilj glasila pa so opisali z naslednjimi besedami: »*Združiti hočemo vse slovenske izseljence v eno samo solidno skupino, da bomo združeni predstavljali upoštevanja in spoštovanja vredno silo, in da se bomo v bratskem objemu bolj uspešno borili za obstanek in odločneje branili naše bodočne skupne in posameznikove interese.*«²⁷⁰

²⁶⁸ Ivan (Jan) Kacin se je rodil 28. decembra 1903 v Idrskih Krnicah. Osnovno šolo je obiskoval v Jegerščah in Krnicah, potem pa se je pri očetu izučil za zidarja. Veliko je tudi bral in nastopal kot pevec. Leta 1928 se je izselil v Argentino, kjer se je naselil v »slovenskem« Paternalu. Zaposlil se je kot zidar in pleskar, nato pa je menjaval priložnostne službe. Vključil se je v društveno delo in kmalu je postal podtajnik Slovenskega prosvetnega društva. Januarja 1933 je prevzel uredništvo Slovenskega tednika, ko je ta postal glasilo omenjenega društva. Ko se je tednik leta 1937 združil s časnikom *Novi list*, je novonastali *Slovenski list* sourejeval skupaj z dr. Viktorjem Kjudrom. Od konca 1937 do 1940 je bil edini urednik. Po vojni je urejeval Slovenski glas (1946–1950) in sourejeval *Novo domovino* (1950–1957) in polmesečnik *Lipa* (1957–1966) do svoje smrti. Skupaj z Andrejem Škrbcem je souredil *Slovenski izseljenski koledar za Južno Ameriko za l. 1937*, ki ga je izdalo društvo Prosveta. Ob proslavi stoletnice smrti Simona Gregorčiča je sodeloval v odboru in zasnoval ter uredil knjigo *Izbrane pesmi Simona Gregorčiča*, ki je izšla leta 1945. Pisal pa je tudi reportaže in komentarje, kratko prozo, pesmi in dve dramski deli. V njegovih delih je opaziti odkrito zavzemanje za socialna vprašanja, vendar nikoli ni delil stališč rojakov, ki so se zbirali v komunistični skupini pri Ljudskem odru. Umril je 14. 2. 1960 v kraju San Basilio v provinci Córdoba v Argentini.

Irene Mislej, *Ivan (Jan) Kacin*, Slovenska izseljenska književnost, 3. zvezek, Založba ZRC, Ljubljana, 1999, str. 336–337.

²⁶⁹ Mislej, *Primorska slovenska skupnost*, str. 96–97;

Brecelj, *Nekaj podatkov o izseljevanju*, str. 221–222.

²⁷⁰ Ta list je rodila potreba, Slovenski tednik, letnik I, št. 1, 6. 4. 1929, str. 1.

Prepričanje, da je preveč izrazita nazorska in politična opredelitev za izseljensko skupnost nekoristna, se je v časniku velikokrat pojavljalo. V enem od člankov so skušali ovreči kritike, ki so z ene strani prihajale z veleposlaništva, ki naj bi jim očitalo preskromno zavzemanje za Kraljevino Jugoslavijo, z druge pa z društva Ljudski oder, ki je bentilo nad njihovim nezanimanjem za probleme priseljenih delavcev. Svojo vizijo izseljenskega vprašanja so predstavili takole: *»Mi smo pač na stališču, kot tudi mnogi čitatelji, da je za našo majhno Slovensko kolonijo, kakršnokoli strankarsko cepljenje, škodljivo. Po drugi strani pa šteje naša naselbina skoraj stoo odstotne delavce, res ne vidimo potrebe zakaj bi se delili. Načeloma smo vsi delavci enotnih idej, torej je naš program jasen in je prav da si ga vsi zapomnijo.«*²⁷¹

Želja po povezovanju je bila sicer izražena v različnih društvih, a kot smo lahko videli že pri Ljudskem odru, dolgo ni bila uresničena. Glasilo se je posvečalo vprašanjem slovenskih prebivalcev v italijanski Julijski krajini, emigrantskim organizacijam Slovencev v Jugoslaviji ter vsemu, kar je vplivalo na življenje primorskih Slovencev, kjer koli so že živeli.²⁷² V rubriki Vesti z domovine so tako objavili članek z naslovom *»Zadnji znak našega narodnega življenja v Italiji uničen«*, kjer so govorili o fašističnem zatiranju Primorja. V začetku je bila pozornost namenjena preganjanju prebivalstva, požigu narodnih domov in šikaniranju slovenskih trgovcev in obrtnikov, v nadaljevanju pa so se posebej osredotočili na poskuse uničenja pisane besede. Z letom 1927 je bil uveden zakon, ki je prefektu dal oblast, da je po drugem opozorilu urednika lahko preprosto odstavil. Vse to pa ni bilo dovolj, so zapisali v Slovenskem tedniku. *»Zapovedali so, da morajo biti odgovorni uredniki vpisani v poseben seznam pri fašističnem novinarskem združenju. [...] Na ta način je fašizem z enim samim mahom zadušil vse naše liste.«* Malodušno je nato zaključil: *»Danes nimamo v Italiji nobenega slovanskega lista več in tako je ničem zadnji znak narodnega življenja naših bratov pod Italijo.«*²⁷³

Kratek sestavek pisanja o problemih, ki so pestili domače prebivalstvo, je bil namenjen zgolj ilustraciji dejstva, da je Slovenski tednik tovrstnim vprašanjem namenil nemalo pozornosti. Prav toliko svojega prostora pa je namenil tudi vprašanjem, s katerimi se je soočala kolonija izseljencev v Argentini. Velikokrat so pisali o svoji deklarirano nepolitični usmerjenosti, ki so jo poskušali začrtati tako v odnosu do različnih skupin priseljske populacije kot do dogajanja v Julijski krajini in Kraljevini Jugoslaviji. Ena izmed bolj povednih trditev, ki skuša prikazati odnos do dogajanja v nekdanji domovini, je najbrž naslednja: *»Ker vemo, da bi ne prav nič koristili naši izseljencem in domovini, če bi se vmešavali v domače politične boje in sejali sovražstvo in strankarstvo med naše rojake, smo se popolnoma odpovedali politiki. [...] Omejili se bomo le na opazovanje in se nikdar ne bomo spuščali na simpatiziranje ene ali druge stranke, ker smo prepričani, da s tem prav gotovo ne bi koristili izseljenskemu vprašanju, še manj pa domovini, pač pa bi škodili nji in ugledu.«* V taki smeri naj bi delovalo tudi društvo Prosveta, o katerem govori v nadaljevanju članka. *»Na našo iniciativo in pod našim okriljem se je ustanovilo pred dvema tedni Slovensko prosvetno društvo v Buenos*

²⁷¹ Mi in narodnost, Slovenski tednik, letnik IV, št. 197, 4. 3. 1933, str. 1.

²⁷² Mislej, Primorska slovenska skupnost, str. 96.

²⁷³ Zadnji znak našega narodnega življenja v Italiji uničen, Slovenski tednik I, št. 1, 6. 4. 1929, str. 2.

Airesu, katerega namen je pospeševati med slovenskimi izseljenci narodno zavest in izobrazbo, gojiti tesne stike z domovino in nuditi članom moralno podporo in vsakovrstne praktične informacije in napotke«, je pisec predstavil novoustanovljeno društvo.²⁷⁴

Časnik sicer ni pripadal omenjenemu društvu, a se je nanj pogosto naslanjal. Velikokrat tako med vsebino zasledimo opise prireditev, vabila k sodelovanju z društvom in neprikrito favoriziranje združenja pred ostalimi skupinami. Precej prostora so namenili tudi predstavitvi zgodovine slovenske naselbine v Argentini ter opisu možnosti povezovanja z drugimi društvi. Eden izmed prispevkov z začetka izhajanja glasila nas seznanja tako z zgodovino naselbine kot z nazorskimi razlikami, ki so zijale med pripadniki različnih skupin. S komentiranjem ozadja delovanja društev se je dotaknil Ljudskega odra, kjer so se po njegovem: »Včlanjevali [...] vsi tisti naši rojaki, ki so imeli veselje društvenega življenja. Odbor tega društva je pa prišel v roke neki skupini, katera je zasledovala politične cilje. Po znani metodi komunistov, je ta skupina polagoma spremenila društvo Ljudski oder v pripravljalnico za komunistično stranko.« Na koncu je takole pojasnil svoje pomisleke o sodelovanju s tem društvom: »Ker ima tedaj določeno politično tendenco, ne prihaja to društvo v poštev za naše skupno delovanje.«²⁷⁵

Odkrito izraženih trditev, da je Ljudski oder prevzela skupina komunistov, ni mogoče zanikati. Dejstvo je, da so v društvu do Uriburujeve prepovedi prevladovali komunisti, ki so se včlanili tudi v komunistično partijo Argentine in zavzeto zagovarjali levičarska stališča.²⁷⁶

Nasprotovanje Ljudskemu odru ni bil samo enkratni motiv pisca omenjenega članka, ampak je bilo v časniku precej pogosto. V enem izmed prispevkov lahko tako zasledimo vabilo na prireditev, ki jo je organizirala Prosveta, hkrati pa tudi klic k bojkotu dogodkov levo usmerjenega društva. Že sam naslov »Udeležite se vsi prireditve Slovenskega prosvetnega društva! Slovenci! Bojkotirajte komuniste!« dovolj jasno izraža nagnjenost pisca. Prosveta je prireditev načrtovala za 1. september 1929. leta, za isti dan, je komentiral avtor, pa so prireditev najavili tudi pri Ljudskem odru. To naj bi naredili nalašč, je menil, saj se v tako hitrem času sploh ne bi mogli pripraviti na napovedano veselico. V ostrem tonu je nadaljeval: »Glavna stvar zanje je, da škodijo prireditvam narodnih društev in da kasirajo kolikor mogoče delavskega denarja, ki ga brezvestno porabljajo v zasebne in politične svrhe. Lepa prilika se nudi sedaj vsem zavednim Slovincem in Slovenkam, da pokažejo, da so do grla siti škodljivega in za naše društvo sramotnega, razdiralnega dela komunistov.« Članek je zaključil s povabilom na prireditev Prosvete, ki je po njegovem bila kvalitetna in je omogočala tudi začasen odmik od tegob, s katerimi so se izseljenci soočali v vsakdanjiku. Zopet je prevzel slog zagnanega prepričevanja in zapisal: »Slovenci in Slovenke! Pridite vsi na prireditev Slovenskega prosvetnega društva, katere spored je tako dober, raznovrsten in

²⁷⁴ Naše izseljeniško vprašanje, Slovenski tednik I, št. 13, 29. 6. 1929, str. 1.

²⁷⁵ Naše društveno življenje, Slovenski tednik I, št. 4, 27. 4. 1929, str. 1.

²⁷⁶ Sjekloča, Čez morje v pozabo, str. 134.

zabaven, da boste pozabili za par ur na bridko amerikkansko življenje ter se čutili srečne in ponosne, kot ste se doma ob najsvetanejših prilikah.»²⁷⁷

Poleg grajanja ali komentiranja drugih društev, pisanja o domačih dogodkih ter razpravljanja o združevanju skupnosti izseljencev, se je časnik velikokrat obregnil tudi ob splošne gospodarske in družbene razmere, v katerih se je znašla slovenska skupnost v Argentini. Pereče težave, kot je bila brezposelnost, ki je v času gospodarske krize dosegla vrtooglave razsežnosti, so bile deležne znatne pozornosti. Kljub temu, da je katastrofa v gospodarstvu tako močno pretresla argentinsko, na primarnih proizvodih temelječo ekonomijo, v časniku niso obupali nad neperspektivnim položajem, s katerim so se spoprijemali tudi slovenski izseljenci. Kot razloge, da se Slovencem v kriznih časih ni uspelo uveljaviti, so v časniku navedli karakterne lastnosti, kot so pretirana obzirnost, boječnost in neodločnost, ki naj bi bile značilne prav za Slovence. Amerika (s tem izrazom so razumeli tudi Argentino, op. M.Z.) ni bila primerna za vsakega, saj je uspeh v novi deželi terjal brezobzirnost pri boju za bogastvo, je menil avtor prispevka. Nato je ošvrknil še tisto, čemur je rekel ponižnost pri iskanju dela. Slovenci so po njegovem mnenju odšli na delovno mesto, ne da bi izpostavili svoje vrline, obnašali naj bi se bolj kot berači, ki so prosili za delo. Poleg tega se je zgražal tudi nad slovenskimi običaji, ki jih je videl kot veliko oviro pri uspešnem iskanju zaposlitve. Najbolj ga je motilo pijančevanje, ki je bilo razširjeno tudi med izseljenci: »Zaničujmo pijanega človeka, kot zasluži če hočemo iztrebiti iz našega naroda tisto zgrešeno in bedasto ponašanje s pijančevanjem.« Ugotavljal je tudi, da je eden izmed glavnih vzrokov za slab položaj izseljencev premajhna razpršenost njihove naselitve. Pravilno je ugotavljal,²⁷⁸ da se je večina ustalila v Buenos Airesu, ki pa kljub svoji velikosti ni mogel nuditi vsem zaposlitve. Le manjše število se jih je odpravilo v druga mesta, še manj pa jih je poskusilo srečo na podeželju, prav to pa je po avtorjevem mnenju nudilo boljše možnosti za uspeh.²⁷⁹

V zadnjih letih izhajanja časnika je opaziti nekatere spremembe v tonu pisanja. Z Janom Kacinom na uredniškem mestu je glasilo prevzelo socialno bolj angažirano noto in v časniku lahko beremo članke, kakršnih prej ne bi bili vajeni. Z letom 1933 ni postalo bolj izrazito samo zavzemanje za delavske pravice, ampak je glasilo začelo zagovarjati tudi protikapitalistične teze. V enem izmed uvodnikov, objavljenem 20. maja 1933, lahko beremo, da so delavci v kapitalističnem sistemu vselej bili samo sužnji. Izrazili so trdno stališče, da je fašizem predstavljal veliko nevarnost človeštvu, vendar se kot družbeni red ni bistveno razlikoval od drugih kapitalističnih ureditev. »Stojimo trdno v boju proti fašizmu, ki ni nič drugega kot umetno sestavljen kapitalistični sistem«, je ostro zapisal uvodničar. V nadaljevanju je takole izrazil mnenje, da bi se slovenski izseljenci morali potegovati za delavske pravice: »Izseljenci! Brez morebitnih verskih ali političnih predsodkov, bodimo trdni neizprosni ter složni za naše splošne delavske pravice.« Podobno kot pionirski komunistični

²⁷⁷ Udeležite se vsi prireditve Slovenskega prosvetnega društva! Slovenci! Bojkotirajte komuniste!, Slovenski tednik I, št. 17, 27. 7. 1929, str. 1.

²⁷⁸ Glej npr.: Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 100–101.

²⁷⁹ Nekaj nasvetov, Slovenski tednik, letnik I, št. 18, 30. 7. 1929, str. 1.

premišljevalci delavskega vprašanja²⁸⁰ se je tudi on zavzel za enotno fronto delavcev – ne glede na njihovo deželo bivanja ali izvor – proti kapitalistom. Svojo angažiranost je izrazil neposredno: »Kapitalizem rabi vsa sredstva proti delavstvu, ter ga skuša mamiti na vse načine. Delavstvo celega sveta brez razlike vere ali strankarske pripadnosti, se organizira za skupen nastop proti skupnemu sovražniku.«²⁸¹ Kljub odločnemu zavzemanju stališč pa časnik pod Kacinovim uredništvom ni nikoli simpatiziral s komunistično usmerjeno skupino rojakov.²⁸²

Tudi z novim urednikom je Slovenski tednik še vedno budno spremljal dogajanje v nekdanji domovini. Redno je objavljajl novice o delovanju Kongresa narodnih manjšin pod vodstvom dr. Josipa Wilfana,²⁸³ sledil pa je tudi delovanju Zveze emigrantskih organizacij v Jugoslaviji.²⁸⁴ Slovanstvo je v njegovih očeh predstavljalo širši okvir narodnega boja, zagovarjal pa je tudi jugoslovanstvo kot zagotovilo za nadaljnji obstoj Slovencev, čeprav je bil razočaran nad Kraljevino Jugoslavijo, ki ni delovala po njegovih zamislih.²⁸⁵

²⁸⁰ Glej npr. Manifest komunistične stranke: »Delavci nimajo domovine. Ni jim mogoče odvzeti, česar nimajo.« Predpostavka, da so delavci brez kakršne koli lastnine in navezanosti in da mora zaradi mednarodnega značaja delovanja kapitala priti do mednarodne revolucije, se izrazi tudi v sestavku o načelih komunizma: »Ali bo lahko prišlo do te revolucije le v eni sami deželi? – Ne. Velika industrija je že s tem, da je ustvarila svetovni trg, tako povezala vsa, še posebno civilizirana ljudstva sveta, da je sleherno odvisno od tega, kar se zgodi pri drugem ljudstvu.«

Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Manifest komunistične stranke*, Izbrana dela, III. zvezek, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979, str. 609 (prvi citat)

Engels, Friedrich, *Načela komunizma*, isto delo, str. 558. (drugi citat)

²⁸¹ Kapitalistična borba proti delavstvu, Slovenski tednik, letnik V, št. 207, 20. 5. 1933, str. 1.

²⁸² Glej: Mislej, *Slovenska izseljenska književnost*, 3. zvezek, str. 336–337.

²⁸³ Glej npr. članke: 8. kongres narodnih manjšin, Slovenski tednik, letnik IV, št. 168, 9. 7. 1932, str. 1.

Po manjšinskem kongresu na Dunaju, Slovenski tednik, letnik IV, št. 172, 13. 8. 1932, str. 2 in Manjšinsko vprašanje v društvu narodov, Slovenski tednik, letnik VI, št. 270, 22. 9. 1934.

Josip Vilfan (tudi Wilfan) (Trst, 30. 8. 1878 – Beograd, 8. 3. 1955) je bil politik. Leta 1901 je promoviral na dunajski pravni fakulteti. Najprej je služboval v Trstu, nato v pisarni M. Laginje v Pulju; od jeseni 1904 je bil spet v Trstu, najprej kot koncipient, od leta 1909 pa kot samostojni odvetnik. V politično delovanje se je vključil jeseni 1906, ko je bil izvoljen za tajnika društva Edinost. Leta 1908 je začel objavljati narodnoobrambno usmerjene prispevke. Kot predsednik društva Edinost (1910–1928) je pomembno posegel v dogajanje ob štetju prebivalstva v Trstu in okolici (1910); zaradi poneverb je društvo doseglo revizijo štetja. V javnih nastopih je zagovarjal načelo narodne enakopravnosti in nasprotoval šovinizmu, po njegovem naj bi Trst postal vzorno mesto za sožitje različnih narodov. Od poletja 1918 je sodeloval v tržaškem Narodnem svetu; v javnosti je zagovarjal stališče, da Trst sodi v jugoslovansko državo, ki pa mora spoštovati italijansko manjšino. Ob požigu Narodnega doma v Trstu je izgubil družinsko stanovanje, uničena je bila tudi njegova odvetniška pisarna. Leta 1921 in 1924 je bil izvoljen v rimski parlament, zavzemal se je za zagotovitev temeljnih pravic slovenski in hrvaški manjšini v Julijski krajini. Leta 1925 je bil sklicatelj 1. konference evropskih narodnih manjšin v Ženevi. Izvoljen je bil za predsednika stalnega delovnega odbora, po odhodu iz Italije je vodil pisarno kongresa na Dunaju. Njegova mednarodna dejavnost ni bila vseč italijanskim oblastem, zato se je 1928 po sestanku z Mussolinijem odločil za izselitev v Jugoslavijo. Od tod je šel na Dunaj, kjer je do 1938 skupaj z Besednjakom deloval pri Kongresu evropskih manjšin.

Branko Marušič, geslo: *Vilfan Josip*. V: Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, str. 239.

²⁸⁴ Referat dr. Čoka o položaju naše narodne manjšine v Italiji, Slovenski tednik, letnik VI, št. 272, 6. 10. 1934, str. 1.

²⁸⁵ Slovanska zveza je naše načelo, Slovenski tednik, letnik VII, št. 310, 20. 7. 1935.

Slovenski tednik je z letom 1936 začel poročati o španski državljanski vojni in italijanskem napadu na Etiopijo, kjer so položaj Slovencev primerjali z ljudmi v oblegani deželi. Redno je objavljali tudi cerkveni vestnik, vendar so se stališča zaostrovala, saj je Tednik nasprotoval pozicijam katoliške cerkve, za katero je menil, da »se je uklonila fašizmu«, čeprav je ohranjal dobre odnose slovenskima duhovnikoma v Argentini. Nasprotja so se izrazila v članku, kjer so Tedniku očitali, da »je kot dvorezni nož, ki da ne veš, če piše za narodnjake, socialiste, komuniste ali verne ljudi.« Urednik pa se je pomislekom poskusil izogniti tako, da je zopet poudaril nestranski značaj časnika, ki da »sovraži strankarske strasti, ki prinašajo samo neslogo in brezplodnih tratenj moči za tuje koristi. Pač pa je zagovornik vseh poštenih ljudi, ki jim je resnično na srcu kulturni, gospodarski in socialni napredek naše kolonije v Južni Ameriki.«²⁸⁶

Časnik, povezan s Prosveto, je prenehal izhajati leta 1936. Že v začetku tridesetih let so se začeli krhati odnosi med predstavniki društva in tedanjim veleposlanikom Kraljevine Jugoslavije dr. Ivanom Šveglom.²⁸⁷ Spor je imel globoke posledice. Skupina članov Prosvetnega društva je izstopila in ustanovila Sokolsko društvo Paternal, ki se je leta 1934 preimenovalo v Izseljensko društvo Tabor. Člani skupine so svoje prispevke objavljali v glasilu Slovenski dom, ki je bilo jugoslovansko unitaristično usmerjeno, izšlo pa je samo trikrat. Razdor je v Prosveti pripeljal tudi do nastanka tednika Novi list pod uredništvom dr. Viktorja Kjudra,²⁸⁸ bivšega urednika pri tržaškem časniku Edinost. Časnik je izdajal poseben

²⁸⁶ Strankarstvo, Slovenski tednik, letnik VIII, št. 369, 17. 10. 1936, str. 1.

²⁸⁷ Aleš Breclj kot razlog za spor navaja dejstvo, da se je časnik odmaknil od brezpogojne podpore režimu kralja Aleksandra v Jugoslaviji. Spor je imel take razsežnosti, da se je nenaklonjenost jugoslovanskega poslaništva do Slovenskega tednika, Slovenskega prosvetnega društva in do Delavskega kulturnega društva Ljudski oder, ki je prav tako zagovarjal kritična stališča do režima Jugoslaviji, ohranila tudi po odpoklicu dr. Šveglja 1932. leta. S prihodom namestnika Dragutinovića na ambasado je prišlo do ovadbe argentinskim oblastem, da sta vodstvi Slovenskega prosvetnega društva in Ljudskega odra komunistični, prav tako pa naj bi bilo komunistično uredništvo Slovenskega tednika. Po ovadbi je prišlo do aretacije odbornikov obeh organizacij in urednika Slovenskega tednika Jana Kacina. Po nekaj dneh so oblasti vse izpustile zaradi pomanjkanja dokazov, vendar so Kacina nato ponovno aretirali. Po kratkem času so ga spet izpustili. Zanj naj bi uspešno posredovala duhovnik Jože Kastelic in hrvaški frančiškan Leonard Rusković.

Breclj, *Nekaj podatkov*, str. 222.

Ivan Krizostom Švegel (Zgornje Gorje, 17. 12. 1875 – Bled, 5. 2. 1962) je bil diplomat in politik. Na Dunaju je od 1892 do 1897 študiral na orientalski akademiji in pravni fakulteti, 1897 je doktoriral v Innsbrucku. Med 1899 in 1917 je deloval v avstrijski konzularni službi v ZDA, Švici, Južni Afriki, Grčiji in Kanadi. Leta 1919 je bil član delegacije na mirovni konferenci v Parizu, istega leta je bil tudi član začasnega narodnega zastopstva za Trst. V dvajsetih letih je gospodarsko deloval v ZDA in bil tu tudi član jugoslovanske komisije za urejanje vojnih dolgov. Leta 1927 je bil izvoljen na listi Hrvaške seljačke stranke, 1930–1931 je bil minister brez listnice v prvi vladi P. Živkovića, 1931–33 pa poslanik v Buenos Airesu.

Franc Rozman, geslo: *Švegel Ivan Krizostom*. V: Enciklopedija Slovenije, 13. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1999, str. 173.

²⁸⁸ Viktor Kjuder (Trst, Sv. Jakob, 29. 1. 1904 – Buenos Aires, 13. 10. 1946) je bil urednik in društveni delavec. Diplomiral je 1930 iz pomorskega prava na Visoki trgovski šoli v Trstu. V letih 1923–27 je urejal *Edinost* in skupaj s Francetom Bevkom *Naš glas*, nekaj časa tudi tednik *Novice*; med letoma 1925 in 1927 je bil dopisnik *Jutra* in *Slovenskega naroda* iz Italije ter tajnik akademskega društva *Balkan* v Trstu. Leta 1931 se je zaradi povečanja italijanskega raznarodovalnega pritiska na Slovence izselil v Buenos Aires. Na začetku je delal v knjigovodstvu in se uveljavil kot režiser v Slovenskem domu, 1933–36 pa je prevzel uredništvo tednika *Novi list*, po združitvi s *Slovenskim tednikom* pa *Slovenski list* (1937–46), najprej z Janom Kacinom, od 1940 z Josipom Švagljem. Kjuder je zasnoval sodoben časnik, oprt na svetovna dogajanja. Leta 1937 ga je jugoslovanski poslanik v Argentini Izidor Cankar imenoval za tajnika; pisarno poslaništva pa je vodil do oktobra 1946.

Irene Mislej in Rado Genorio, geslo: *Kjuder Viktor*. V: Enciklopedija Slovenije, 5. zvezek, str. 81–82.

konzorcij, ki ga je vodil znan arhitekt Viktor Sulčič. List je bil projugoslovansko usmerjen in je diktaturo kralja Aleksandra opravičeval kot nekakšno nujno zlo, ki je naredilo konec neredu in parlamentarni zmedi.²⁸⁹

Po posredovanju novega veleposlanika dr. Izidorja Cankarja so se strasti med Slovenskim prosvetnim društvom in Izseljenskim društvom Tabor nekoliko umirile. Januarja 1937 sta se Slovenski tednik in Novi list združila v publikacijo Slovenski list, ki je postal glasilo obeh organizacij. Združenji sta se kmalu povezali in osnovali skupno društvo Slovenski dom. Slovenski list je izhajal od januarja 1937 do septembra 1946.²⁹⁰

Gospodarsko podporno društvo Naš dom

Ko se je življenjski standard slovenskih priseljencev nekoliko izboljšal, so zapustili najete sobice na Paternalu in začeli graditi stanovanja v okoliših kot so Villa Devoto, Liniers, Saavedra, Urquiza, Mataderos in drugih. Največ se jih je naselilo prav v Villa Devoto, kjer so bile cene zemljišč zmerne, položaj pa zaradi dobrih prometnih povezav več kot ugoden. Čeprav je bil okoliš v tedanjem času nenaseljen in bolj blaten kot asfaltiran, so bile zveze z bližnjimi industrijskimi centri, kot so bili La Boca, Barracas in Avellaneda prav dobre, to pa je tudi pritegnilo veliko dela željnih slovenskih priseljencev.²⁹¹

V četrti Devoto, novemu domu mnogih Slovencev, se je pojavila želja po druženju, spoznavanju in organiziranju v okviru skupnosti. Leta 1934 je na podlagi pobude Franca Mihelja, Alojza Podgornika, Metoda Kralja, Avgušтина Štolfe, Janeza Bajta, Andreja Vrabca, Antona Misleja in drugih prišlo do ustanovitve slovenskega pevskega zbora in šole. Pri tem velja omeniti, da je šlo pravzaprav za prvi poskus organiziranja šolskega pouka v slovenskem jeziku na argentinskih tleh in najbrž tudi v Južni Ameriki. Imenovala se je Slovenska šola v Villa Devoto; učne ure pa so potekale v isti hiši kot sestanki društva. Vešča učitelja kot sta bila Krmec in Švagelj sta približno trideset učencev seznanjala s slovenskim jezikom in skušala zavarovati domačo govorico pred pritiski asimilacije. Prosvetno delo je nadaljevala Emilija Bajt, učiteljica, ki je bila povsod zelo cenjena, a je žal umrla zelo mlada, z njo pa je usahnila tudi ideja izobraževanja v maternem jeziku. Potreba po znanju slovenščine je ponovno vzknila leta 1937, ko je društvo ponovno organiziralo šolo v istem okolišu.²⁹²

²⁸⁹ Strankarstvo, Slovenski tednik, letnik VIII, št. 369, 17. 10. 1936, str. 1.

²⁹⁰ Brecelj, *Nekaj podatkov*, str. 222.

²⁹¹ A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 44.

²⁹² Prav tam, str. 45–46; podrobneje o šolstvu glej članek:

Irene Mislej, *Slovensko šolstvo v Argentini*, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana, 1991, str. 187–188.

Zborovodja Franc Trebše se je moral soočiti s porodnimi težavami zborčka, ki se je s skromno zasedbo sedmih članov želel uveljaviti znotraj slovenske izseljenske skupnosti. Navdušenje nad sodelovanjem je med prišleki kmalu naraslo, tako da se je število članov povzpelo do šestindvajset. Med pogostimi srečanji članov so se pričele razvijati ideje o tesnejšem povezovanju, ki bi vključevalo ustanovitev društva, namenjenega kulturni dejavnosti, medsebojni pomoči ter gospodarskemu povezovanju in podpori. Razloge za organiziranje društva je potrebno iskati tudi v odsotnosti kakršnega koli državnega sistema, ki bi nudil zdravstveno in socialno zavarovanje, medicinsko preventivo, dopust in druge ugodnosti. Medsebojno sodelovanje, vzajemna pomoč in povezovanje znotraj etnične skupnosti je v času gospodarske krize postalo pravzaprav nujno, saj priseljenci druge opore kot lastnih organizacij sploh niso imeli. Brezposelnost, ki je tedaj razsajala, je najbolj prizadela samske moške, ki so brez pomoči ostali prepuščeni sami sebi. Ideološke razlike, ki so jih priseljenci prinesli s seboj, so brez dvoma vplivale na odpor določenega deleža priseljencev do socialistične usmerjenosti Ljudskega odra. Želja po organiziranju novega slovenskega društva se torej ni porodila izključno zaradi praktičnih potreb, ampak najverjetneje tudi zaradi političnih nesoglasij.²⁹³

Naš dom se je postavil na drugi pol kot Ljudski oder in tako zavzel nekoliko bolj tradicionalna stališča. Med društvoma je pogosto prihajalo do nesoglasij, včasih do pravih preprirov, žalitev in celo uničevanja zasebne lastnine. Pripadniki Ljudskega odra so člane Našega doma zaradi dosledno nepolitičnih stališč in pretežno podeželskega izvora zmerjali s »kmeti«. Odnosi so se izboljšali šele v šestdesetih letih, ko so žezlo Ljudskega odra prevzeli mlajši člani.²⁹⁴

Društvo je že na samem začetku štelo približno sto članov, a ni imelo svojih prostorov. Srečanja so potekala v hiši družine Keber v okolišju Calderon. Ob koncu 1935. leta je društvu s pomočjo članskih prispevkov (vsak član je prispeval 10 pesov) uspelo urediti prostore na ulici Simbron, zato je društvo med svojimi člani postalo znano tudi kot »Simbron«. Tako kot Ljudski oder je tudi Naš dom premogel bogate kulturne dejavnosti, ki so segale od že omenjenega zborovskega petja do dramskih skupin, knjižnice in folklorne skupine. Z nogometno in košarkarsko ekipo je bil aktiven tudi na športnem področju.²⁹⁵

Posebej velja poudariti, da argentinska oblast društva nikoli ni ukinila niti se ni vmešavala v njegovo delovanje. Neposeganju državnih lovk je verjetno botrovala nepolitična drža društva.

Društvo je izdajalo revijo z istoimenskim naslovom, vendar žal ni ohranjena. Leta 1942 se je publikacija združila z Njivo Ljudskega odra in poslej je izhajala kot priloga omenjeni reviji. Uredništvo Našega doma je v uvodnem prispevku zapisalo, da jih z Ljudskim odrom povezujejo skupni interesi do slovenske izseljenske naselbine v Argentini oziroma kot so zatrdili: *»[...] ne loči nas ne križ, ne grb in ne kri, bomo v nadalje, skušali ustvarjati enotnost mišljenja, in duh medsebojnega spoznanja ter čim tesnejšega sodelovanja, na vseh poljih*

²⁹³ Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 139–140.

²⁹⁴ Prav tam.

²⁹⁵ A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav: Historia y realidad*, str. 45–47.

našega udejstvovanja, ker le na ta način upamo, da bomo, kdaj prišli do zaželjene popolne skupnosti in do veličine slovenske naselbine v Argentini.«²⁹⁶ Sodelovanje z Njivo²⁹⁷ je bilo kratkega daha, saj je oblast publikacijo že leta 1943 prepovedala.

VIII Zabava v društvu Triglav

²⁹⁶ Glas odbora G. P. D. S. iz Villa Devoto, Njiva, letnik V, št. 8, jan. 1942, str. 63.

²⁹⁷ Prva iniciativa po združitvi slovenskih društev v Argentini se je pokazala leta 1934, ko so poskusili povezati društvi Ljudski oder in Naš dom, vendar predloga, ki ga je narekoval Ljudski oder do leta 1937 niso sprejeli. Leta 1938 je nastal Meddruštveni odbor, ki naj bi pripravil združitev društev, a je zaradi prevelikega odpora namera propadla. Pozneje je nastal iniciativni odbor z nazivom Zveza, vendar tudi s tem aktom združitve ni uspela. Ideja o združitvi je ponovno vzniknila leta 1942 kot Zveza jugoslovanskih društev, vendar je bilo sodelovanje kratke sape. Nazadnje so leta 1947 društva vzpostavila skupno koordinacijo z imenom Slovenski ljudski dom, kjer so bila zastopana združenja Prosvete, Ljudskega odra in Našega doma. Kot je bilo že omenjeno, so državni organi že dve leti po nastanku to organizacijo prepovedali, s tem pa tudi vsa društva, ki so ji pripadala. Naš dom formalno ni bil del organizacije, zato se je prepovedi izognil.

Sjekloča, *Čez morje v pozabo*, str. 131.

O pogledih na povezovanje glej tudi naslednje prispevke društvenih publikacij:

O naših organizacijah in šolah, Njiva, letnik I, št. 9, feb. 1938, str. 115.

V tem članku je avtor poudaril potrebo po združitvi, v isti sapi pa je izrazil tudi svoj dvom, da bo do nje dejansko prišlo. Glavno oviro pri povezovanju je videl v osebnih interesih in ambicijah določenih pripadnikov društev. Zaključil je z mnenjem: »*skupno delovanje ali propast posameznika.*«

Okrepitev obstoječih društev in združitvev teh v eno centralo je naša glavna naloga bližnje bodočnosti, Njiva, letnik II, št. 6, nov. 1938, str. 311–312.

V tem prispevku je avtor pojasnil zagate, ki so društvom preprečevale, da bi krenila na pot učinkovitega združevanja. Zavzemal se je za ohlapno zvezo vseh slovenskih izseljenskih društev, še bolj pa je podpiral idejo matice, ki bi združevala društva tako da bi ta še naprej lahko delovala samostojno.

Kratek oris našega delovanja, Njiva, letnik IV, sept. 1940, str. 69–71.

Tu je avtor poskusil pojasniti pogled na združevanje izseljenskih društev pod okriljem omenjenega Meddruštvenega odbora, ki so ga sestavljala sledeča društva: Ivan Cankar, Jugoslovanski demokrati klub, Ljudski oder in njegova podružnica Iskra v Cordobi, tesno pa so sodelovali tudi s Slovenskim krožkom v Urugvaju in društvom Ornus v Sao Paulu, Braziliji.

ZAKLJUČNE BESEDE

Namen naloge je bil na eni strani izpostaviti razmere, ki so vplivale na to, da je v času med vojnami na območju Julijske krajine prišlo do množičnega izseljevanja, na drugi pa predstavitev življenja skupnosti izseljencev v Argentini. Sprva imamo torej opraviti s predstavitvijo migracijskega pojava na domačih tleh, kar predstavlja približno polovico celotnega dela, na drugi strani pa nas čaka argentinski svet s pisanim migrantskim in multikulturnim okoljem, v katerega vstopajo tudi primorski priseljenci. Zareza med poloma ene celote je samo dozdevna. Ostrih zarez med dvema deloma pravzaprav ni, saj so izseljenci v tej južnoameriški deželi skušali vzdrževati okolje, kakršnega so bili vajeni doma. Selitev v veliko primerih ni pomenila dokončnega pretrganja vezi z domačim krajem in družino, saj so si izseljenci prizadevali ohranjati stik s sorodniki, čeprav za ceno ločenosti več tisočih kilometrov. Ločnica, ki razmejuje med dogajanjem v Julijski krajini in Argentini, torej ni ostra črta preloma, ki bi ločevala dva svetova, ki med seboj ne bi imela prav veliko skupnega.

Organiziranje skupnosti v Argentini je potekalo v okvirih, ki so predstavljali resno oviro tako za razvoj društvenega delovanja kot za doseg večje individualne in skupnostne, kolektivne blaginje. Čas, ki je bil v dvajsetih letih še nekoliko naklonjen priseljevanju in spodbujanju vključevanja migrantov v argentinsko družbo, se je z gospodarsko krizo in političnim prevratom spremenil v hudo preizkušnjo za kolonijo slovenskih priseljencev. Družbena in ideološka razcepljenost, ki se je vlekla že z nekdanje domovine, se je v Argentini samo nadaljevala. Društvo Ljudski oder, ki je že na območju Julijske krajine povezovalo slovensko delavstvo in je pod fašizmom doživelo ukinitvev in pregon, je na drugi strani oceana ponovno zaživelo in priseglo, da bo obudilo nekdanjo slavo svojega predhodnika. Upi so se nazadnje izkazali za neutemeljene, saj je tudi v Argentini zavladal režim, ki se je želel zgledovati prav po italijanskem fašizmu. Prepoved kakršnega koli delovanja proti oblasti, preganjanje opozicije in organiziranje milic je le nekaj izmed lastnosti instrumentarija režima, ki si je prizadeval posnemati Mussolinejevo diktaturo in socialistično društvo je prav tako doživelo zatrtje kot prej v Italiji. Ni bilo edino, ki je ugasnilo v tem obdobju *sramotnega desetletja*, ko so usahnile tudi nekatere slovenske publikacije in ko so pogovori v katerem od slovanskih jezikov doživeli zmerjanje navzočih domačinov ali imigrantov drugih narodnosti. Vzporednic med obdobjema, ko se je primorsko prebivalstvo soočalo z realnostjo fašističnega zatiranja in ko so izseljenci s tega prostora v Argentini skušali ustvariti nov dom ter ob tem prestajali podobne muke kot prej doma, ni prav težko potegniti. Kljub podobnostim pa seveda ne moremo mimo razlik, ki postanejo toliko bolj očitne, če pomislimo, da je v prvem primeru šlo za skupnost, ki je delovala kot manjšina v novi državi (čeprav brez pravic in pod nenehnim pritiskom), v drugem primeru pa gre za skupnost v izseljenstvu, kjer je edini uradni kanal navezovanja odnosov z matičnim svetom vsaj nekaj časa predstavljalo veleposlaništvo, ki pa skupnosti uradno ni moglo zastopati. Gre seveda za ambasado Kraljevine Jugoslavije, ki uradno sicer ni bilo pristojna za primorsko skupnost izseljencev, ker so bili italijanski državljani, a je do konca vojne včasih manj, drugič bolj zavzeto skrbela za potrebe kolonije izseljenih. S fizično izolacijo od sveta, v katerem so nekoč živeli, je bila skupnost pravzaprav

obsojena na pritisk večinske družbe po asimilaciji in glede na to, da razmere vsaj po prihodu (konec dvajsetih let in v začetku tridesetih) niso bile naklonjene vzdrževanju identitetnih prvin, so ti procesi nastopili zelo hitro. Naglega stapljanja z argentinsko družbo pa vseeno ne smemo preveč naglo in površno oceniti. Družine in posamezniki, ki so doma spletli določene odnose, so te poskušali negovati tudi na tujem, zato ni prav nič čudno, če družinske sorodnike in prijatelje najdemo skupaj tudi v tako oddaljeni deželi kot je to bila Argentina. Odnosi, ki so bili del domačega vsakdana, se s selitvijo v mnogih primerih niso pretrgali, ampak so se v obliki pisemskega dopisovanja vzdrževali še precej dolgo časa, mnogokrat do smrti prve generacije. Vključevanja v družbo in domnevne »argentinizacije« (priseljencev tako po zunanjih značilnostih kot po njihovem mestu v družbi – npr. njihovi možnosti socialnega vzpona po tem ključu ne bi mogli ločiti od drugih Argentinecev) ne smemo preveč enostavno zaključiti. Čeprav so se priseljenci skušali prilagajati družbi, v katero so prišli, niso zanemarjali stika s sorodniki, ki so živeli doma in z znanci in (nekdanjimi) sovaščani, ki so se naselili v Argentini. Pisemsko gradivo dokazuje prav to, da se stiki kljub oddaljenosti niso prekinili in da niso bili omejeni samo na ožji krog družinskih sorodnikov, temveč so zajemali tudi znance, sovaščane (pošiljatelji z nekdanje domovine so pogosto spraševali, kako je z določenim vaščanom v Argentini), ko so domači sorodniki prejeli pismo svojega izseljenca pa so ga običajno tudi pokazali sosedom in drugim vaščanom (očitno je namreč, da so izseljenci to v pisemih eksplicitno prepovedali, kadar so menili da je vsebina preveč osebna).

V nalogi sem torej skušal potegniti votek, ki se vleče od fašističnega obdobja v Slovenskem primorja do razmaha društvenega delovanja in predstavlja dokaj enotno pripoved o tem poglavju primorskega izseljevanja. Problematika je bila sicer že deležna temeljite pozornosti v zgodovinopisju in sorodnih vedah, a njene kompleksne razsežnosti nikakor niso izčrpane. Predvsem nova raziskovanja migracij, ki v ospredje postavljajo druge vidike selitvenih pojavov, povezane z osebnimi zgodbami, bi najbrž lahko razkrile še marsikatero plat doslej nepoznanega ali zgolj slutenega dogajanja. V nalogi sem se skušal dotakniti prav teh področij, čeprav zbirka korespondence ni bila tako popolna, da bi lahko interpretiral vse podrobnosti procesov. Tako kronološka kot vsebinska omejitev je bila neizbežna in zato sem se v pričujočem delu omejil na obdobje, ki sega nekako do časa druge svetovne vojne, prizadeval pa sem si razkriti mnogotere razsežnosti izseljenskega življenja in ozadja vplivov, ki so pripomogli k tako množičnemu odhodu na tuje. Osebne plati doživljanja selitvenih procesov sem si zato prizadeval dopolniti s perspektivami razvoja skupnosti in pregledi institucionalnega organiziranja v Argentini.

Moja pozornost je bila prav zaradi tega dejstva posvečena gradivu, ki mi je pomagalo na tej poti od Julijske krajine do Argentine. Članki časnikov so na območju Julijske krajine dovolj zgovorno pričali o tem pojavu, da sem jih lahko uporabil pri sledenju splošnega mnenja in odkrivanju sicer zastrtih tančic. Komentiranje dogodkov, ki so močno zaznamovali vsakdanjost Slovenskega primorja, je pri piscih sprožalo tudi željo po izražanju stališč o izseljevanju, ki je v dvajsetih letih tako globoko poseglo med prebivalstvo. Časnikarji so svoj pogled na obkrožajočo družbo izražali v polemičnem, velikokrat besnem tonu, ki ni bil prav nič prizanesljiv do tako pogubnega (kot so pisali) pojava, kot je bilo izseljevanje. Kvantifikacija pojava je zaradi problematičnih uradnih zabeležk, ki niso poročale o

narodnosti, ampak samo o državljanstvu izseljenih, med raziskovalci sprožala mnoge preglavice. V delu o številčni analizi pojava sem se posvetil raziskavi števila izseljenih z vasi Pliskovica na Krasu. Šlo je za odmik od globalnega pogleda na migracije in poskus ugotavljanja ne le številčnosti izseljenih, temveč tudi njihovih osnovnih, strukturnih značilnosti. Na tej podlagi sicer ne bi mogli izvesti posplošujočih zaključkov na množico vseh migrantov, vendar bi lahko stopili korak bliže k razumevanju njihovih subjektivnih vzgibov in nenazadnje bi lahko tako tudi pokazali, da migracij ne moremo enostavno obravnavati kot nekakšnih masovnih družbenih pojavov.

Individuum običajno sploh ni imel mesta v analizah migracijskih pojavov. Na njegovo mesto so stopile brezosebne množice, ki naj bi se ravnale po točno določenih modelih. V nalogi sem zato želel nakazati, da je migracije potrebno pojasnjevati tudi s pogledom »od blizu«, ki lahko razkrije marsikaj, kar se je ob površni oddaljeni sliki zdelo nezaznavno. V delu, kjer je поблиže prikazano življenje v Argentini, sem več prostora prav zato namenil predstavitvi individualnih izkušenj pri vživljanju v buenosaireško mestno okolje. Stapljanje z novo družbo in premagovanje začetnih preglavic je tako, upam, bolj nazorno prikazano, kot če bi širokemu pogledu prepustil, da izreče svojo pripoved o argentinskem družbenem ozadju in vključevanju primorske skupnosti vanj.

Sklepni del je posvečen delovanju društev in tvori pravzaprav nekakšno metaforo o začetkih in vzponu slovenske skupnosti v tej veliki južnoameriški državi. Celotno nalogo sem pospremil z nekaterimi zasebnimi dokumenti, ki so mi jih izročili izseljenci ali njihovi svojci. Gre za pisma in fotografije, ki so prehajale med sorodniki v Buenos Airesu in Pliskovici. Prebivalci velemesta v vsem času od konca dvajsetih let pa do srede sedemdesetih niso zamenjali svoje države, medtem ko so vaščani kar dve: pisma so na začetku prihajala v fašistično Italijo, kasneje pa v socialistično Jugoslavijo. Osebno gradivo je tisto, ki nam lahko pomaga razumeti, kako je potekalo vključevanje primorskih Slovencev v novo družbeno tkivo in kako je domača skupnost nenehno živela ob pričakovanju novic in pomenkovanju o tem, kako je s sorodniki v »novem svetu«. Ves ta zalogaj neformalnega dopisovanja nam tudi pokaže, da so posamezne družine ves čas negovale stike in da vključevanje v novo družbo ni vselej pomenilo popolnega »argentinstva«. V pričujočem delu sem želel poudariti, kako pomembno je poznavanje osebnih plati za celovito razumevanje tako kompleksnega pojava kot so migracije, poleg tega pa sem prek pisanja izseljenskih publikacij skušal predstaviti tudi druga ozadja družbe, v katero so se vključevali. Nekateri pisci so bili namreč raziskovalno nadarjeni in so se v svojih člankih spustili v analizo družbenih običajev, posebnosti argentinskega sveta in tudi manj ali celo neznanih vidikov družbe. Franc Krašovec se je v Duhovnem življenju denimo izkazal s pravo žilico za vprašanja, ki jih v nobenih drugih (izseljenskih) glasilih niso obravnavali, a so posegala v skrite, vendar zanimive in za izseljensko življenje pomembne koticke argentinske stvarnosti. Tako njegovi sestavki kot zapisi v časnikih in revijah izseljenskih društev predstavljajo enega izmed osrednjih virov za spoznavanje ozadja izseljenskega življenja. S prebiranjem tovrstnih glasil se resnično razkrijejo tako nazori posameznih združenj kot odnosi med njimi. Na plano stopita družbena difirenciranost in ideološka cepitev, to pa pripomore k boljšemu prepoznavanju celotne organiziranosti skupnosti v Argentini. Delo pa je kljub vsemu v nekem smislu nedokončano,

saj ne posega v obdobje po drugi svetovni vojni, ki je prav tako zanimivo, saj ga je zaznamovalo najbolj intenzivno delovanje pod okriljem Triglava (*tega sicer ne moremo šteti v neposredni povojni čas, ker je do združitve prišlo šele leta 1974, vendar so bila prizadevanja po povezovanju dolgotrajna, op. M.Z.*), ki je z združitvijo največjih društev primorskih izseljencev postal največje slovensko društvo v Argentini. Gre tudi za čas, ko so izseljenci v obdobju povojnega pomanjkanja domačim pošiljali najrazličnejše življenjske potrebščine, od čevljev do kave in oblek za poroko. Natančnejša obdelava posameznih plati tega obdobja, predvsem analize osebnih izkušenj v času po vojni in ob menjavi generacij (približno v sedemdesetih letih) je tisto, kar raziskovalce, ki se ukvarjajo s temi temami, še čaka. Veliko vprašanj torej še ostaja odprtih, upam pa, da so nakazane vsaj poti, preko katerih bi jih lahko začeli spoznavati.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

ČASNIKI

- **Soča**
 - Letnik VII, 1877.
- **Edinost**
 - Letnik VI, 1928.
- **Goriška straža**
 - Letnik III, 1920.
 - Letnik IV, 1921.
 - Letnik VI, 1923.
 - Letnik IX, 1927.
 - Letnik X, 1928.
- **Mali list**
 - Letnik II, 1924.
 - Letnik VI, 1928.
- **Gospodarstvo**
 - Letnik I, 1926.
 - Letnik II, 1927.
 - letnik V, 1930.

- **Borba**

- Leto 1931.

- **Slovenski tednik**

- Letnik I, 1929.
- Letnik IV, 1933.
- Letnik VI, 1934.
- Letnik VII, 1935.
- Letnik VIII, 1936.

REVIJE

- **Njiva**

- Letnik I, 1937.
- Letnik I, 1938.
- Letnik II, 1938.
- Letnik III, 1939.
- Letnik IV, 1940.

- **Duhovno življenje**

- Letnik I, 1933.
- Letnik II, 1934.

ARHIVSKI VIRI

- Pokrajinski arhiv Koper, KP 633, škatla 358, Dopis goriškega nadškofa Frančiška Borgie Sedeja c.kr. okrajnemu glavarstvu v Sežani, 18. 4. 1913.
- Arhiv Republike Slovenije (ARS), 1818, škatla 288, Popis Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko Primorje, PNOO za Slovensko Primorje 1944–1947.
- Nadškofijski arhiv Gorica, fond Emigrazione 1871–1929, Cuestionario sull' emigrazione, š. 106, Responsa ad quaesita ordinariis locorum emigrationis proposita, Gorenja Trebuša, 19. 3. 1913.
 - isti fond, Cerčno, 2. 3. 1913.
 - isti fond, Zgonik, 10. 3. 1913.
 - isti fond, Kanal, 28. 3. 1913.
- Nadškofijski arhiv Gorica, David Doktorič, osebni fond, akti.
- Župnijski arhiv Tomaj (ŽAT), Status animarum za Pliskovico in Kosovelje.

DOKUMENTI ZASEBNIH ZBIRK

- Pisma
 - Franc Vrabc, 2. 7. 1929;
 - Franc Vrabc, 2. 3. 1933.
 - Milka Širca, nedatirano (najbrž med 1929 in 1931); vse hrani Ljuba Vrabc, Koper.

VIRI SLIK

- Slika št. 1: Izselenke, hrani Marija Colja, Sežana.
- Slika št. 2: Družina Rebula v Argentini, hrani Karel Žerjal, Pliskovica.
- Slika št. 3: Anketna komisija PNOO, hrani Arhiv RS, 1818, škatla 288, Popis Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko Primorje, PNOO za Slovensko Primorje 1944–1947.
- Slika št. 4: Potni list Franca Štolfe, hrani Miha Zobec.
- Slika št. 5: Pismo Franca Vrabca, 1929; hrani Ljuba Vrabec, Koper.
- Slika št. 6: Mizarsko spričevalo Avgušтина Štolfe, hrani Franc Štolfa, Pliskovica.
- Slika št. 7: Poroka v Argentini, hrani Miha Zobec.
- Slika št. 8: Zabava v društvu Triglav, hrani Miha Zobec.

LITERATURA

- A.M.E.Y. »TRIGLAV«, *Triglav, Historia y realidad*, Buenos Aires, 1981
- Antič, Igor. *Veliki svetovni biografski leksikon*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Bade, Klaus J. *Evropa v gibanju, migracije od poznega 18. stoletja do danes*, Ljubljana: Založba / *cf, 2008.
- Baily, Samuel, Ramella, Franco (ur.). *One Family, Two Worlds, An Italian Family's Correspondence across the Atlantic, 1901–1922*, New Brunswick, London: Rutgers University Press, 1988.
- Breschi, Marco, Kalc, Aleksej, Navarra, Elisabeta: *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste, secc. XVIII-XIX V: Storia economica e sociale di Trieste – vol.1, La città dei gruppi*, Trst: Edizioni Lint, 2003, 69–185.
- Burke, Peter. *Eyewitnessing, The Uses of Images as Historical Evidence*, London: Reaktion Books, 2001.
- Butina, Vasja. *Moj rodovnik*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.
- Čermelj, Lavo. *Slovenci in Hrvati pod Italijo*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Davis, James. *Vzpon z dna. Slovenska kmečka družina v dobi strojev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1989.
- Devoto, Fernando. *Historia de la inmigración en la Argentina*, Buenos Aires: Editorial Sudamericana, 2003.
 - *Nacionalismo, fascismo y tradicionalismo en la Argentina moderna*, Buenos Aires: Siglo XXI de Argentina Editores, 2005.
- Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
 - 2. zvezek, 1988.
 - 3. zvezek, 1989.
 - 4. zvezek, 1990.
 - 5. zvezek, 1991.
 - 6. zvezek, 1992.
 - 10. zvezek, 1996.
 - 11. zvezek, 1997.

- 12. zvezek, 1998.
- 13. zvezek, 1999.
- 14. zvezek, 2000.
- Engels, Friedrich. *Načela komunizma*. V: Marx in Engels izbrana dela, II. zvezek, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.
- Engels, Friedrich, Marx, Karl. *Manifest komunistične stranke*. V: Marx in Engels izbrana dela, II. zvezek, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.
- Franzina, Emilio, *Merica! Merica! Emigrazione e colonizzazione nelle lettere dei contadini veneti e friulani in America Latina 1876-1902*, Verona: Cierre edizioni, 1994.
- Gombač, Metka. Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944–1947, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.
- Goody, Jack, *Evropska družina*, Ljubljana: Založba / *cf, 2003.
- Hladnik, Janez, *Od Triglava do Andov*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978.
- Hobsbawm, Eric. *The Age of Extremes*, New York: Vintage, 1994.
- Jug, Guido J.M., *Izseljenec: vtisi mojega potovanja v Argentino*, Buenos Aires: samozaložba, 1931.
- Kacin - Wohinz, Milica. Verginella, Marta, *Primorski upor fašizmu 1920–1941*, Ljubljana: Slovenska matica, 2008.
- Kacin - Wohinz, Milica, Pirjevec, Jože. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, Ljubljana: Nova revija, 2000.
- Kalc, Aleksej (ur.). *Poti in usode, selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*, Koper – Trst: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče RS Koper, Narodna in študijska knjižnica Trst, 2002.
- *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju*. Koper: Založba Annales, 2008.
- Kurinčič, Franc. *Na tej in na oni strani oceana*, Ljubljana: Založba Borec, 1981.
- *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995, zbornik.
- Levi, Giovanni, *Nematerialna dediščina*, ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1995.

- Matvejević, Predrag. *Mediterranski brevir*, Ljubljana: V.B.Z., 2008.
- Milharčič - Hladnik, Mirjam, Mlekuž, Jure (ur.). *Krila migracij, po meri življenjskih zgodb*, Ljubljana: Založba ZRC, 2009.
- Mislej Irene [ur.]. *David Doktorič, Primorski duhovnik med starim in novim svetom*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1996.
- Marušič, Branko, Goriški novostrujarji pred prvo svetovno vojno. V: *Življenje in delo primorskega krščanskega socialca Virgila Ščeka*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Koper, 2000, Sežana, 31–41.
- Panjek, Aleksander. *Človek, zemlja, kamen in burja. Zgodovina kulturne krajine Krasa (oris od 16. do 20. stoletja)*. Koper: Založba Annales, 2006.
- Primorski biografski leksikon, 15. snopič, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1989.
- Radetič, Peter. Upravni, socialni in ekonomski položaj Slovencev v Tržiču pod avstrijsko oblastjo (1814–1915), V: *Slovenci v Laškem: cenni storici sulla comunità slovena nel Monfalconese*, SKŠRD "TRŽIČ", Gorica, 69–77.
- Rahten, Andrej. *Izidor Cankar: diplomat dveh Jugoslavij/ A Diplomat of Two Yugoslavias*, Ljubljana: Center za evropsko prihodnost in ZRC SAZU, 2009.
- Rutar, Simon. *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*, Nova Gorica: Založba Branko, 1997.
- Sáenz Quesada, María. *La Argentina, Historia del país y de su gente*, Buenos Aires: Editorial Sudamericana, 2001.
- Sjekloča, Marko. *Čez morje v pozabo, Argentinci slovenskih korenin in rezultati argentinske asimilacijske politike*, Celje: Fit media, 2004.
- Slovenska novejša zgodovina 1 (ur. Jasna Fischer), Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Slovenska novejša zgodovina 2 (ur. Jasna Fischer), Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Stanonik, Tončka [et. al.]. *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.
- Tavčar, Marko, Kratek življenjepisa Virgila Ščeka. V: *Življenje in delo primorskega krščanskega socialca Virgila Ščeka*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Koper, 2000, Sežana, str. 9–11.
- Verginella, Marta. *Ekonomija odrešenja in preživetja*, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper, Znanstveno raziskovalno središče RS, 1996.
- *Meja drugih*, Ljubljana: Modrijan, 2009.

- *Zakonik cerkvenega prava – Codex iuris canonici*, Ljubljana: Družina, 1999.
- Žitnik, Janja [ur.]. *Slovenska izseljenska književnost 3, Južna Amerika*, Ljubljana: Založba ZRC, 1999.

PERIODIČNE PUBLIKACIJE

- Banko, Catalina, Mouzakis, Pablo. *Slovene Immigration to Argentina in the Inter-war Period*, *Dve domovini/Two Homelands*, št. 18 (2003), 145–158.
- Blažina, Armando: *Delavsko kulturno društvo »Ljudski oder« (1958–1965)*, Slovenski izseljenski koledar, 1966, str. 208–211.
- Brecelj, Aleš, *Nekaj podatkov o izseljevanju iz Slovenskega Primorja v Južno Ameriko, predvsem v Argentino*, *Annales*, 10/97, 215–236.
 - *Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne*, *Dve domovini* št. 2–3, 1992, 167–183.
- Drnovšek, Marjan, *Osebno in javno v izseljenski korespondenci*, *Dve domovini / Two Homelands* št. 20, 2004, 113–151.
- Kalc, Aleksej, *L'emigrazione Slovena e Croata dalla Venezia Giulia ed il suo ruolo politico*, *Annales*, 8/96, 23–60.
 - *Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: teme in problemi*, *Annales*, 10/97, 193–214.
- Kolar, Bogdan. *Cerkev in izseljenstvo v letih pred prvo svetovno vojno*, *Viri* št. 3, str. 92–98.
- Kurinčič, Franc. *Štirideset let slovenske naselbine v Argentini*, Slovenski izseljenski koledar, 1964, str. 216–217.
 - *Slovenci v Argentini in narodnoosvobodilna vojna*, Slovenski izseljenski koledar, 1954, str. 74.
- Ličen, Mirko. *Naši ljudje v Argentini*, Slovenski izseljenski koledar, 1957, str. 99.
- Ludvik, Jose, *Življenje izseljenca*, Slovenski izseljenski koledar, 1970, str. 259–260.
- Lukač, Ivan. *Iz težkih dni*, Slovenski izseljenski koledar, 1958, str. 235.
- Mislej, Irene, *Primorski odbor, politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini*, *Dve domovini / Two Homelands*, št. 5., 1994, 85–113.

- *Primorska slovenska skupnost v Južni Ameriki, Pregled antifašističnega tiska 1929–1943*, Zgodovinski časopis št. 50, 1996, 95–116.
- Mislej, Irene, *Slovensko šolstvo v Argentini, Slovenski izseljenski koledar*, 1991, str. 187–188.
- Purini, Piero. *Analisi dei dati statistici ufficiali Italiani riguardanti l'emigrazione dalla Venezia Giulia nel periodo 1921–1928*, Annales, 2000, 1/20, 171–190.